Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Fakulta pedagogická
Katedra pedagogiky a psychologie

Práce s dětmi postiženými specifickou poruchou učení - dyslexií - na 1. stupni ZŠ

Diplomová práce

Knihovna JU - PF
3 1 1 5 1 7 2 1 7 8

Autorka: Petra Habšudová
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Renata Jandová

České Budějovice, duben 2006

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE
67
25 -04- 2006

Anotace

Teoretická část diplomové práce se zaměřuje na specifické poruchy učení - zejména na děti postižené dyslexií. Začínám krátkým pohledem do historie a postupného odhalování zákonitostí a příčin specifických poruch učení. Dále definuji vlastní problém dyslexie a poukazuji na její projevy. Zabývám se činností mozku, možností nápravy poruchy a prací s postiženými dětmi.

V praktické části se podrobně zabývám životními příběhy pěti lidí, kteří trpí specifickou poruchou učení - především dyslexií. Jedná se o jedince velmi různého věku, v rozmezí od devíti do téměř čtyřiceti let. Zajímal mne přístup učitelů k nim, k jejich potížím, pohled jejich okolí na ně samotné a zejména jejich uplatnění v životě.

Annotation

The theoretical part of this graduation paper is focused on specific learning difficulties – first and foremost on children affected by dyslexia. I start with a brief view into the history and the gradual discovering of certain regularities and causes of specific learning difficulties. Further, I define the actual problem of dyslexia and point out some of the symptoms. I concentrate on the brain activity, possible remedy of this disorder, and working with the afflicted childern.

In the practical part I inquire into life stories of five people who suffer from specific learning difficulty – mostly dyslexia. These are individuals of different age levels from nine up to forty years of age. I was interested in the approach of their teachers, their own troubles, the opinions of people around them and, above all, their own self-assertion in active life.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Renaty Jandové. Použila jsem literatury a pramenů uvedených v seznamu použité literatury.

V Českých Budějovicích 15. dubna 2006

Habšudová

.....

Petra Habšudová

Děkuji paní Mgr. Renatě Jandové za vedení diplomové práce a pomoc během jejího vypracování. Chtěla bych také poděkovat učitelkám, rodičům a všem, kteří mi vyšli vstříc, za jejich čas a trpělivost.

Obsah

Obsah 5
Úvod 8
1. Pohled ho historie 9
1.1. Minulost a současnost 9
1.2. První objevy 9
1.3. První popisy poruch 10
1.4. Bádání psychologů 11
1.5. Přínos Samuela T. Ortona 12
2. Termíny a pojmy 13
2.1. Definice 13
3. Příčiny 14
3.1. Původ příčin 14
3.2. Závěry O. Kučery 14
3.3. Příčiny podle A. Lalajevové 15
3.4. Další autoři 15
4. Práce mozku 16
4.1. Teorie S. T. Ortona 16
4.1.1. Lateralizace mozku 16
4.1.2. Výzkumy hemisfér 17
4.2. Schéma rozložení funkcí mozkových hemisfér 17
4.3. Funkce hemisfér při čtení 17
4.4. Poruchy spolupráce hemisfér 18
4.5. Vývoj mozkových hemisfér 18
4.5.1. Rozdíly dívek a chlapců 18
4.5.2. Časný vývoj 19
4.5.3. Vyhraněnost hemisfér 19
5. Diagnostika 20
5.1. Schopnost čtení 20
5.2. Diagnostická kritéria 21
5.2.1. Podmínka stanovení diagnózy 21
5.3. Projevy jednotlivých poruch 22

5.3.1. Dyslexie 22
5.3.2. Dysgrafie 23
5.3.3. Dysortografie 24
5.3.4. Dyskalkulie 24
5.3.5. Dysmúzie 25
5.3.6. Pomoc oři odstraňování vad 25
5.4. Diagnostika učitelem 25
5.5. Diskrepační kritérium - zkouška čtení 26
5.5.1. Hodnocení úrovně čtení 27
5.5.2. Zkouška hlasitého čtení - měření ČQ 27
6. Reedukace 30
6.1. Dosažená úroveň vývoje 30
6.1.1.Rozvoj dílčích funkcí 30
6.1.2.Doba nápravy 31
6.2. Tři oblasti působení 31
6.2.1. Chyby dospělých 32
6.3. Dekódování 32
6.3.1. Pomůcky 33
6.3.2. Nácvik 33
7. Typy učení 35
7.1. Poruchy vnímání 36
8. IVP - individuální vzdělávací program 37
8.1. Sestavování IVP 37
8.2. Výchozí principy pro tvorbu IVP 38
8.3. Cíle IVP 39
8.4. Individuální potřeby a přístup 39
8.5. Jak vytvořit IVP 40
8.5.1.Schéma IVP 40

Praktická část 43

Cíl práce 43
9. Pozorování 44
9.1. Co pozorovat? 44

9.2. Jak pozorovat? 44
9.3. Pozorování ve třídě 45
10. Kazuistika = anamnéza 47
10.1 Obsah kazuistiky 48
11. Příklady kazuistik 51
I. Lenka 51
II. Vojta 60
III. Šárka 67
IV. Ondra 75
V. Slávka 83
12. Závěr 98
Seznam literatury 101

Úvod

V současné době je mezi dětmi školního věku asi 3-5% dětí, které trpí dyslexií takového rázu, že nutně potřebují dlouhodobou pomoc učitelů, odborníků i rodičů. Mnoho dalších dětí potřebuje pomoc alespoň v začátku školní docházky. Dnešní pedagogové mají daleko více možností, než tomu bylo dříve, a proto mohou ve své praxi využít nejnovějších poznatků o dyslexii, což znamená výraznou pomoc postiženým žákům.

Nebylo tomu tak vždy.

Od dob Komenského, který žil v 17. století, svět výrazně poskočil kupředu. S povinnou školní docházkou bylo vzdělání umožněno všem dětem bez rozdílu. Je docela možné, že specifické poruchy učení a dyslexie jako taková existují již od počátku lidské vzdělanosti. V dobách, kdy uměla číst sotva polovina lidstva, nebyl tlak na vzdělání nijak velký, poruchy nebyly výrazné, nikdo o nich nevěděl a nebylo třeba se jimi zabývat. Současná civilizace s sebou nese vysoké požadavky na vzdělání a mnohé potíže se projevují daleko výrazněji.

Dětem je třeba začít pomáhat co nejdříve, již v rodině, ještě před zahájením školní docházky, a to vytvořením bezpečného zázemí a všestranným rozvojem dílčích funkcí mozku, které člověk potřebuje nejen při čtení. Potřebují pomoc nejen rodičů a učitelů, ale celé společnosti.

První kapitola této práce se zabývá historií a prvními objevy lékařů. Druhá kap. vysvětluje termíny a pojmy. Ve třetí se hovoří o příčinách a možném původu specifických poruch učení. Čtvrtá kapitola objasňuje práci mozku a jeho funkce. Pátá kapitola se věnuje diagnostice a projevům jednotlivých poruch. V šesté kap. se mluví o reedukaci. V sedmé kapitole je poukázáno na různé typy učení, se kterými se může učitel u žáků setkat. Osmá kapitola ukazuje, jak je možné sestavit individuální vzdělávací program. Následuje praktická část, kde je popsáno pozorování a sestavování kazuistik. Jedenáctá kapitola uvádí příklady kazuistik pěti osob různého věku, kteří trpí dyslexií. V závěru je shrnuto, jak na tyto osoby působí jejich okolí, zda a jak jsou schopni své problémy zvládnout a začlenit se do společnosti.

1. Pohled do historie

1.1. Minulost a současnost

Již Jan Amos Komenský v 17. století vyslovil myšlenku o ideálním vzdělání dostupném pro každého. Jeho slova se začala naplňovat v 18. století, za vlády Marie Terezie, zavedením povinné školní docházky. Na konci 20. století se stává základní znalost čtení a psaní nezbytnou součástí civilizované společnosti na celém světě. Je nutností pro život každého jedince, pro získávání a předávání informací, v některých případech i pro dorozumívání.

V souvislosti se vzděláním a školní docházkou se dnes často setkáváme se specifickými poruchami učení, což zahrnuje také sníženou schopnost nebo neschopnost naučit se správně číst a psát. Tyto poruchy, které se dnes objevují stále častěji, se vyskytovaly již dříve, snad od počátků samé vzdělanosti. Dnes jsou však více viditelné, neboť nároky na vzdělání stále rostou. Rozvoj civilizace se zrychluje a tlak na nové generace se zvětšuje. V dobách, kdy uměla číst sotva polovina lidstva, nebyla negramotnost nic zvláštního. Avšak v dnešním světě, kde umí všichni číst a psát, znamenají specifické poruchy čtení a psaní, a tudíž neschopnost číst a psát jako ostatní lidé, veliké obtíže a nesnadnou životní situaci.

Přesto, že se děti učí číst a psát ve škole od svých učitelů, objevili dyslexii lékaři. Počátky byly v poznatcích o afáziích, poruchách řeči a sdělovacího procesu v důsledku určitých lokalizovaných poškození mozku. (Z. Matějček, 1974, s.14)

1.2. První objevy

První kroky k odhalení poruch mozkových funkcí v oblasti řeči učinil francouzský neurolog P. Broca (1861), když v čelním laloku levé mozkové polokoule objevil určité místo, které řídí motorický proces naší řeči. Poškození Brocova centra znamená ztrátu schopnosti artikulovat, tedy přestat mluvit. Druhým významným objevem bylo zjištění německého neurologa O. Wernickeho (1874), že v blízkosti Brocových center leží centra pro porozumění mluvené řeči, díky nimž poznáváme obsahovou stránku slov. To ukázalo cestu k dalšímu poznání, že následky poškození mozku mohou mít mnoho různých variant a nemusí zasahovat pouze řeč mluvenou, ale i řeč psanou, tzv. afázie.

První formou ze specifických poruch učení, která byla popsána, byla dyslexie - potíže se čtením. V roce 1877 německý lékař, internista, A. Kussmaul poprvé užil termín „slovní slepota" ve své monografii o poruchách řeči. Jednalo se o pacienty, kteří po úrazu mozku měli

přiměřenou inteligenci, dobrý zrak i nepoškozenou řeč, ale nebyli schopni číst psaná slova, přestože tuto schopnost před úrazem měli. Podobnou poruchu v oblasti sluchu označil Kussmaul za „slovní hluchotu" (Z. Matějček, 1974, 1993). Pojem „slovní slepota" se začal užívat v praxi a o něco později jej jiný německý lékař nahradil termínem „dyslexie".

1.3. První popisy poruchy

Vývojová dyslexie byla v 90. letech 19. století popsána hned třemi muži. Roku 1895 napsal skotský oční chirurg z Glasgowa James Hinshelwood stať o zrakové paměti a oční slepotě. V r. 1896 popsal praktický lékař ze Seafordu Prihgle Morgan čtrnáctiletého chlapce s „vrozenou slovní slepotou", který se nemohl naučit číst. Podle vyjádření jeho učitele by byl chlapec nejchytřejším žákem ve škole, kdyby se vyučovalo pouze ústně. Téhož roku napsal James Kerr, úředník zdravotní služby města Bradfordu, esej, ve které si všímá dětí, které trpí slovní slepotou a „při dobrých počtech píší, jako by blábolily".

James Hinshelwood se věnoval specifickým poruchám čtení dále a postupně publikoval dvě monografie (1900,1917) o vrozené slovní slepotě. Jeho práce prokázaly, že vývojová dyslexie existuje a není nikterak výjimečným jevem. Hinshelwood dyslektické poruchy popsal, naznačil jejich původ v poškození mozkové tkáně v raných stádiích vývoje a navrhl také terapeutická opatření.

U nás publikoval jako první v roce 1904 docent chorob nervových a duševních Karlovy univerzity Antonín Heveroch v učitelském časopise stať „O jednostranné neschopnosti naučit se číst při znamenité paměti" (Z. Matějček, 1987, s.15). Uvádí příklad jedenáctileté dívky, která nebyla schopna naučit se číst, ačkoli ostatní školní předměty zvládala dobře. A. Heveroch popsal poruchu jako případ alexie, již známé z odborné literatury. Nejednalo se však o alexii ve smyslu ztráty již vyvinuté schopnosti, ale o poruchu ve vývoji, o rozptýlené drobné anomálie řečové oblasti levé poloviny kůry mozkové, tedy o neschopnost naučit se číst a psát u jinak normálního dítěte. V článku se autor obrací přímo k pedagogům, aby si ve své praxi všímali podobných dětí, a předpokládá větší výskyt tohoto typu obtíží. Přestože „...jde v konečném důsledku o problematiku vysloveně školskou, zůstala na dlouho v oblasti medicínské." (Z. Matějček, 1987, s.15-16). Do pedagogiky pronikala velmi pomalu, a to nejen u nás, ale i ve světě.

V roce 1952 začal se systematickou nápravou prvních případů dyslexie J. Langmeier, psycholog Dětského oddělení Psychiatrické léčebny v Havlíčkově Brodě, za pomoci primáře tohoto oddělení O. Kučery. Inspiraci však nenašli v naší minulosti, ale v americké odborné literatuře (Z. Matějček, 1974, s.19) a v diagnostice drobných mozkových dysfunkcí.

Roku 1954 byla tato práce rozšířena na Dětskou psychiatrickou léčebnu v Dolních Počernicích, která se stala dyslektickým střediskem u nás. „V té době mělo podobnou organizaci nápravné péče jen Dánsko a snad i Švédsko." (Z. Matějček, 1987, s.16).

1.4. Bádání psychologů

V monografii z roku 1917 uvádí James Hinshelwood dva podněty pro další bádání:

1. podobné případy se často vyskytují v jedné rodině,
2. příznaky poruch čtení u dětí se v mnohém podobají příznakům pozorovaným u dospělých po určitých lokalizovaných poraněních mozku.

Badatelé pak hledali v mozku místo, kde je sídlo schopnosti naučit se číst, které by mohlo být v případě vývojové dyslexie poškozeno v předškolním věku, nebo postiženo vrozeným nedokonalým vývojem. Sílila představa, že jde o funkční poruchu způsobenou nedostatečnou zralostí určitých částí mozku - spánkového laloku (A. L. Drew 1956).

Psycholožky A. Bronnerová a L. Hollingworthová sdílely ve 30. letech názor, že se na procesu čtení podílí celá řada mentálních funkcí a že jsou projevy poruchy velmi individuální. Zastávaly myšlenku, že u postižených dětí jde sice o určitou specifickou neschopnost čtení a psaní, která však nevznikla následkem poškození mozku, ale jedná se o krajní případ normálních schopností ve velikém rozmezí od vysokého nadprůměru k extrémnímu podprůměru. Děti se specifickými poruchami se pak od ostatních čtenářů liší jen stupněm dovednosti, ne však podstatou. Vzalo se také v úvahu hledisko, že nemusí jít jen o jednotlivé poruchy, ale o mnoho nepříznivých činitelů, kteří působí společně. Značný význam pro dítě má také prostředí, ve kterém se nachází a žije a které ho také z velké části motivuje. V klinické praxi byla výkonnost čtení a psaní testována, měřena a byly stanoveny normy čtení a dalších školských dovedností. Psychologové upozornili na existenci dětí s mimořádným talentem, které si velmi rychle osvojují čtení - jednalo by se pak o jakousi „hyperlexii", která by mohla být protějškem dyslexii. Problém specifických poruch učení byl tak stírán a znevažován. Bohužel tohoto názoru se drží někteří učitelé dodnes.

S tím však lékaři nemohli souhlasit, neboť zastávali (a dodnes zastávají) přesvědčení, že v případě vývojové dyslexie se jedná o organickou poruchu nebo nemoc. Jistý přínos psychologů byl ovšem v metodologii výzkumu a ve zpřesňování diagnóz. Největší význam měl praktický přístup k nápravě poruch učení, který je nutné přizpůsobovat jednotlivým případům citlivě a individuálně. Při speciálním didaktickém postupu je pak jistá náprava možná, ovšem s rozdílnými úspěchy či neúspěchy. (Z. Matějček, 1974, s.20-22)

1.5. Přínos Samuela T. Ortona

Jako hlavní postava zkoumání a nápravy dyslexie se do dějin zapsal Samuel T. Orton (1879 - 1948). Jím nastolený směr bádání je dodnes platný. Od roku 1922 byl vedoucím oddělení psychiatrie na univerzitě v Iově. Sestavil tříčlenné pracovní skupiny z psychiatra, psychologa a sociální pracovnice, které navštěvovaly nesčetná místa po okolí a sebraly obrovské množství klinického materiálu o dětech, které učitelé označili jako mentálně slabé. Bylo mezi nimi velmi mnoho takových, které měly potíže hlavně se čtením. První Ortonova publikace k tomuto problému (1925) shrnula sebrané informace a zkušenosti. V dalších pracích (1928, 1934, 1937) vyslovuje teorii o vztahu vývojové dyslexie a dominance jedné mozkové hemisféry nad druhou. Je přesvědčen, že takové poruchy by se měly dát napravit speciálním nácvikem za předpokladu přesné diagnózy a vhodné nápravné metody přizpůsobené každému jednotlivci zvlášť. Tato myšlenka měla mimořádný význam pro další vývoj náprav specifických poruch učení. (Z. Matějček, 1974, s.23)

Ortonovi žáci a spolupracovníci posléze založili Ortonovu společnost, která uvádí jeho myšlenky do praxe v oblasti osvěty a nápravy a podporuje výzkumné projekty. Tato společnost je činná především v USA, ale sdružuje odborníky z celého světa. Vznikla také Mezinárodní akademie, která pořádá kongresy k této tematice (první se konal v roce 1974, dále - 1983, 1987, 1989 Praha) a vydává obsáhlé publikace o výskytu dyslexií, jak se projevují, jaké existují nápravné metody, o školských a zdravotnických pomocných opatřeních v různých zemích Evropy, Asie, Afriky, Austrálie a Ameriky. To je doklad, že se specifické poruchy učení staly celosvětovou otázkou. (Z. Matějček, 1987, s.16-17) Jak se rozšiřuje vzdělání, roste počet případů vývojové dyslexie. Matějček (1987, s.17) uvádí, že francouzský psycholog K. Muchielli nazval dyslexii „nemocí století" (1963).

Současným badatelům významně pomáhá moderní elektronická technologie při zkoumání mozkové činnosti a očních pohybů při čtení. Neméně významné jsou i pocity, které prožívají postižené děti a posléze i dospělí lidé, a způsoby, jakými se se svou situací vyrovnávají, jak je dyslexie ovlivňuje v jejich chování i v životě samém, jaké je jejich vlastní sebepojetí i další sociální důsledky.

2. Termíny a pojmy

„Dyslexie" nebo „vývojová dyslexie" je dnes všeobecně platný a používaný pojem. Slovo „dyslexie" je složeno ze dvou částí, z řeckého „lexis", což označuje slovní vyjádření, řeč, jazyk, a předpona „dys-" znamená něco nedokonalého, porušeného, špatného. Přívlastek „vývojová" pak označuje specifičnost problému v tom, že se porucha projeví až během vývoje, přestože je založena již od samého počátku. Ukáže se až na určitém vývojovém stupni, kdy je na dítě vyvíjen tlak během školního procesu. (Z. Matějček, 1995, s.17)

Spojení „specifické poruchy učení (SPU)" má širší významový obsah, do kterého se dyslexie řadí spolu s dysortografií, dysgrafií, dyskalkulií a dalšími poruchami.

2.1. Definice

„Vývojová dyslexie je specifická vývojová porucha učení projevující se neschopností naučit se číst, přestože se dítěti dostává běžného výukového vedení, má přiměřenou inteligenci a sociokulturní příležitost. Je podmíněna poruchami v základních poznávacích schopnostech, přičemž tyto poruchy jsou konstitučního původu (Svět. neurolog. konference, Dallas, 1968)". (Smutná, Novák, 1996, s.171)

„Poruchy učení jsou souhrnným označením různorodé skupiny poruch, které se projevují zřetelnými obtížemi při nabývání a užívání takových dovedností, jako je mluvení, porozumění mluvené řeči, čtení, psaní, matematické usuzování nebo počítání. Tyto poruchy jsou vlastní postiženému jedinci a předpokládají dysfunkci centrálního nervového systému. I když se porucha může vyskytnout souběžně s jinými formami postižení (např. smyslové vady, mentální retardace, sociální a emocionální poruchy) nebo souběžně s jinými vlivy prostředí (např. kulturní zvláštnosti, nedostatečná nebo nevhodná výuka, psychogenní činitelé), není přímým důsledkem takových postižení nebo nepříznivých vlivů. - Matějček (1987)" (J. Smutná, J. Novák, 1996, s.13).

Různí autoři se v definicích mírně liší podle toho, na co kladou větší důraz. V naší diagnostické praxi se uvažuje o dyslexii v případě, že „rozdíl mezi inteligenčním kvocientem a čtenářským kvocientem (je-li obojí měřeno standardizovanými testy) nejméně 25 bodů. Dyslektikem tedy bude dítě, které při inteligenčním kvocientu 100, naměřeném např. Pražským dětským Wechslerem, bude mít čtenářský kvocient naměřený našimi čtecími testy 75 nebo nižší - samozřejmě při dodržení všech ostatních diagnostických kritérií." (Z. Matějček, 1995, s. 21).

3. Příčiny

3.1. Původ příčin

Existuje mnoho různých možností, kde hledat příčiny poruch učení. Takové myšlenky mohou mít odlišné výchozí body. Vychází-li z jevové podstaty, jsou příčiny nalézány v poruchách vnímání, v poruchách řeči, motoriky i v nevyhraněné lateralitě. Z pohledu neuroanatomie a neurofyziologie lze příčiny najít ve stavbě určitých oblastí mozku, příp. v nedostatečné funkci analyzátorů, jako je např. zrak, sluch.

Další příčiny mohou být v narušených vztazích mezi dítětem a prostředím, okolním světem, poruchy komunikace. Svůj původ mají v raném dětství, kdy komunikace mezi matkou a dítětem obsahuje jednoduché výrazové prostředky verbální i neverbální. Tvoří se citový vztah a dítě začíná vyjadřovat svá přání v různých situacích, matka mu rozumí, opakuje po něm a vytvářejí se pevná citová pouta - důležitá pro rozvoj řeči. Při absenci citového vztahu se dítě dostává do izolace a přestává komunikovat. Pak se řeč rozvíjí pomaleji, dítě začíná mluvit později a má potíže s adaptací. Nebo užívá slova, která někdy slyšelo, ale nerozumí jim, nezná jejich význam, nebo slova nejednoznačná. Dítě působí dospěleji, čímž se snaží získat pozornost okolí. Potíže přicházejí ve škole, když se učí číst a nerozumí obsahu vět. Tím vznikají neurotické či emoční poruchy. (O. Zelinková, 1994, s.16, 2003, s.20)

3.2. Závěry O. Kučery

V 60. letech 20. století se příčinami SPU zabýval primář Otakar Kučera se svými spolupracovníky a došel k závěrům, které platí i dnes. Výsledky prvního výzkumu dyslexií v Dětské psychiatrické léčebně v Dolních Počernicích ukázaly „tyto příčiny obtíží - zpracováno podle Matějčka 1987:

1. Lehké mozkové dysfunkce (tehdy nazývané lehké dětské encefalopatie) se objevily u 50 % dětí ze sledované skupiny.
2. Dědičnost byla prokázána přibližně ve 20 %.
3. Třetí skupina byla hereditálně-encefalopatická a tvořilo ji asi 15 % dyslektiků.
4. Neurotická nebo nejasná etiologie byla označena u zbývajících 15 % dětí.“ (O. Zelinková, 2003, s.19)

Někteří autoři, např. Švéd Hallgren, uvádějí dědičnost u 81 % dyslektiků. Matějček píše, že brněnští kolegové zjistili hereditální etiologii téměř u 50 % sledovaných dětí. (O. Zelinková, 2003, s.19)

3.3. Příčiny podle A. Lalajevové

Hlavní pomocí při odhalování příčin dyslexie je rozbor psychických funkcí během nácviku čtení a psaní a sledování průběhu a úspěšnosti reedukace. Litevská autorka A. Lalajeva sestavila z rozboru příčin toto schéma:

1. „Dyslexie fonematická vzniká jako následek nezvládnutého fonematického systému jazyka.
2. Dyslexie optická se projevuje poruchami zrakové a zrakoprostorové analýzy, nediferencovaností představ o tvaru, poruchami zrakové paměti, prostorového vnímání a prostorové paměti.
3. Dyslexie agramatická se projevuje nedostatečným osvojením gramatických forem, morfologických a syntaktických zobecnění.
4. Dyslexie sémantická se projevuje nedostatečným chápáním smyslu čteného textu."

(O. Zelinková, 2003, s.19)

3.4. Další autoři

Jiní autoři zdůrazňují další příčiny např. nedostatečný rozvoj sluchového vnímání, poruchy vývoje percepčně-motorických funkcí, „nepochopení systému abecedy (kódování a dekódování), obtíže v rychlém vybavování reality symbolizované zvuky, překříženou lateralitu, poruchy orientace v prostoru, v čase, v tělesném schématu, poruchy v organizaci časoprostorových struktur." (O. Zelinková, 2003, s.20). Obvykle se uvádí více příčin, které se vzájemně různě kombinují a jen výjimečně by bylo možné říci, že obtíže ve čtení jsou způsobené jen jednou z příčin.

Z psychiatrického hlediska není bez zajímavosti sledovat vyjadřování dětí s poruchami učení i neverbálními prostředky, např. hudebními, pohybovými, výtvarnými a jinými technikami. Jde především o navázání vztahu mezi dítětem a okolním světem a o vedení dítěte ke komunikaci.

4. Práce mozku

4.1. Teorie S. T. Ortona

Důkladným výzkumem dyslektických dětí se zabýval Samuel Torrey Orton (1879 - 1948). Ve dvacátých a třicátých letech 20. století provedl se svými žáky a spolupracovníky rozsáhlé studie, v nichž došel k závěru, že dyslexie vzniká na základě nedostatečné dominance jedné mozkové hemisféry nad druhou. Vycházel z představy, že i když se díváme oběma očima, vidíme jen jeden obraz, tudíž musí být jedna mozková hemisféra silnější, dominantní, aby potlačila druhý obraz v druhé nedominantní hemisféře, a díky tomu se nám za normálních okolností obrazy nemíchají. Jestliže jedna hemisféra nemá dostatečnou dominanci nebo při zkřížené lateralitě ruky a oka, dochází ke směšování obrazů, což bylo podle Ortona podstatou dyslexie.

4.1.1. Lateralizace mozku

Tato Ortonova teorie se rychle rozšířila a podnítila výzkumníky i učitele k sestavení nápravného programu. Podle této teorie se daly snadno vysvětlit dyslektické chyby, jako jsou záměny zrcadlových písmen, záměny slabik, čtení zprava doleva apod. Důležitou součástí nápravy bylo zjištění a posilování přirozené laterality. Nezáleželo už na tom, která mozková polokoule bude převažovat – pravá nebo levá. Pohyb levé strany těla je ovládán pravou hemisférou a naopak. Orton předpokládal, že řeč, čtení a psaní jsou u praváků ovládány levou mozkovou polokoulí a u leváků pravou. Při nevyhraněné lateralitě dochází k obtížím. Důsledně se dodržovala přirozená lateralita, aby leváci nebyli přecvičováni na praváky. U nevyhraněné laterality se většinou posilovala funkce levé hemisféry, avšak zkoumaly se sebemenší náznaky převahy, kam by se mělo posilování soustředit. To byl počátek zkoumání laterality a jejího vlivu na dyslexii. Byl vypracován nápravný program, který se v anglosaských zemích po úpravách a zdokonalení používá dodnes. Ortonova teorie dnes již neplatí, přesto však závěry pro pedagogiku a didaktiku jsou platné beze změny. (Z. Matějček, 1995, s.32-34)

Postupně se ukázalo, že se dyslektické chyby objevují i u mladších dětí, ale během vývoje zmizí a dyslexie se neprojeví. U skutečných dyslektiků však chyby přetrvávají až do dospělosti. Při porovnání různých jazyků se angličtina ukázala pro výskyt takovýchto chyb jako nejpříhodnější. Proto dělá angličtina při výuce cizích jazyků dyslektikům větší potíže než např. němčina.

4.1.2. Výzkumy hemisfér

Také nevyhraněnost laterality nemá na dyslexii takový vliv, jak Orton předpokládal. Mezi velmi dobrými čtenáři jsou často lidé s ne zcela jasnou převahou jedné poloviny těla. V 60. letech prokázal J. Wada v kanadském Vencouveru, že takřka 100 % praváků má pro řeč dominantní levou mozkovou hemisféru a 60 až 70 % leváků také.

I u poslechového testu jiné lékařky, kdy se pokusné osobě do každého ucha vysílá jiná sestava signálů (např.: do levého ucha „2-9-5" a do pravého ucha současně „3-1-6"), se projevila shoda s Wadovými výzkumy. Naprostá většina praváků i velká část leváků přijímá slyšená slova přednostně levou mozkovou polokoulí. Přitom bylo zjištěno, že levá hemisféra zpracovává fonetické jednotky řeči - slova, slabiky, a pravá pak přírodní zvuky, šelesty, hlasy zvířat, výkřiky, kašlání apod. Samostatná hláska bez smyslového významu se chová jako přírodní zvuk a je zpracována pravou hemisférou. (Z. Matějček, 1995, s.36-37)

4.2. „Schéma rozložení funkcí mozkových hemisfér

Levá	**Pravá**
Řeč - slova a věty	Přírodní zvuky a hluky
Slabiky (jako fonetické jednotky řeči)	Izolované hlásky - fonémy
Melodie	Rytmus
Konfigurace písmen znamenajících slovo	Prostorové vztahy, tvary, písmena jako tvary
Analyticko-syntetizační činnost (sekvenční analýza, např. řečových celků v části - slova v hlásky)" (Z. Matějček, 1995, s.37)	Holistické, globální vnímání, poznávání obličejů, emocionální složky vjemů

Dnešní badatelé dospěli k funkční diferencovanosti mozkových hemisfér a jejich nutné spolupráci na vnímání řeči, čtení a psaní.

4.3. Funkce hemisfér při čtení

Když se malý školák začíná učit číst tvary písmen, zaměstnává především pravou mozkovou polokouli. V době, kdy přestává „luštit" písmena v textu a začíná číst obsah slov globálně, aktivizuje se levá hemisféra. Vyspělý čtenář pak zaměstnává jen levou hemisféru, což mu ušetří námahu, čas i energii. Při výraznější změně písma musí takový čtenář zapojit opět pravou mozkovou polokouli a na čtení se více soustředit, obě hemisféry musí spolupracovat - kooperovat. To platí i pro výuku jakéhokoli jiného či nového písma - např. arabštiny, japonštiny…

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA -8-
Husova 458, 370 05 České Budějovice

Při počátečním čtení se složitě uvádějí v součinnost obě hemisféry. Je-li jedna nebo druhá nějak poškozena, je narušena jejich funkce i součinnost. To se pak projevuje specifickými poruchami čtení a psaní - dyslexie a dysortografie. (Z. Matějček, 1995, s.44)

4.4. Poruchy spolupráce hemisfér

Ve vývoji dítěte je třeba, aby se obě hemisféry vyvíjely současně a obě měly dostatek podnětů k rozvoji i vzájemné spolupráci. Je-li jedna hemisféra vyřazena z činnosti např. nepřítomností lidí a absencí řeči v rozhodujícím období vývoje dítěte, dojde k jejímu nenávratnému poškození a zakrnění (zejména levé mozkové polokoule). O tom svědčí některé zdokumentované případy dětí, které vyrůstaly odloučeny od lidské společnosti.

Dětský neurolog R. Masland z New Yorku si všiml, že přílišná převaha jedné mozkové hemisféry může ve vývoji škodit. Příliš raná funkční specializace brání vývoji jiných funkcí v druhé hemisféře. Aby se dítě naučilo číst, je třeba spolupráce obou hemisfér a jejich funkční souhra, nikoli převaha jedné nad druhou, jak se domníval Orton. (Z. Matějček, 1995, s.45)

4.5. Vývoj mozkových hemisfér

4.5.1. Rozdíly dívek a chlapců

Rozdíly mezi chováním žen a mužů jsou všeobecně známé. Zkoumání vývoje a funkce hemisfér k tomu přináší zajímavé poznatky. S tím souvisí i rozdílný výskyt hemisférových poruch u chlapců a dívek, kdy jsou chlapci celkem v nevýhodě. Výzkumy ukázaly, že se mozek žen jeví jako univerzálnější. Zrání mozkové tkáně probíhá u dívek rychleji a je dříve skončeno než u chlapců. Mozek mužů se naproti tomu dříve specializuje v jednotlivých funkcích i hemisférách, ale celkové zrání je pomalejší. Chlapci např. mají v šesti letech specializovanou pravou hemisféru pro prostorové podněty, kdežto dívky v tomto věku zapojují obě mozkové polokoule.

Poškození některé z hemisfér znamená u žen menší nebezpečí ze ztráty schopnosti činností závislých na jedné hemisféře. Chlapci a muži jsou ve výhodě ve chvíli, kdy zadaný úkol vyžaduje zapojení jen jedné hemisféry. Jakmile je nutná kooperace obou hemisfér, jako je tomu u počátků čtení a psaní, jsou v nevýhodě.

Funkce v pravé mozkové hemisféře se převážně zabývají plošnými a prostorovými podněty, což vede k tzv. názorové orientaci, pravá hemisféra je také sídlem globálního vnímání, představivosti a intuice. To vše jsou předpoklady k „vynalézavosti a objevitelství", jak dokazují básníci, řečníci a vynálezci, jimiž jsou obyčejně muži. Ženy mají naproti tomu

poměr hemisfér vyrovnanější, případně lehce převládá levá mozková hemisféra. Díky tomu pohotověji zpracovávají řečové podněty a mají rychlejší řečovou produkci, které ale často chybí pravohemisférová vynalézavost.

4.5.2. Časný vývoj

Rozdíly se ukazují již ve vývoji embrií, na samém počátku lidského vývoje. Bádání ukázalo na dva rozdílné vývojové fenotypy - mužský a ženský. Mužský fenotyp se začíná vyvíjet pod vlivem mužských pohlavních hormonů androgenů, a to od okamžiku zahájení činnosti gonády čili varlete. Pokud z jakéhokoli důvodu nedojde k produkci těchto hormonů, vyvine se ženská konstituce, jež nepotřebuje žádné další hormony.

Díky těmto hormonům se u chlapců vyvíjí každá mozková hemisféra poněkud odlišně. Tento vliv může zvyšovat pravděpodobnost výskytu funkčních poruch. Vyšší výkonnost jedné hemisféry se zpravidla děje na úkor druhé. Protože u mužů dohází k dřívější specializaci, znamená to pro chlapce daleko větší námahu na počátku školní docházky, kdy je třeba souhry obou hemisfér.

4.5.3. Vyhraněnost hemisfér

Výzkumy počátečního čtení a psaní v Holandsku ukázaly, že na počátku výuky čtení a psaní vykazovali nejlepší čtenáři nanejvýš jen velmi lehkou převahu levé mozkové hemisféry. Ve čtvrtém ročníku již byla tato převaha výrazná. Podobné výsledky vyplynuly i ze sledování českých dětí, zcela nezávisle na holandských výzkumech.

Nevyhraněnost dominance hemisfér je v počátcích výuky spíše výhodou, neboť je třeba spolupráce obou hemisfér. Trvá-li však nevyhraněnost příliš dlouho, je překážkou ve vývoji. Pozdější funkční specializace je nutná, aby klesala zraková percepce při čtení slov a do popředí se dostalo vnímání obsahu slov. Během vývoje se čtenář soustředí na význam a obsah textu a potřebuje tedy dominanci levé mozkové hemisféry.

K určité změně ve vývoji mozku dochází mezi 2. a 3. ročníkem, kdy začíná převládat levohemisférová dominance řečových funkcí a vyspívá technika čtení. V té době čtenář dosahuje rychlosti čtení 60 - 70 slov za minutu, což mu umožňuje číst pro obsah, tedy i pro zábavu či učení. Při nižší rychlosti než je 60 slov za minutu se dítě nemůže dostatečně soustředit na obsah, nezískává motivaci, čtení je velmi namáhavé a dítě zůstává nečtenářem. (Z. Matějček, 1995, s. 57-60)

5. Diagnostika

5.1. Schopnost čtení

Aby se dítě naučilo číst, potřebuje celou řadu schopností - jednotlivých základních funkcí, např. zrakové rozlišování tvarů, sluchové rozlišování hlásek a slabik, zrakovou i sluchovou paměť, smysl pro rytmus, orientaci v čase a prostoru, schopnost slučovat jednotlivé složky ve funkční celky apod. (Z. Matějček, 1995, s.72)

„Schopnosti jsou obecné předpoklady k určité aktivitě. Vznikají na základě vrozených dispozic, které se dále rozvíjí učením, pokud jsou dostatečně stimulovány, tj. v závislosti na kvalitě působení prostředí." (M. Vágnerová, 1997, s.93)

Pro čtení musí mít dítě určitou psychickou vybavenost. Velmi záleží na výukové metodě, kterou se čtení vyučuje. Jsou-li některé funkce nedostatečně vyspělé, je třeba jejich vývoj posilovat speciálním cvičením. Poruchy čtení se neprojevují vždy stejně, ale podle různých metod výuky mají také různé projevy. Každá metoda zatěžuje jinou měrou jiné základní funkce. Jinak se dyslexie bude projevovat při výuce globální metodou a jinak při metodě analyticko-syntetické. (Z. Matějček, 1995, s.75)

„Příčinou špatného čtení je nepochybně neschopnost poznávat písmena, rozlišovat pohotově jedno od druhého, zapamatovat si je, skládat z nich slova a pak ze slov věty atd. Příčinou této neschopnosti je pravděpodobně nedokonalá funkční souhra mozkových hemisfér." (Z. Matějček, 1995, s.76)

Nápravná opatření závisí do jisté míry na inteligenci dítěte. Je však třeba využít všech jeho schopností k učení a při tom je nepřepínat v případě, že jeho intelektové schopnosti jsou nižší. (V. Pokorná, 2001, s.67)

Často má dítě z počátku špatné zkušenosti a tudíž i špatný vztah k učení. Je proto důležité zaměřit jeho pozornost do oblasti, kterou zvládá a úspěchem je motivovat ke spolupráci. Průpravná cvičení, tj. rozvoj percepce, řeči, cvičení pravolevé a prostorové orientace, soustředění atd., poslouží pro navázání kontaktu mezi dítětem a terapeutem a mohou být dobře využita k diagnostice. Cvičení je nejlépe provádět formou her a soutěží, aby dítě přímo nevnímalo, že se učí. „Reedukace dyslexie není opakované čtení, dysortografii nelze odstranit opakováním diktátů. ...osvojování čtení, psaní, počtů je podmíněno rozvojem dílčích funkcí..." (O. Zelinková, 1994, s.60). Náprava se tedy zaměřuje na rozvoj nedostatečně vyvinutých funkcí a vychází z diagnózy.

5.2. Diagnostická kritéria

„Jejím cílem je stanovení úrovně vědomostí a dovedností, charakteristika poznávacích procesů, sociálních vztahů, osobních charakteristik a dalších faktorů, které se podílejí na úspěchu či neúspěchu dítěte." (O. Zelinková, 1994, s.24)

Diagnostiku provádí učitel dlouhodobým pozorováním dítěte v prostředí školy a třídy, či odborný pracovník na specializovaném pracovišti za pomoci speciálních testů, jejichž pomocí lze žáka porovnat s populací stejného věku. Obě diagnostiky se od sebe liší, ale získané poznatky lze společně využít ve prospěch dítěte.

5.2.1. Podmínky stanovení diagnózy

Stanovení diagnózy odborným pracovištěm zahrnuje určitá kritéria, která musí žák splňovat:

„ČTENÍ

- IQ 90 a více
- ČQ 90 a méně (kde ČQ je čtenářský kvocient)
- rozdíl mezi IQ a ČQ je minimálně 20 bodů
- trvale podprůměrné výsledky ve čtení
- negativní nález v oblasti zraku, sluchu, nevýznamné absence ve škole, adekvátní podmínky ve škole
- rezistence vůči běžným pedagogickým opatřením školy

Pokud jsou splněna všechna kritéria, lze přidělit diagnózu dyslexie. Pokud není splněno jedno kritérium, lze kompenzovat dvěma z následujících kritérií:

- prokázaná dyslexie u rodičů nebo sourozenců
- LMD
- poruchy v oblasti psaní
- snížené výsledky v percepčních zkouškách (např. zrakové a sluchové vnímání)
- výrazně opožděný vývoj řeči, specifická porucha řeči

PSANÍ

- trvale podprůměrné výukové výsledky v písemných projevech (zvládání tvarů písmen, problémy v diktátech)
- specifické chyby ve školních pracích event. v poradenském diktátu
- IQ 90 a více
- negativní nález v oblasti zraku, sluchu, nevýznamné absence ve škole
- rezistence vůči běžným pedagogickým opatřením školy

Pokud dítě splňuje všechna kritéria, lze přidělit diagnózu specifická porucha v oblasti psaní. Pokud je jedno kritérium nesplněno, lze kompenzovat dvěma z následujících kritérií:

- prokázána dysortografie nebo dysgrafie u sourozenců či rodičů
- LMD
- poruchy v oblasti čtení
- snížené výsledky v percepčních zkouškách
- výrazně opožděný vývoj řeči
- nápadné problémy s jemnou motorikou
- vývojová dyspraxie (porucha praktických dovedností)

MATEMATIKA

- IQ 90 a více
- výsledky v matematice se trvale pohybují pod úrovní daného ročníku (o 1 rok a více)
- při kvalitativním hodnocení výkonu v matematice se setkáváme s problémy v těchto oblastech - chápání pojmu číslo
  - umísťování čísel na číselné ose
  - matematické manipulace s předměty a čísly
  - orientace v prostoru
  - pozice čísla v číslici
- negativní nález v oblasti zraku, sluchu, nevýznamné absence ve škole
- rezistence vůči běžným pedagogickým opatřením školy

... Při výskytu pouze izolovaných projevů hovoříme např. o rysech či nevýrazných projevech dyslexie, dysortografie, dyskalkulie." (O. Zelinková, 1994, s.25-26)

5.3. Projevy jednotlivých poruch

U některých dětí, rozumově dostatečně vyvinutých pro školní docházku, se vyskytují různé izolované poruchy týkající se osvojování čtení a psaní, popř. počítání a každá se projevuje určitým způsobem. Některé projevy se objevují u více poruch, poruchy se mohou i prolínat a kombinovat, ale v každém případě jsou tyto projevy specifické. U lehčího stupně postižení se obvykle objevují jen některé z uvedených projevů. Každý jedinec je individuální a tím i jeho vada.

5.3.1. Dyslexie (legasthenia) - je vývojová vada, při níž si dítě, jinak zdravé, nedokáže osvojit čtení a dělá rozmanité chyby:

- čte pomalu, výkon ve čtení je horší než v jiných dovednostech, př.: v matematice, má zájem o jiné činnosti, které se od čtení výrazně liší,
- dítě špatně tvoří spoje - hláska + písmeno, těžko si pamatuje nová písmena a zaměňuje je,
- domýšlí text, při opakování ho říká zpaměti, při změně textu naopak zcela selhává,
- zaměňuje písmena: m - n, t - f, s - e, z - v, ve slovech: psík - písek, mistr - ministr... - což způsobuje nedostatek schopnosti diferencovat optické obrazy,
- zaměňuje hlásky, slabiky či slova zrcadlově podobná, jako: b - d, s - z, sen - nes, no - on, do - od, doma - móda... - nedostatek ve směrové orientaci, případně nerozeznává směry vpravo - vlevo,
- vynechává části slov i celá (malá) slova, jako: on, již, za, na...,
- obtížně skládá písmena do slabik a slabiky do slov a opačně - slova obtížně rozkládá - nedostatek analyticko-syntetický a diferenciační,
- zaměňuje tvrdé a měkké slabiky (di - dy, ne - ně...),
- obtížně vyslovuje delší slova při čtení,
- nedokáže sledovat čtení spolužáků, protože samo nečte, neudrží pozornost u jedné činnosti, nezvládá vedení očních pohybů po řádce, nestačí rychlosti spolužáků,
- objevuje se dvojí, někdy i trojí čtení, tj. že si slovo předříká potichu a pak je vysloví nahlas, což brzdí plynulost čtení,
- uniká mu obsah čteného textu, protože se příliš soustředí na písmena a slabiky,
- žák čte špatně a bez pocitu uspokojení, uniká mu smysl čteného.

Díky nezdarům se pak čtení přímo vyhýbá, vlastní čtení je mu zdrojem nepříjemností. Tím se pomaleji rozvíjí slovní zásoba i mluvní pohotovost. Často se takové děti považují za duševně méněcenné, obtíže se řeší špatnou známkou nebo přeřazením do zvláštní školy. Zvláště nadané děti svou vadu do jisté míry kompenzují tím, že při opakování odříkávají text zpaměti za předstírání čtení, příp. podle klíčových slov, která dokáží postřehnout v odstavci, souvisle vyprávějí, jako by četly, nesleduje-li text jiná osoba. (O. Zelinková, 1994, M. Sovák, 1982)

5.3.2. Dysgrafie (grafathenia) - porucha psaní, která se projevuje ve vzhledu písma i osvojování jednotlivých písmen a spojení hláska - písmeno.

- dítě drží tužku křečovitě a nesprávně, tlačí na ni a nedokáže provádět plynulé tahy,
- obtížně si pamatuje tvary písmen,
- písmo je neurovnané, kostrbaté, tvary písmen jsou téměř nečitelné,
- písmena jsou nestejně velká, při přepisování se úprava ještě zhorší, je tedy neúčinné,
- při diktátu píše jen zvukově výrazná písmena či slabiky, ostatní vynechává,

- zapomíná čárky a háčky, vynechává je či přehazuje, i když si dává záležet - nedostatečná analyticko-syntetická činnost v realizaci grafických obrazů - neslyší všechny hlásky správně,
- potíže činí rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek, tvrdých a měkkých slabik dy - di, ty - ti, ny - ni
- zaměňuje písmena a slova obrazně podobná m - n, r - e, u - n, h - b... což způsobuje nedostatek diferenciace v realizaci grafických obrazů,
- přehazování a předbíhání slabik: žabant - bažant, spal - psal, topas - stopa... - nedostatek směrové diferenciace,
- vynechávání části slov nebo celá slova, zvl. malá, obtížné spojování hlásek ve slova, tj. skládání celků,
- psaní je nezřetelné, neobratné, nevzhledné. (O. Zelinková, 1994, M. Sovák, 1982)

5.3.3. Dysortografie - je neschopnost či obtížná schopnost osvojování gramaticky správného psaní. Lze ji rozlišit až ve 2. třídě, kdy se děti učí rozlišovat tvrdé a měkké slabiky a další. Objevuje se často s dyslexií a dysgrafií. Nepostihuje celou oblast gramatiky, ale pouze specifické dysortografické jevy, jako je záměna krátkých a dlouhých samohlásek, měkkých a tvrdých slabik, vynechávání, přidávání, zaměňování písmen a slabik.

Pro děti, které mají potíže a nezdary v grafickém projevu, je psaní zdrojem nepříjemností. Proto se tito lidé v dospělosti obvykle jen těžko odhodlávají k tomu, aby vůbec něco napsali. (O. Zelinková, 1994, M. Sovák, 1982)

5.3.4. Dyskalkulie (arithmasthenia) je porucha matematických schopností v užívání symbolů čísel; není příliš častá.
- obtíže v orientaci na číselné ose, záměna číslic 6 - 9, záměna čísel 2008 - 2800,
- neschopnost provádění matematických operací - sčítání, odčítání, násobení, dělení,
- děti dokáží vypočítat z hlavy poměrně složité příklady, ale pokud jsou příklady napsané, děti zcela selžou, nebo naopak zpaměti počítat nedokáží,
- vyskytuje se směrová zrcadlová záměna ve čtení i psaní číslic, žák píše číslice zrcadlově, někdy i hlavou dolů,
- čísla čte jednou správně např. 72, vzápětí jako 27 apod.,
- dítě neumí užívat pojmy větší - menší, kratší - delší, více - méně…,
- neumí třídit předměty podle daného znaku (trojúhelník, obdélník, čtverec…),
- obtížně se orientuje v prostoru nahoře - dole, vpředu - vzadu, první - poslední…,
- nezvládá pojmy: počet prvků, číslice,

- nepamatuje si číslice, má obtíže při jejich čtení,
- předměty počítá stále po jedné,
- nezvládá číslicový diktát, číslice zapomíná. (O. Zelinková, 1994, M. Sovák, 1982)

5.3.5. Dysmúzie - neschopnost zapamatovat si či reprodukovat hudební fráze, jde o izolované analyticko-syntetické diferenciační a směrové poruchy v užívání symbolů, hlásek, slov a číslic. Stupně poruchy mohou být různé, od nepatrných náznaků až po naprostou neschopnost. (O. Zelinková, 1994, M. Sovák, 1982)

5.3.6. Pomoc při odstraňování vad

Dosud nejsou známé reflexologické zákonitosti výskytu jednotlivých vad. Speciální výchovná opatření berou za základ vyšší nervovou činnost, a to spojování všech vjemů a výkonů v komplexu s obsahem symbolů. Tedy jevy akustické + taktilní + optické + motorické + pojmový obsah + příznivý citový doprovod.

Při čtení žák čte nahlas, slabikuje části slov zrakem i pomocí posuvného okénka, ukazuje si text rukou nebo si naznačuje současně čtená písmena pohybově a zároveň při tom slyší i text čtený jinou osobou. Při psaní má žák vycházet od pohybové diferenciace z psaní pohybů přehnaně zvětšených - podle předlohy i bez ní, říkat si nahlas, co píše, sledovat zrakově jednotlivé obrazce písmen apod.

Je třeba procvičovat prostorovou orientaci a představivost různými hrami, při nichž se třídí předměty na různé skupiny či se přendávají na různé dvorce - vpravo, nahoru, vlevo, doprostřed apod. Levákům je nutno umožnit psát levou rukou. Je třeba dbát na to, aby dítě získalo pokud možno pozitivní vztah ke čtení i psaní, a to za spolupráce školy a rodiny.

Drobné úspěchy podpoříme, neúspěchy nenápadně přehlédneme, dáváme úkoly, na které dítě stačí, aby mohlo být pochváleno. Náprava je dlouhodobá a vyžaduje mnoho trpělivosti. (O. Zelinková, 1994, M. Sovák 1982, 1990)

5.4. Diagnostika učitelem

Dítě ovlivňuje mnoho faktorů z jeho okolí, z prostředí, ve kterém žije. Působí na ně rodina - vztahy s rodiči a sourozenci, pohled rodičů na svět a jejich hodnotový systém; škola - vztahy s kamarády a spolužáky, s učiteli, školní prostředí, školský systém; i celá společnost - sdělovací prostředky, hodnotový systém společnosti. (O. Zelinková, 2001, s.20)

Ke stanovení diagnózy přispívá učitel pozorováním dítěte v běžné třídě. Podrobnou diagnostiku nemůže provést, zaznamenává však projevy poruch do záznamového listu. Všímá

si především, jak dítě čte - jak rychle, pomalu, zda užívá dvojí čtení, zda rozumí textu, který přečte, příp. oční pohyby a další chyby. V psaní je to podobné, učitel sleduje rychlost psaní, správnost držení psacího náčiní, zda je písmo úhledné a čitelné či nikoli apod. Další záznamy se týkají počtů a orientace na číselné ose, chápání pojmu číslo, chápání či zaměňování matematických operací, zda žák zvládá učivo svého ročníku či je na nižší úrovni, zda se dokáže soustředit a jak dlouho, zda se umí orientovat v prostoru, jak zvládá rytmus, jakou má slovní zásobu, má-li potíže ve zrakovém či sluchovém vnímání, jak zvládá určování pravé a levé strany, jak je dítě přijímáno v kolektivu, jaké má rodinné zázemí apod. Pedagogicko-psychologické poradny mohou podobný záznamový list poskytnout.

První rok školní docházky je pro dítě velmi důležitý - a také nesmírně náročný. Vytváří se vztah dítěte ke škole a ke vzdělání vůbec, zároveň se formují jeho vztahy ke kamarádům, vrstevníkům, kolektivu - a k pedagogům jako k vyšší autoritě. Pokud se již v prvním pololetí vyskytnou obtíže, nemusí se hned jednat o dyslexii, ale může jít o opožděný vývoj některé z potřebných funkcí. Dítě je třeba pozorovat dlouhodobě a hledat způsob, jakým si nejsnadněji osvojí učivo. Teprve při dlouhodobých potížích ve více oblastech jde dítě na odborné vyšetření. (O. Zelinková, 1994, s.27-29)

Speciálně vyškolení pracovníci musí standardizovanými testy vyloučit sníženou úroveň rozumových schopností. Již ze struktury inteligence lze doporučit některé postupy pro reedukaci. Součástí vyšetření je také anamnéza dítěte, jeho sourozenců a rodičů. „K nejdůležitějším údajům patří zjištění o výskytu podobných obtíží v rodině, dále o průběhu těhotenství a porodu (vzhledem k diagnóze LMD), údaje o vývoji řeči, motoriky, onemocněních, která dítě prodělalo (zvláště horečnatá onemocnění), o zájmech dítěte apod." (O. Zelinková, 1994, s.33)

5.5. Diskrepační kritérium - zkouška čtení

Pro stanovení diagnózy dyslexie se jako jedno z kritérií používá rozdíl mezi úrovní rozumových schopností (IQ - inteligenční kvocient) a úrovní čtení (ČQ - čtecí kvocient). U nás byl - jako podmínka pro diagnózu dyslexie - stanoven rozdíl 20 - 25 bodů mezi IQ a ČQ. Stanovení diagnózy tímto způsobem je jednoduché a průhledné, jednoznačné, avšak může vést k mechanickému stanovení diagnózy, k opomenutí dalších faktorů a k pouhému měření rozumových schopností.

Znevýhodněni pak mohou být žáci s diagnostikovanou dysfázií. Sama porucha řeči by je vyřadila ze skupiny dětí s dyslexií, přestože je dyslexie porucha řeči, ale psané. (O. Zelinková, 2003, s.52-53)

5.5.1. Hodnocení úrovně čtení

Rychlost čtení – uvádí počet slov přečtených za jednu minutu a odečtení slov chybně přečtených. Podle některých odborníků je rychlost v porovnání s porozuměním čteného textu méně důležitá. Je však nejvýraznějším ukazatelem kvality čtení, má výrazný vliv na pochopení textu.

Sociální úroveň čtení znamená rychlost 60 - 70 přečtených slov za minutu. Je to rychlost, kdy je čtenář schopen čtením získávat poznatky a začíná číst pro potěšení. Sociální úrovně čtení dosahuje většina žáků na počátku 3. ročníku. Rychlost čtení není jediným ukazatelem kvality čtení. Důležitý je i počet chyb, kvalita chyb, stupeň vývoje čtenářských návyků, stupeň porozumění čteného textu a průvodní jevy dítěte při čtení. (O. Zelinková, 2003, s.36)

5.5.2. Zkouška hlasitého čtení - Měření ČQ

Dříve se užívaly Příhodovy a Havránkovy texty ze třicátých let dvacátého století. Při školské reformě v sedmdesátých letech se změnila výuka čtení a psaní a tomu byly přizpůsobeny nové texty. Další texty byly vybrány v polovině 80. let a bylo standardizováno několik textů - pro první ročník a pak pro vyšší ročníky I. a II.stupně ZŠ s různými obtížnostmi a jeden text nesmyslný, avšak s českým pravopisem.

Zkouška čtení probíhá s každým dítětem zvlášť, individuálně, a vede se záznamový list, který zachycuje základní anamnestická data - údaje o rychlosti a způsobu čtení, počtu a kvalitě chyb, porozumění textu a chování dítěte při čtení. (Z. Matějček, 1995, s.151-152)

Rychlost čtení

Zjišťuje se počet správně přečtených slov za minutu. Rychlost čtení souvisí s vývojem čtenářských návyků, se správností a s porozuměním a ukazuje na jejich úroveň. Dítě začne číst od nadpisu a plynule postoupí na text. Měření začíná až od prvního slova textu, měří se stopkami a pedagog sleduje kontrolní text s uvedeným počtem slov na okraji řádku a zaznamenává, kolik slov dítě přečetlo za první, druhou a třetí minutu. Do textu je možné přesně zaznamenávat chyby, kterých se dítě dopustilo. List s kontrolním textem slouží jako záznamový arch a pod text se zapisují další poznámky o způsobu čtení a chování dítěte.

Od celkového počtu přečtených slov se odečtou slova chybně přečtená, počítá se každá minuta zvlášť. Některé dítě potřebuje více času na rozečtení, jiné v průběhu čtení ztrácí na rychlosti a správnosti, některé děti čtou po celou dobu vyrovnaně a někdy čtou chvíli rychle, chvíli pomalu, nebo se zarazí apod. Výkonnost dětí je velmi různá. (Z. Matějček, 1995, s.152-154)

Počet chyb

Množství chybně přečtených slov ještě neukazuje na vyspělost čtení, ale je charakteristickým rysem poruchy čtení. Obvykle děti již od druhého ročníku dělají poměrně málo chyb a vývoj čtení bývá ukončený. Od 3. ročníku dosahují sociální úrovně čtení, kdy čtou 60 slov za minutu, přestávají písmena luštit a čtení již dělá žákům radost. Některé děti čtou pomalu a bez chyb, jiné se chyb dopouštějí, ale se zvyšující se rychlostí čtení chyb ubývá. Ve vyšších ročnících na druhém stupni hrají roli ještě jiné faktory, jako je pečlivost, soustředěnost, temperament apod.

Sociální úroveň čtení pro konec 2. roč. podle počtu chyb je 6 až 10 chyb na 100 přečtených slov. Při větším počtu chyb se od 3. roč. uvažuje o poruše čtení. (Z. Matějček, 1995, s.154-155)

Vývoj čtenářských návyků

Vyspělost čtení se posuzuje také podle způsobu, jak dítě text zvládá, zda čte plynule, zda hláskuje, slabikuje, čte po slovech či skupinách slov, má-li správnou intonaci. To úzce souvisí s rychlostí čtení a s porozuměním, které správnou intonaci umožňuje. Při 80 slovech za minutu se považuje technika čtení za „normálně vyspělou".

V případě, že dítě čte celkem rychle, ale „primitivně", nebo naopak velmi pomalu a správně, je namístě se zamyslet o diagnóze, věnovat se dítěti a případ individuálně posoudit. (Z. Matějček, 1995, s.155-156)

Technika čtení - se posuzuje pětibodovou stupnicí

Typy chyb, kterých se čtenáři dopouští, mohou ukazovat na způsob čtení a možné příčiny čtenářských obtíží. Technika čtení je jednoznačně lepší u snadnějšího textu a s přibývajícím věkem a většími zkušenostmi se zlepšuje.

Stupnice hodnocení techniky čtení:

1. čtení plynulé, se správnou intonací skupin slov,
2. čtení slov bez zarážení se (bez zadrhávání),
3. nejisté čtení slov,
4. plynulé čtení po slabikách,
5. nejisté čtení po slabikách. (O. Zelinková, 2003, s.37)

Kvalita chyb

Chyby dítěte při čtení pomáhají najít psychologické mechanizmy, které se podílejí na poruše čtení. Lze je zkoumat, pokud je dítě udělá a vysloví. Při tichém čtení nikdo nepozná, kde může být potíž, zda v rozlišování jednotlivých písmen nebo v přiřazení obsahu

grafickým znakům. Svoji důležitost má, zda se chyba jednoho druhu opakuje jen někdy nebo stále. Chyby se hodnotí ze tří hledisek:

1. podle místa, kde k chybě došlo,
2. podle kvality - co a jak dítě ve slově zaměnilo, přidalo, vynechalo apod.,
3. podle smyslu - jak dalece se význam chybně čteného slova liší od slova původního.

Někdy má na jednu chybu vliv více důvodů. (Z. Matějček, 1995, s.156-158)

Porozumění textu

Sleduje se zda dítě zaměňuje v nesprávně přečteném slově smysl slova, zda jde o slovo odvozené, blízké, vzdálené či nesmyslné. Slabí čtenáři potřebují intenzivnější a delší čtenářský výcvik bez ohledu na jejich věk, jinak nebudou schopni využít čtení jako nástroj k získávání informací a poznatků a jejich čtenářské dovednosti budou po ukončení ZŠ stagnovat. Nebudou se dále rozvíjet a hrozí jim tzv. sekundární negramotnost - zapomenou získané dovednosti.

Pro nácvik správného čtení se doporučují jednodušší texty. Obtížné texty nutí slabší čtenáře k nižší technické úrovni čtení, k dekódování se slabším porozuměním.

Technickou náročnost textů je třeba přizpůsobit úrovni začínajícího čtenáře. Osvojování čtení se má uskutečňovat bez omylů a chyb. Slabý čtenář se snaží překonat obtíže náročného textu a přitom si vytváří nesprávné návyky, které se častým opakováním fixují a brzdí další rozvoj čtenářských dovedností. Čtení tak není plynulé, narůstá počet chyb, časté je i dvojí čtení, nesprávná intonace, oční pohyby nejsou plynulé zleva doprava. Čtenář není schopen plně vnímat a chápat čtený text, neboť se soustředí na techniku čtení, což ho stojí velmi mnoho energie. Čtení se stává namáhavým, neuspokojuje a není náplní volného času.

Nejčastější chyby jsou přidávání nebo vynechávání písmen, příp. slabik. Asi polovina dětí dělá chyby, které jen mírně mění obsahový význam slov. (O. Zelinková, 2003, s.34-39)

6. Reedukace

Pro určení správného postupu při nápravě poruch je třeba dobrá „znalost metod vyučování, provedení pedagogické diagnostiky dítěte s jejími závěry a samozřejmě také znalost speciálních reedukačních postupů." (O. Zelinková, 1994, s.61)

6.1. Dosažená úroveň vývoje

Reedukace se zaměřuje na rozvoj funkcí, které jsou pravděpodobně opožděné ve svém vývoji a jsou součástí celého řetězce funkcí potřebných pro čtení a psaní a mohou být jednou z mnoha příčin poruch učení.

Časté jsou deficity ve vývoji řeči, a proto se reedukace musí soustředit na její rozvoj ve všech jejích částech a složkách. Aby dítě dobře zvládalo základní školní dovednosti, musí dosáhnout určitého stupně psychického vývoje. Náprava tedy vychází ze stupně vývoje, kterého dítě dosáhlo, bez ohledu na jeho věk a školní osnovy. Prakticky je však velmi těžké, ba téměř nemožné představit si žáka, který je ve třetím ročníku ve čtení na úrovni poloviny prvního ročníku, tedy hláskuje a slabikuje, nebo žáka ze čtvrtého ročníku, který v matematice ještě nezvládl počítání v oboru čísel do sta. Speciální reedukační cvičení proto vycházejí z dané, žákem dosažené, úrovně vývoje dovedností a nejsou tedy specifikována pro určitý věk. (O. Zelinková, 2003, s.72)

6.1.1. Rozvoj dílčích funkcí

Pro úspěch všech nápravných cvičení je důležitá pozitivní motivace dítěte. Ze školního procesu má žák s poruchami učení obvykle velmi špatné zkušenosti, je nejistý, nevěří si, nemá možnost být úspěšný. Potřebuje získat vědomí, že i on něco umí, dokáže a může mít dobré výsledky. Nápravná cvičení začínají často úkoly, které zdánlivě se čtením, psaním a počty nesouvisí. Jsou však důležitá pro rozvoj dílčích funkcí, jako je např. zrakové a sluchové vnímání, prostorová a pravolevá orientace, rozvoj řeči a hrubé motoriky, vizuomotorická koordinace a další.

Stejně tak důležité je zapojení do učení co nejvíce smyslů, nejen zraku a sluchu, ale také hmatu - manipulace s předměty, modelování, vytrhávání písmen z papíru, barevné vyznačování v textu... Tzv. multisenzoriální vyučování může dítěti pomoci při vyvozování nových písmen. I pro učení cizích jazyků je tento přístup přínosný - např. nová slovíčka spojovat s předměty, které označují, s obrázky nebo se situacemi, ke kterým se váží,

s pohybem. Žáci slova slyší, opakují, píší, barevně vyznačují či obtahují, předvádějí pantomimicky apod. (O. Zelinková, 2003, s.73-74)

Při reedukaci se vychází z dítětem již dosažené úrovně vývoje, což bývá velmi individuální. Je však možné spojit děti na přibližně stejné úrovni do malé skupinky 2-5 žáků a mnohá cvičení provádět společně. Skupina deseti a více dětí - jak uvádí Zelinková (2003, s.74) - už neodpovídá požadavkům na úspěšnou práci s dětmi. Výhodné je pracovat se zájmy dítěte - tedy zaměřit se na to, co dítě zajímá, baví, co se mu líbí a v čem se mu daří. Každý i drobný úspěch při doplňování i-y nebo napsání několika krátkých vět o své oblíbené činnosti, nakreslení obrázku s několika popisnými slovy dokáže dítě povzbudit a pozitivně motivovat.

6.1.2. Doba nápravy

Délku reedukace bohužel nelze nikdy předem stanovit. Záleží na spolupráci všech zúčastněných, dítěte, rodičů, učitelů i poradenského pracovníka. Někdy se může dokonce stát, že nápravná cvičení nepřinesou žádný výsledek a nastane zklamání, což může zhoršit psychický stav dítěte. Reedukační cvičení jsou zaměřena na celou osobnost žáka, nejen na čtení, psaní a počítání. Záleží také na aktivním zapojení žáka, nácviku sebehodnocení, hodnocení svých výsledků, zamyšlením se nad způsobem práce, a to zvláště u starších dětí, žáků na druhém stupni, kteří se už tak snadno nepodřizují rodičům a učitelům, ale jsou více pod vlivem kamarádů a spolužáků, mají také více negativních zkušeností a často se staví do opozice. Důležitou roli má i zdravotní stav žáka - časté nemoci oslabují jeho výkony. Také rodinné zázemí, způsob výchovy i školní prostředí, ba i vztahy mezi pedagogem a rodiči nejsou zanedbatelné, vždy je výhodou, panuje-li přátelské ovzduší. (O. Zelinková, 2003, s.75)

6.2. Tři oblasti působení

Jedná se o základní funkce, dovednosti a psychiku dítěte.

Reedukace se soustředí zejména na tři základní oblasti. V první řadě jsou to funkce mozkové činnosti, které jsou potřebné k získání dovedností číst, psát a počítat. Náměty cvičení a volba motivace záleží na věku a úrovni, které již dítě dosáhlo. Mnohá cvičení jsou použitelná pro každý věk. O. Zelinková (2003, s.76) uvádí např. *Cvičení pravolevé orientace* ve formě tužka - papír (nakl. DYS, 1995 a další vydání) nebo počítačový program *Soví bludiště* (firma GeMiS, 2001) či *Metodu dobrého startu*, kterou v ČR vypracovala a šíří J. Swierkoszová.

Dále je tu správné utváření dovedností číst, psát a počítat. Při reedukaci to znamená vrátit se k předcházejícím etapám, které nebyly dostatečně zvládnuty, a pokračovat takovým tempem, jaké odpovídá potřebám dítěte, a to je daleko pomalejší než v běžné školní třídě. Zatímco jiným dětem postačí nové písmeno ukázat, pojmenovat a hned spojovat do slabik a slov a číst, dítě s SPU musí nacvičit mnohem více kroků:

- „zrakové rozlišení tvaru,
- poznání hlásky sluchem,
- spojení hláska - písmeno,
- sluchová analýza a syntéza slabiky,
- čtení slabiky,
- čtení nového písmena ve slově,
- automatizace čtení slov s porozuměním." (O. Zelinková, 2003, s.76)

Každý jednoduchý krok je nutno zautomatizovat, než dítě postoupí dále. Spěch se v tomto případě rozhodně nevyplácí.

Na třetím místě, nikterak však méně důležitá, je psychika dítěte. Častými neúspěchy se dítě dostává do obtížných situací a potřebuje pomoc dospělých. Je však třeba, aby učitelé a rodiče poruchu stále nezdůrazňovali a nevyčleňovali tak dítě z kolektivu. Dítě i přes všechny své potíže zůstává dítětem se specifiky svého věku. Má-li obtíže v jedné oblasti, může se uplatnit v jiné. Proto potřebuje nejen reedukační péči, ale také psychologickou podporu, aby si mohlo vytvořit přiměřené sebevědomí a sebehodnocení, které povede ke zdravému psychickému vývoji. Někdy výsledky nápravných cvičení neodrážejí vynaloženou námahu a poruchu se nepodaří odstranit. Pak je nutné, aby se dítě naučilo s touto poruchou žít a kompenzovat nedostatky jinými cestami.

6.2.1. Chyby dospělých

Dospělí by se měli vyvarovat četných chyb, jako je hubování, vyčítání, vymáhání slibů, že se dítě zlepší, nadávky či urážky, psaní stále stejných diktátů a čtení příliš obtížných textů, dávání za vzor lepších sourozenců či úspěšnějších spolužáků, nebo učení se textů zpaměti bez pochopení atd. To vše vede u dítěte s SPU k pocitům méněcennosti, lítosti, nelibosti vůči úspěšnějším, zatvrzelosti, nechuti ke čtení a učení vůbec - brání se tak zdravému psychickému vývoji dítěte. (O. Zelinková, 2003, s.77-78)

6.3. Dekódování

Dekódování znamená rozlišení tvarů a písmen zrakem, spojení zvuku a tvaru, tedy hláska - písmeno, zrakoprostorové uspořádání tvarů - vzájemná poloha písmen, hlásková syntéza - spojení zvuků ve správném pořadí a následuje spojení obrazu slova s jeho významem.

6.3.1. Pomůcky

Pro nácvik zrakoprostorové identifikace písmen je možné použít písmena vyrobená z textilu, drátů, dřeva apod., aby si je dítě mohlo ohmatat. Dětem se líbí „psát" na záda, na ruku a rozlišovat jejich tvary v prostoru, např. písmena b - p - d. Zaměřují se zejména na zrakové a prostorové vnímání a rozlišování jednotlivých písmen, ne čtení.

Spojením hláska - písmeno už začíná čtení jednotlivých písmen např. z karet, z obrázků, z obrazovky počítače atd. Dítě vnímá tvar písmene zrakem a má si vybavit odpovídající zvuk. Hlásky lze vyvozovat z přírodních nebo umělých zvuků a citoslovcí, jako např. ffff - vítr fouká, ččč - kočka atd., společně se zapojuje řeč, zrak, sluch, hmat i kinestetické vnímání, a to za pomoci modelování, malování, vytrhávání písmen z papíru, rytí do měkké podložky, využití písmen z textilu, polystyrenu, dřeva, drátů, plastelíny…

6.3.2. Nácvik

Obtíže přinášejí záměny písmen tvarově a zvukově podobných: b - d - p, m - n, a - e, t - d, sykavky a další, ba i písmena nepodobná. Rozlišování vychází z vyvození písmen z citoslovcí a obrázků, obtahování, podtrhávání, barevné vyznačování…

Automatizování spojování písmen do slabik probíhá při čtení slabik z karet, příp. za pomoci počítačových programů. Je důležitým stupněm pro plynulé čtení a dítě si musí čtení slabik dobře nacvičit. Časem dítě samo přechází od děleného slabikování k plynulému čtení slabik. Pokud je příliš brzy vedeno k plynulému čtení slov, hláskuje si písmena potichu, než slovo vysloví nahlas, a dochází k tzv. dvojímu čtení. Tento špatný návyk se velmi těžko odstraňuje a dlouhá slova jsou nadmíru obtížná.

Etapa čtení slov začíná na jednoduchých jednoslabičných slovech, kdy se dítě učí slova poznávat globálně, jako celek, a spojovat je s významem. Nácvik začíná čtením třípísmenných slov (pes, les, dům…) z karet nebo čtenářských tabulek, či pomocí počítačového programu. Obtížnost slov postupně stoupá:

- „slova tvořená třemi písmeny,
- dvouslabičná slova s otevřenou slabikou,

- dvouslabičná slova s uzavřenou slabikou,
- slova tvořená více slabikami,
- slova se souhláskovými shluky." (O. Zelinková, 2003, s.82)

I při stoupající náročnosti hláskové stavby slova je třeba stále sledovat porozumění textu.

Z jednoduchých slov se postupně přechází k jednoduchým větám, které se opět hned spojují s obsahem, až dítě dojde ke čtení souvislého textu. Texty je možné číst opakovaně nebo mohou různé texty obsahovat stejná slova. Dítě by je však nemělo odříkávat zpaměti. Je také třeba vybírat krátké texty s ohledem na dítětem dosaženou úroveň techniky čtení. Při čtení příliš náročných textů ztrácí dítě motivaci.

Porozumění textu závisí na znalostech čtenáře, na spojení jednotlivých prvků textu - tedy slov, i na propojení prvků textu s vědomostmi žáka a okolním světem, pochopením souvislostí. Porozumění napomáhá čtení textu po částech, nácvik obtížných slov, grafická úprava textu, seznámení s textem pomocí rozhovoru apod. Porozumění ovlivňuje nejen úroveň čtení, ale i věk čtenáře. (O. Zelinková, 2003, s.79-83)

7. Typy učení

Způsoby učení a osvojování nové látky jsou u každého člověka jiné. Některé děti škola baví a učí se rády, jiné chodí do školy velmi nerady a často je přepadají různé potíže, např. střevní, bolení břicha, bolesti hlavy apod. Velmi přitom záleží na příkladu, jaký dítě dostává ve své bezprostřední blízkosti, tj. v rodině. Jsou-li rodiče vědění a čtení příznivě nakloněni, pak dítě dostává dobrý základ pro vlastní učení. Není-li tomu tak, ba právě naopak - rodiče vysedávají před televizí, i dítěti raději pořídí jeho vlastní obrazovku, aby "neotravovalo", pak není divu, že se dítě o učení nezajímá a mnohdy je mu škola velmi na obtíž.

S tím souvisí i růst inteligence dětí. U zdravě se vyvíjejících dětí jejich inteligence v průběhu vývoje stále roste a IQ stoupá. U dětí, které již v kolébce mají kolem sebe málo podnětů pro rozvoj jemné motoriky očních svalů, je rozvoj inteligence daleko pomalejší a dosáhne průměrných, někdy i nižších hodnot - to vše za předpokladu, že se miminko narodí zcela zdravé.

Každému z nás je už od narození dán určitý typ vnímání, který upřednostňujeme.

Typ SLUCHOVĚ MLUVNÍ si pamatuje hlavně to, co slyší. Paměť posiluje ještě tím, že si přeříkává, co slyšel, a o věci hovoří, diskutuje, debatuje, vyptává se na podrobnosti. Má hudební nadání a dobře se mu učí cizí řeči.

Typ ZRAKOVÝ - u něho převládá zraková paměť. Tento typ se raději učí čtením než poslouchánim. Při vybavování naučené látky si jasně uvědomuje, kde, na jaké stránce, v jakém místě látku četl (na stránce té a té, vlevo nahoře...). Pamatuje si věci ve svém okolí, dobře se orientuje v prostoru, v mapách apod.

Typ HMATOVÝ A POHYBOVÝ - vnímá hlavně to, co si konkrétně osahá, ohmatá, což je vlastní všem malým dětem. Takoví lidé, žáci i dospělí, při učení nevydrží sedět. Učí se v chůzi po pokoji, v parku, v přírodě nebo aspoň občas od knihy vstanou a protáhnou se. Potřebují aktivní odpočinek, jsou obvykle manuálně a řemeslně zruční.

Typ SLOVNĚ POJMOVÝ - dovede rozeznávat věci podstatné a vedlejší. Ujasňuje si vzájemné vztahy a vazby různých pojmů, chápe logickou strukturu látky a ukládá si ji do paměti v logických souvislostech, např. matematické vzorce, abstraktní myšlení... Tohoto typu lidí je v populaci nejméně. Mnohé učebnice (a ne jen vysokoškolské) jsou však uspořádány právě pro tento typ lidí.

Všechny tyto typy jsou pouze schematické a nevyskytují se ve zcela vyhraněné formě. Každý z nás má v sobě všelijak promíchanou směsici všech typů vnímání, avšak jeden z nich upřednostňuje nejvíc.

7.1. Poruchy vnímání

V současné době se stále častěji objevují děti s poruchami vnímání. Jejich vývoj je tím mírně narušen nebo opožděn. Jedná se o poruchy centrálního nervového systému, které vznikají v perinatálním období (peri - okolo, natus - narození), mohou však být vrozené, dané geneticky, může je zapříčinit i současný způsob života a znečištění planety.

Jde o funkční poruchy, které se označují LMD = lehká mozková dysfunkce. Příznaků LMD je mnoho. Lze je rozdělit do několika oblastí: citové, motorické - kde se hovoří o nevyrovnanosti (instabilitě) a různých schopnostech poznávacích (gnostických).

CITOVÁ NEVYROVNANOST - zvýšená - se projevuje jako podrážděnost, přecitlivělost, snížená - jako citová tupost.

MOTORICKÁ NEVYROVNANOST - při zvýšení se jedná o motorický neklid, při snížení o neobratnost, a to buď celkově nebo jen v některých činnostech (neobratnost mluvidel při vyslovování).

V oblasti schopností se mluví o VÝPADOVÝCH JEVECH. Celková úroveň inteligence přitom není snížena, jde jen o izolované vývojové nedostatky určitých schopností, např. smyslu pro orientaci, hudbu, naučit se číst a psát... Zvýšení - dítě se nedovede dostatečně soustředit, snížení - nemá dostatečný zájem.

To vše ovlivňuje proces učení i prospěch dítěte, ve kterém jsou značné výkyvy. Je chybou považovat vývojové nedostatky za nedostatky rozumové.

PROJEVY PORUCH VNÍMÁNÍ: neschopnost soustředit se, porucha orientace v prostoru, snížená schopnost určitých myšlenkových operací, psychomotorický neklid, nutkavé pohyby, grimasování, nedbalost či neklid při učení.

Tyto děti často vyrušují třídní kolektiv a chod třídy svým chováním. Nemají-li však snížené rozumové schopnosti, nepatří do zvláštní školy, ale do speciálních tříd s menším počtem dětí. Během vývoje centrální nervové soustavy se obtíže zmenšují a obvykle samy vymizí nebo se pozmění. (M. Sovák, 1982, 1990)

8. IVP - individuální vzdělávací program

„"Vzdělávání individuálně integrovaného žáka se uskutečňuje podle individuálního programu" (Směrnice Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR k integraci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do škol a školských zařízení, č.j. 13710/ 2001-24 ze dne 6. 6. 2002, čl.1, odst. 2.).

"Individuální vzdělávací program je podkladem pro uplatňování požadavku ředitele na navýšení finančních prostředků a je závazným dokumentem pro zajištění speciálních potřeb žáka" (tamtéž, příloha 1 ke směrnici MŠMT)." (O. Zelinková, 2003, s.220)

Na tvorbě IVP se společně podílí žák, rodiče (zákonní zástupci), reedukační pracovník, pracovník pedagogicko-psychologické poradny a zejména učitel.

IVP má umožnit žákovi, aby pracoval postupně, vlastním tempem - bez ohledu na školní osnovy, podle svých schopností - bez přísného srovnávání se spolužáky a vrstevníky. IVP působí také motivačně - když žák pracuje v klidu a bez stresu, dosahuje pak lepších výsledků. IVP dává dítěti dobrý pocit, že mu chce někdo pomoci dosáhnout co nejlepšího stupně dovednosti a dobré úrovně jeho práce.

Učitel může pracovat se žákem na takové úrovni, které právě dosáhl, která mu vyhovuje, a to bez ohledu na nesplnění požadavků učebních osnov. IVP umožňuje individuální hodnocení a je možné jej v průběhu vyučování měnit a upravovat podle žákem dosažených výsledků. Vyžaduje také konkrétní aktivitu integrovaného žáka.

Rodiče či zákonní zástupci dítěte se podílí na přípravě IVP a přebírají část zodpovědnosti za práci a výsledky dítěte, a to za předpokladu, že znají současnou situaci dítěte i jeho předpoklady do budoucna.

Žák se aktivně zapojuje a také nese část odpovědnosti za svoji práci a snahu při reedukaci a integraci ve třídním kolektivu. Musí mít sám snahu a chuť zapojit se a pracovat na svém zlepšení. (O. Zelinková, 2001, s.172)

8.1. Sestavování IVP

IVP může mít více podob, neplatí žádný závazný předpis, jak musí vypadat, jsou však dána doporučení, která by měl splňovat. Je vždy orientován na potřeby dítěte podle námětů a informací odborníků, lze jej měnit a průběžně upravovat. Obsahuje zejména, jaké množství vědomostí má dítě zvládnout, způsob výuky, metody a postupy, sleduje individuální obtíže dítěte, zaměřuje se na předměty, ve kterých se SPU nejvíce projevuje. (O. Zelinková, 2001, s.173)

8.2. Výchozí principy pro tvorbu IVP

Základem je diagnostika dítěte odborným pracovníkem v pedagogicko - psychologické poradně (PPP) nebo ve speciálním pedagogickém centru (SPC). Některé údaje (např. o průběhu těhotenství, dědičnosti, prodělaných nemocech) není třeba v IVP přímo uvádět, pouze se s nimi seznámit. Důležité jsou informace o rozumových schopnostech dítěte, které doplňují informace pro plánování dosažitelných cílů. Žák s nižší rozumovou úrovní nebude schopen zvládnout plný rozsah učiva, to se bude muset upravit.

Diagnóza přináší poznatky o psychice dítěte, které se musí do IVP zahrnout. Je to např. pracovní tempo dítěte, psychomotorický neklid, který může narušovat práci žáka, upřednostnění vizuálního stylu učení, respektování krátkodobé paměti apod.

Při tvorbě IVP vychází učitel i ze své vlastní pedagogické diagnostiky, zkušenosti, intuice a z pozorování žáka.

Zároveň IVP zahrnuje nutnou aktivitu rodičů i žáka. Po společném probrání všech potřebných informací se všichni domluví, jakým způsobem se budou na přípravě na vyučování podílet. Je třeba, aby rodina spolupracovala se školou a podílela se na přípravě. Také nelze žádat pro dítě úlevy a snížení objemu učiva při výrazných potížích - a pak při dobrých výsledcích chtít, aby dítě studovalo střední školu. Záleží také na věku dítěte - starší žák si může své pomůcky na vyučování připravovat sám, jeho odpovědnost spolu s věkem stoupá. Žák může slíbit vlastní iniciativu při každodenním pravidelném procvičování, číst daný počet minut apod.

IVP se vztahuje především na předměty, ve kterých se žákovy obtíže nejvíce projevují. Obvykle jsou to jazyky - český i cizí a matematika. V dalších předmětech se pak jedná o písemné projevy žáka - psaní poznámek do sešitu, psaní písemných prací atd., hodnocení a klasifikace. Některé předměty je možné spojit v jeden celek, např. naukové předměty. (O. Zelinková, 2001, s.174)

IVP musí sledovat dvě roviny, a to obsah vzdělání žáka, vše co má poznat, naučit se, osvojit si, a reedukační proces, který má pomoci poruchu odstranit nebo alespoň zmírnit. Aby byly obě části v IVP zahrnuty, zajišťuje spolupráce učitele, který vypracovává IVP pro předmět, který vyučuje, a pracovník z odborného pracoviště, který zajišťuje reedukaci. Na prvním stupni vypracovává IVP třídní učitel pro všechny předměty, na druhém stupni jen ti učitelé, v jejichž předmětu se handicap nejvíce projevuje. Speciální pracovník pedagogicko-psychologické poradny tedy IVP nemůže vypracovávat, neboť není odborníkem na výuku v jednotlivých předmětech a ročnících. Učitel nemusí být odborník na reedukaci, je však

nutná spolupráce obou a vzájemné předávání informací, aby se nestalo, že je žák klasifikován špatnou známkou za jev, který se v hodinách reedukace právě učí. (O. Zelinková, 2001, s.175)

8.3. Cíle IVP

Vzdálenými cíli může být myšleno např. přechod z I. stupně ZŠ na II., ukončení školní docházky, maturita... Je otázkou, co vše musí žák zvládnout, aby splnil podmínky jednotlivých stupňů vzdělání, kolik je mu možné tolerovat vzhledem k jeho handicapu. Výsledky žáka či studenta nesmí být v rozporu s profilem absolventa daného typu střední školy.

Dlouhodobé cíle se soustředí na učivo daného ročníku - co vše si musí žák osvojit. O obsahu poznatků rozhoduje učitel, který zná učební osnovy, úskalí ročníku i spolužáky integrovaného žáka. I z těchto důvodů není možné, aby IVP vypracovával pracovník pedagogicko - psychologické poradny nebo speciálního pedagogického centra - je však důležitým pomocníkem a rádcem v dílčích oblastech. Učitel smí provést takové úpravy učiva, aby žák zvládl potřebné základy, s ostatním se žák seznámí alespoň orientačně. Někdy je však problematické určit, co je nejnutnější základní učivo z pohledu návaznosti dalších ročníků. O těchto změnách musí být zpraven ředitel školy.

Krátkodobé cíle se zaměřují na učivo nejbližší doby, motivaci a aktivizaci dítěte, očekávané výsledky dílčích úkolů, kompetence pro samostatnou práci, získávání poznatků, samostatné myšlení, nacházení a opravování chyb. Žák si musí osvojit nejen množství poznatků, ale také určitý způsob a strategii učení, volit vhodné postupy, umět řadit informace... (O. Zelinková, 2001, s.176)

8.4. Individuální potřeby a přístup

Dítě s SPU má individuální potřeby, které je třeba respektovat, i když je to často velmi obtížné. Učitel se musí držet školních osnov, je veden učebnicí, musí se zabývat žákem integrovaným stejně jako žáky nadanými i ostatními - musí zvládnout mnoho různorodých činností. To vede ke skupinové práci, problémovému vyučování s využitím samostatné práce žáků. Pokud nemá integrovaný žák osobního asistenta, musí pracovat na svých úkolech sám nebo s pomocí spolužáka, ale i společně s celou třídou. (O. Zelinková, 2001, s.176)

„Individuální přístup by se měl dotýkat těchto oblastí:

- metody výkladu,
- opakování a upevňování učiva,
- ověřování učiva, rozsah písemných prací,

- osobní přístup (pochvala, odměna),
- zohlednění některých charakteristik žáka (pracuje pomalu, nestíhá, obavy z neúspěchu, možnost pohybu po třídě),
- citlivost u dětí s neurotickými rysy.

Cenné podněty v této oblasti by mělo přinést vyšetření na odborném pracovišti." (O. Zelinková, 2001, s.176)

8.5. Jak vytvořit IVP

První IVP u nás byly tvořeny podle zahraničních vzorů a pedagogických zkušeností.

Základním východiskem jsou osnovy, které může učitel poněkud upravit, pokud si žák učivo nezvládne osvojit v plném rozsahu. Učivo podle osnov k „seznámení" může být pro integrovaného žáka jen orientační. „IVP může obsahovat též učivo, které je náplní osnov v nižších postupných ročnících." (O. Zelinková, 2001, s.177). S některým zvláště těžkým učivem se žák s handicapem seznamuje pouze orientačně (např. žák s SPU a poruchami řeči bude špatně zvládat skloňování zájmena „jenž"...).

8.5.1. „Schéma IVP

Jméno žáka: Datum narození:

Třída:

Vyšetření v PPP nebo ve SPC dne: (zpráva z vyšetření je přílohou IVP)" (O. Zelinková, 2001, s.177)

Údaje o žákovi - pro dobrý průběh terapie jsou důležité informace, které ovlivňují reedukaci, jako: „Zdravotní stav (nemoci, alergie, ztráta imunity), výskyt poruch učení, popř. dalších postižení v rodině. Jiná národnost dítěte a jeho rodičů, řeč, kterou se doma mluví." (O. Zelinková, 2001, s.178)

Pedagogická diagnóza - učitel pozoruje žáka a zaznamenává zvládnutou úroveň dovedností všech oblastí, na níž staví následující reedukace.

- Diagnostika psychických funkcí - zraková a sluchová percepce, pravolevá a prostorová orientace, vnímání a opakování rytmu,
- řeč - je-li něčím nápadná, jakého rozsahu je slovní zásoba, jsou-li potíže při vyjadřování,
- dosavadní úroveň čtení, psaní a počítání, co vše již dítě zvládlo,
- vztahy žáka ke spolužákům a k učiteli,

- jiné závažné problémy,
- zájmy a záliby dítěte, přístup k práci, pozitivní rysy.

Konkrétní úkoly - zaměření na oblasti, na kterých je třeba nejvíce pracovat.
- Podle diagnózy - zraková percepce, řeč, prostorová orientace…
- grafomotorika - provádění určitých cviků a cvičení,
- čtení - zadání dílčího úkolu pro zvládnutí techniky čtení, porozumění textu, orientace v textu…
- gramatika - stanovení konkrétního učiva, např. automatizace látky předchozího ročníku,
- naukové předměty - např. jak si bude žák psát poznámky do sešitů, způsob prověřování znalostí - více času při testech…
- cizí jazyk - má-li žák potíže v českém jazyce, bude je mít pravděpodobně také ve výuce cizího jazyka, je třeba dbát na mluvní projev, základní slovní zásobu a základy gramatiky.

Pedagogická hlediska např.:
- práce se zvukovými nosiči,
- malé pracovní tempo žáka,
- prověřování znalostí po delším čase osvojování probírané látky…

Pomůcky - mohou být na doporučení PPP nebo SPC, např. počítačové programy, encyklopedie…

Hodnocení a klasifikace - podle metodického pokynu č.j. 13710/ 2001-24 se upřednostňuje slovní hodnocení. Je také možné při hodnocení a klasifikaci respektovat speciální vzdělávací potřeby dítěte. Musí však o ně požádat rodiče. Při výrazné redukci učiva je vhodné slovní hodnocení, což může být v kombinaci s číslicovým hodnocením dílčích úkolů. Již od roku 1992 lze u dětí s SPU využít i hodnocení s úlevou. Tolerance při hodnocení se prolíná celým školním rokem a musí zůstat neměnná. Jednorázový zásah do klasifikace (např. celý rok dávat pětky z diktátu a na konci roku napsat trojku) by byl demotivující.

Prověřování vědomostí - PPP může navrhnout způsob, jak u žáka s SPU ověřovat jeho znalosti - ústně, písemně, nebo rozhovor ve skupině žáků; příp. vychází učitel z vlastních zkušeností a rozhovoru se žákem.

Organizace speciální péče - integrovaný žák potřebuje speciální péči, která je závislá na možnostech školy a třídy, např. individuální práce současně s výukou kmenové třídy.

Základní údaje o žákovi - jsou důležité pro vlastní terapii, zaznamenávají se informace o průběhu terapie, události, které mohou výrazně ztížit reedukaci - zdravotní stav (nemoci, alergie, ztráta imunity) výskyt poruch učení, příp. jiná postižení v rodině. Jiná národnost dítěte a rodičů, řeč, kterou se v rodině mluví.

Dohoda o spolupráci s rodiči - zahrnuje způsob přípravy na vyučování, mimoškolní činnost, drobné aktivity ve volném čase, formy spolupráce, požadavek na lékařské vyšetření apod. Rodiče se zde zavazují k plnění povinností a pokud je zanedbávají, je možné se odvolat na dohodu z počátku školního roku. Všechna opatření jsou účinná pouze ve spolupráci s rodiči.

Podíl žáka na terapii - spíše u starších žáků, záleží na vyspělosti dítěte. Aktivním přístupem se žák učí spoluodpovědnosti za svoji práci, výsledky reedukace, přípravu na vyučování, nácviku čtení apod. Úkoly by měly vyplynout z rozhovoru s žákem, neměly by být nikým diktovány.

Informace dalším učitelům - doporučení platná ve všech předmětech, např. dyslexie se promítá i do matematiky, dyskalkulie do práce s čísly v jakémkoli předmětu, dysgrafie ovlivňuje rukopis ve všech předmětech.

Možnost navýšení finančních prostředků - podle směrnice 13710/ 2001-24 z roku 2002 je pedagogům a dalším pedagogickým pracovníkům poskytován příplatek na mzdové prostředky za práci s žákem a na nákup speciálních pomůcek a učebnic.

Kontrola dne:

Podpisy dne:

(zpracováno podle O. Zelinkové, 2001, s.177 - 180 a 2003, s.220 - 228)

Praktická část

Cíl práce

Cílem diplomové práce je zjistit, jaké nesnáze provázejí osoby s dyslexií a dalšími poruchami učení. Zajímá mě původ, příčiny a projevy těchto poruch a možnosti, jak je odstranit nebo napravit. Jak pomoci postiženým dětem a jakou mají šanci uplatnit se v životě, do jaké míry mohou prožít plnohodnotný život. Zda a jak se lidé s SPU mohou se svým handicapem vyrovnat, jaký vliv na ně má prostředí, ve kterém žijí. Jak na jejich osobnost působilo jejich okolí v dětství, rodiče, kamarádi, postoj učitelů a spolužáků. Jak byl směřován jejich vývoj, co jim pomáhalo překonávat potíže.

Uvedené kazuistiky jsem zpracovala na základě rozhovorů s lidmi s SPU, popř. jejich rodiči a učiteli, podle přiložené osnovy.

9. Pozorování

Pozorováním se zabývá každý z nás, abychom získávali informace o světě kolem nás. Je však rozdíl mezi běžným, každodenním pozorováním a vědeckým pozorováním. Pozorování je vždy selektivní, není třeba a ani není možné zachytit všechny podněty kolem sebe.

Vědecké pozorování není náhodné, ale předem naplánované, připravené, vymezené a systematické - organizované. Při pozorování žáků ve třídě zaměřujeme pozornost na konkrétní projevy chování. Musíme vědět co a jak pozorovat.

9.1. Co pozorovat?

To znamená vybrat jevy, kterých si pozorovatel bude všímat, stanovit jejich rozsah a míru detailnosti. Rozeznáváme dva přístupy:

- molekulární přístup si všímá malých segmentů chování, kterými lze definovat a identifikovat větší celky. Drobné anatomické jednotky chování jsou např. zvednutí obočí, otočení hlavy aj. Příliš mnoho detailů může znamenat únik podstatných souvislostí.
- molární přístup může být často vhodnější. Zahrnuje komplexnější jednotky pozorování - tím se rozumí celá série úkonů a pohybů, která vyjadřuje nějakou specifickou kvalitu, např. rozplakal se, zeptal se kamaráda... Molární přístup zachycuje komplexní chování osoby v různých situacích. Pozorovatel pak musí posoudit, zhodnotit a interpretovat viděné.

Vždy je třeba vybrat takový přístup, který bude lépe odpovídat povaze zkoumané skutečnosti.

9.2. Jak pozorovat?

Jak pozorovat - strategie sběru dat a jejich zaznamenávání.

Isomorfní deskripce je způsob, jak zapisovat zjištěná data, zachycuje chování v celé jeho šířce a jedinečnosti. Pozorovatel se snaží zaznamenat pozorované chování se všemi jeho projevy, jak za sebou děje následovaly. Cílem je zaznamenat chování isomorfně - stejně jak proběhlo, jeho významné rysy a pořadí dějů.

- Takový popis chování by měl obsahovat jen skutečné dění, popis chování, které pozorovatel viděl, ne však, co si myslí nebo jak události chápe.
- Zachycený děj + situace, chování je umístěno do časového a prostorového kontextu.

- Isomorfní deskripce by měla být natolik komplexní, jak je to jen možné. Nevíme, který úsek děje bude mít klíčový význam. Je třeba zachytit vzájemné návaznosti a skutečnosti, zvláště u dlouhodobějších dějů, které je dobré dělit na menší části.

Reduktivní deskripce - je dobrý, velmi často používaný způsob pozorování. Reduktivní deskripce redukuje = omezuje bohatost pozorovaných dějů na jednotlivé projevy, které řadí do větších významných celků a kategorií. Pozorovatel nezapisuje chronologicky jednotlivé jevy a události ve formě vyprávění, ale zaznamenává je do předem připravených formulářů a schémat s kategoriemi typů chování.

Reduktivní deskripce má být:

- komplexní - kategorie je třeba sestavit tak, aby bylo možné zařadit jakékoli chování do některé z kategorií,
- nezávislá - každou jednotku pozorování je možné zařadit jen do jedné kategorie, a ty se nesmí navzájem překrývat,
- konkrétní a jasná - každou kategorii je nutné výstižně pojmenovat a přesně definovat v pojmech konkrétního a viditelného chování,
- přehledná - počet kategorií nemá být ani příliš nízký ani příliš vysoký, měl by být v rozmezí 10 - 20. Někdy je vhodné vytvořit hlavní kategorie - a ty dále dělit na podkategorie. Taková schémata jsou dostatečně variabilní a přehledná.

(J. Ferjenčík, 2000, s.151-157).

9.3. Pozorování ve třídě

Pro učitele je velmi důležitým prvkem. Je také součástí pedagogické diagnostiky. Učitel vidí dítě téměř každý den po celý školní rok, vidí jeho reakce na různé situace, dlouhodobě sleduje jeho vývoj.

Pozorování rozlišujeme na krátkodobá (chování o přestávce) a dlouhodobá (Má konflikty se spolužáky? Jsou časté? S kým? Proč? ...). Pozorovat můžeme náhodně, příležitostně - může být upozorněním, signálem pro výskyt nějakého určitého jevu, ale nelze z něho dělat závěry. Systematické pozorování vyžaduje vytvoření záznamového archu, škály a způsobu hodnocení.

Jedná se o systematické sledování a zaznamenávání projevů chování dítěte, které se nesmí vztahovat jen na školní třídu, může probíhat i kdekoli mimo ni.

Chování dítěte neukazuje přímo psychické procesy, ale některé rysy psychiky. Zaměřujeme se na projevy, které je možné vidět, slyšet a měřit. V chování jedince se odráží

prožívání, předchozí zkušenosti a vědomosti, psychický život minulý i současný - charakteristika procesů probíhajících uvnitř člověka. Chování může být bezprostřední reakcí na jevy v okolním prostředí. Určité chování je reakcí na určitý jev.

Kvalita vyvozovaných závěrů z pozorování je závislá na přesnosti pozorování a připravenosti pozorovatele.

Závěry můžeme vyvozovat až po opakovaném sledování dítěte v různých situacích. Opakované situace a stejné chování v nich může dát podnět pouze k diagnostické rozvaze, na jejímž základě může učitel změnit svůj přístup k žákovi, lépe ho motivovat, aplikovat nové postupy, odstraňovat příčiny problémů, chápat žákovy reakce, měnit vlastní chování. (O. Zelinková, 2001, s. 28-30)

10. Kazuistika = anamnéza

Jde o zjišťování údajů z minulosti jedince, které přispívají k poznání jeho osobnosti (z řec. anamnésis - rozpomínání) a pochopení současnosti. Jedná se o intenzivní a obvykle dlouhodobější výzkum jedné vybrané osoby. Data se získávají během řízeného rozhovoru, kdy je třeba vše ihned zapisovat, aby se předešlo zkreslení údajů.

Rozeznáváme:

- Rodinná anamnéza - informace o předcích, příbuzných, sourozencích, aby bylo možné zachytit případné dědičné faktory.
- Osobní anamnéza - se vztahuje přímo k vybranému jedinci.
- Autoanamnéza - informace podává jedinec sám o sobě, u dětí - v závislosti na věku - jsou-li toho schopné = subjektivní anamnéza.
- Heteroanamnéza = objektivní anamnéza - údaje se získávají od jiných lidí - rodičů, příbuzných, učitelů, vychovatelů, lékařů, soc. pracovníků, spec. pedagogů…

K nepřesnosti a zkreslení může dojít zkreslením vzpomínek i ochotou vzpomínky sdělit. Doporučuje se proto kombinovat a ověřovat údaje subjektivní a objektivní anamnézy. Důležitý je i vztah druhé osoby k vyšetřovanému jedinci - dítěti.

Do anamnézy se zahrnují data objektivní (věk, počet sourozenců,…) a subjektivní (např. Mají rodiče raději sestru / bratra než mne?) - tato data je nutné od sebe rozlišit.

Při rozhovoru je důležitá důvěra dítěte, nepřítomnost dalších osob, diskrétnost, porozumění problémům dítěte, sledujeme nejen verbální ale i neverbální výpovědi.

- Medicínská anamnéza - zjišťuje prodělané nemoci dítěte i u příbuzných (nejen blízkých), patologické projevy, vývojové odchylky.
- Psychologická anamnéza vychází z rozhovoru s rodiči, získává údaje o rodičích samotných, o jejich inteligenci, vzdělání, osobnostních rysech, výchovných postupech, rodinné atmosféře. Je nutné přihlédnout k tomu, že rodiče sdělují své vlastní postoje, které slouží jako zdroj pro hypotézy a úvahy psychologa.

10.1. Obsah kazuistiky:

1. Rodinně anamnestické údaje

   - pokrevní příbuznost z obou stran, rodiče, prarodiče, sourozenci - jejich choroby a problémy

2. Nukleární rodina - vlastní primární rodina

   - úplnost, neúplnost
   - vztahy v rodině, rodičů k dítěti
   - emoční klima
   - výchovné metody, odměny, tresty, způsob výchovy
   - ekonomické poměry, bydlení
   - trávení volného času
   - rozvod, kontakty druhého rodiče s dítětem

3. Sourozenci

   - počet, pořadí, vztahy, podobnosti, rozdíly, postižení, abnormality

4. Prenatální období a porod

   - průběh těhotenství a s tím spojené problémy, příp. choroby
   - zda bylo těhotenství chtěné, nechtěné, plánované
   - průběh porodu - včasný, předčasný, pozdní, případné komplikace

   (příp. přidušení - po 4 min - mentální poškození)

5. Raný vývoj

   - novorozenec, kojenec - kojení

   (dětská novorozenecká žloutenka - může mít vliv na vznik dys-poruch)

   - psychomotorické charakteristiky - kdy začalo dítě sedět, lézt, chodit, mluvit

   (např. zpožděný vývoj chůze - děti jsou trochu opožděné, ale vše doženou)

   - vývoj hygienických a stravovacích návyků - kdy začalo zachovávat tělesnou čistotu

6. Další vývoj a jeho charakteristiky

   - druhá dentice - kdy začala a kdy skončila
   - puberta - kdy a jak probíhala
   - vztah k rodičům, sourozencům, učitelům
   - reakce na příkazy, poslušnost

7. Navštěvované školy

   - návštěva jeslí, mateřské školy (většina dětí chodí do jedné) - adaptace na ně, období vzdoru
   - těšilo se dítě do školy, adaptace na ni, zařazení do školního kolektivu

- vztah ke školní práci a domácí přípravě
- úspěšnost ve škole
- výukové problémy, kázeňské

8. Somatické zdraví - tělesné
   - běžné dětské nemoci a jiné choroby
   - úrazy, hospitalizace, operace (příp. alergie, meningitida)
   - jídlo, spánek
9. Emocionální vývoj
   - míra citových podnětů v dětství - jedná se o dostatek či nedostatek (deprivace)
   - vlastní postoj, postoj rodičů, překonávání závislosti
   - společné vycházky apod.
   - projevy emocí - vzrušivost - temperamentové předpoklady
   - reakce na stres, úzkost
   - citové odpoutání od vlastní rodiny
10. Vývoj postojů k hodnotám
   - hierarchie hodnot, jejich formování
   - vztah k povinnostem, chování
   - učení, zájmy, záliby, koníčky
   - lhavost a vztah k trestům
11. Vývoj sociálních vztahů
   - k vrstevníkům - oblíbenost mezi dětmi, spolužáky a kamarády
   - k autoritám (učitelé, dospělí)
   - k příslušníkům rodiny
12. Návyky
   - žádoucí i nežádoucí
   - jídlo, spánek - pravidelné, buzení, těžké sny
   - zlozvyky (tiky)
   - hra, práce - odbíhání, dokončení, přerušování
13. Zájmy, aktivity
   - trávení volného času - šíře a stabilita zájmů a zálib
14. Výchovné potíže, poruchy
   - poruchy chování, obtížnost vychovávání - záškoláctví, krádeže, kriminalita
   - období vzdoru
   - příp. průběh puberty (je dědičné)

- závislosti (na nikotinu, kofeinu, drogách, hracích automatech...)

15. Vývoj abnormálních, hraničních a patologických jevů - počátek a průběh
    - kdy se objevily poruchy dys-, kontroly v PPP, zlepšení, projev...
16. Pracovní vývoj (u dospělých)
    - od volby povolání a jejích motivačních faktorů (ovlivnění a kým)
    - spokojenost se zvolenou profesí
    - změny studijního a profesního zaměření - a proč
    - profesionální plány
    - konflikty a řešení
17. Eroticko-sexuální vývoj
    - v adolescenci a později
    - zdroje informací, zkušenosti
    - kontakty (neúspěchy a způsob vyrovnání se s nimi)
    - požadavky na životního partnera

(Zpracováno podle: Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, s.44 - 47.)

11. Příklady kazuistik

Ukázky kazuistik dětí, studentů a dospělých se specifickými poruchami učení - především s dyslexií.

I. Lenka N., žákyně 3. ročníku ZŠ, 9 let (narozena kolem Vánoc 1996)

1. Rodinně anamnestické údaje

Ze strany otce dítěte se v rodině nevyskytuje žádná duševní vada či nemoc související s SPU. Ze strany matky je známa dyslexie u otce a sestry, nejsou však lékařsky potvrzeny, neboť se dříve o tomto problému tolik nevědělo. U sourozenců Lenky zatím nebyla zjištěna žádná vada podobného typu - jedná se zejména o staršího bratra, mladší je v předškolním věku.

2. Vlastní primární rodina

Rodina dívky je úplná, oba rodiče jsou zaměstnaní, matka nastoupila do práce před nedávnem (na začátku února 2006) po třetí mateřské dovolené. Pro rodinu jde o zcela novou situaci, na kterou si všichni teprve zvykají.

Při návštěvě rodiny vládla příjemná, klidná atmosféra, prostředí bylo čisté a vkusně upravené, v bytě bylo znát, že se tam žije s dětmi, a přece byl všude jistý řád a funkční pořádek.

Matka trpělivě vysvětluje své požadavky na děti, děti je přijímají bez odmlouvání, pokud s něčím nesouhlasí, řeknou svůj názor a o problému společně otevřeně mluví, diskutují.

Tresty rodiče nepoužívají, problémy řeší domluvou a rozhovorem s dítětem, jako mezi dospělými, děti si „dají říci". Rodiče jsou odpůrci fyzických trestů. Dětem rodiče ponechávají vlastní názor, který mohou beztrestně vyjádřit. Za špatné známky rodiče netrestají, na dětech však žádají, aby si známku samy opravily a děti se o to také snaží. U Lenky rodiče rozumí problému a nevyžadují samé jedničky, chápou a přijímají i horší známky. Dobré známky odměňují pochvalou, někdy i pamlskem, což však není pravidelně. V rodině vládne vzájemná láska a podpora.

Rodiče na děti především dohlížejí, radí jim, po vlídné domluvě děti doma více řeknou, nebojí se trestu. Děti mají svoji volnost, matka je vede k čistotě a pořádku, jsou zvyklé pomáhat se základním úklidem - umýt a utřít nádobí, uklidit po sobě ze stolu, uklidit svůj pokoj... děti žádost matky poslechnou a v klidu splní.

Rodina bydlí v samostatném bytě v rodinném domě společně s prarodiči a rodinou sestry Lenčiny matky. Rodiče staví nový rodinný domek, kde počítají se samostatným pokojem pro každé dítě. V současné době sdílí Lenka společný pokoj se starším bratrem, mladší bratr spí v ložnici u rodičů. Oba rodiče jsou zaměstnaní, středoškolsky vzdělaní, otec vlastní stavební firmu, mají dostatečný finanční příjem. Nejstarší syn (13 let) dostává kapesné, uvědomuje si hodnotu peněz a přemýšlí i o hodnotě věcí. Lenka má kapesné menší, zatím ještě plně nechápe hodnotu peněz. Rodina má dostatek všeho, co k životu potřebuje, nekupují se žádné módní výstřelky a přehnané zbytečnosti, děti nedostanou vše, nač si vzpomenou, i když se jim rodiče snaží v mnohém vyhovět. Např. dát televizi do dětského pokoje rodiče zásadně odmítají. Zařízení bytu je vytříbené, moderní, odpovídá současnému standardu střední vrstvy.

Dovolenou tráví rodina společně, obvykle v tuzemsku. Dosud byla matka na mateřské dovolené, a proto věnovala veškerý čas dětem a domácnosti. O víkendu chodí celá rodina na návštěvy ke známým a přátelům, plavat do bazénu, na výlety po blízkém i vzdáleném okolí... Volný čas tráví obvykle společně, doma každý po svém - děti hrou, četbou, díváním se na televizi, společenskými hrami... V zimě jezdí společně na hory.

3. Sourozenci

Devítiletá Lenka má dva bratry ve věku 4 a 13 let. Starší chodí do sedmé třídy, s Lenkou se často perou kvůli maličkostem, kvůli televizi apod., ale v cizím prostředí se vzájemně chrání. Každý z nich se snaží o prosazení vlastního názoru, doma jsou vzájemně netolerantní a neústupní. Starší Jindra chce mít doma klid.

Každé z dětí je jiné - Jindra je klidný, trpělivý, rád lepí modely letadel a lodí, ve škole má velmi dobrý prospěch, horší známky mu vadí a sám si je opravuje, záleží mu na znalostech a dobrém vysvědčení.

Lenka je malá tanečnice, stále poskakuje, hopsá, natřásá se - chodí „do baletu", má dobrou pohybovou paměť, ráda cvičí, miluje pohyb. Potřebuje získat velké zaujetí pro věc, aby zůstala v klidu sedět a dokázala se soustředit. Horší známky jí nevadí tolik jako Jindrovi, pro útěchu postačí říci, že příště to bude lepší. O lepší známky se snaží, místo špatných známek dostává ☹ (Šklebílka). Každá jednička s ☺ (Usměváčkem) ji velmi potěší. V PPP jí byla loni diagnostikována dyslexie a letos také dyskalkulie. Lenka má poruchu soustředění, která se projevuje např. v diktátech psaných na určitý jev - v diktátě na s/z psala zprvu stále z, a když se jí zdálo, že jich je už moc, začala psát všude bez přemýšlení s, podobně je tomu u i/y, vynechává háčky a čárky... Při soustředění na jeden jev zapomíná na všechno ostatní.

Má špatnou představivost a orientaci v prostoru. Lenka je dnes celkově trochu pomalejší a opatrnější.

Malý Kája se do všeho vrhá bez rozmyslu, po hlavě. Kluci si jsou v něčem podobní - Kája se „dokáže nadchnout" a zabrat do činnosti, umí se soustředit na hru... Lenka je zcela jiná.

4. Prenatální období a porod

Těhotenství bylo chtěné, plánované, maminka se na miminko velice těšila a cítila se dobře, bez jakýchkoli potíží. (Při prvním těhotenství musela od třetího měsíce ležet a od sedmého byla hospitalizována.) U druhého těhotenství se v 7. měsíci objevily komplikace - špatné krevní zkoušky, bylo provedeno genetické vyšetření. Následný ultrazvuk prokázal, že je vše v pořádku, ale čekání na výsledky trvalo měsíc a půl a tu dobu maminka proplakala v obavách o své dítě. Je otázka, zda mohl mít takový stres vliv na plod. Jinak byla matka v průběhu těhotenství zdravá a neměla žádné potíže, krom počáteční nevolnosti.

Porod byl asi o 14 dní opožděn, matka si přála, aby přišel podle přírody, byl přirozený, avšak velmi rychlý, až překotný, holčička měla nedostatek kyslíku, což mohlo zasáhnout oblast představivosti a orientace v prostoru. Po porodu - slabá žloutenka. Po narození Lenky se už nevyskytly žádné další vážné komplikace.

5. Raný vývoj

Po porodu se objevila slabá novorozenecká žloutenka, která odezněla bez léků či ozařování ultrafialovými paprsky. Matka dívku kojila 3 měsíce (Jindru 9 měsíců a Káju 2 a půl roku). V tomto raném období neprodělala Lenka žádné onemocnění.

V porovnání s jinými dětmi seděla poměrně brzy, chodit začala již v 10 měsících (stejně jako její bratři), od osmi měsíců využívala chodítko. Žádné z dětí nelezlo po čtyřech. Lenka se lézt pokoušela, ale chůze byla rychlejší než lezení, a tak zůstalo jen u pokusů a drobných posunů.

První slova začínala vyslovovat v 8 měsících.

Lžičku dostávala do ruky již od 6 měsíců, samostatně jíst se však pokoušela o hodně později, zatím byla krmena matkou. Z hrníčku pila sama v 8. měsíci. Od devíti měsíců se začínala učit zachovávat tělesnou čistotu, asi v jednom a půl roce byla Lenka přes den již zcela bez plenek a ve dvou letech i v noci.

Jako malá byla Lenka velmi lítostivá a tulivá, dnes je pomalejší a opatrnější v porovnání s ostatními dětmi.

6. Další vývoj a jeho charakteristiky

Výměna prvních zubů začala kolem šestého roku a stále pokračuje (Lence je 9 let), začínající puberta se zatím plně neprojevuje, i když se umí urazit.

Dívka je ještě dost závislá na rodičích, kteří jí dávají pocit bezpečí. Má-li důvěru k dospělým, pak není problém se změnou prostředí. U Lenky velmi záleží na prvním okamžiku setkání, zda se jí prostředí zalíbí či nikoli, pak je i poslušná, milá a ráda plní dané příkazy. Jinak umí být vzdorovitá a paličatá.

Vztahy se sourozenci jsou dobré, mají se rádi, zvláště v cizím prostředí se vzájemně brání a chrání. Doma občas probíhají někdy až ostré výměny názorů, děti se i perou a každý se snaží o prosazení sebe sama - jak už to u sourozenců bývá.

7. Navštěvované školy

Mateřská škola

Do jeslí Lenka nikdy nechodila, matka se jí doma plně věnovala. Do MŠ nastoupila ve 4 letech, moc se jí tam nelíbilo, a proto ji matka vyzvedávala hned po obědě. V pěti letech onemocněla (mononukleóza) a následně měla půl roku přísnou dietu. Školka nechtěla přistoupit na zvláštní stravování dítěte, a proto matka hledala jinou možnost. Lenka se dostala do soukromé mateřské školy, kde vládla příjemná rodinná atmosféra. Učitelky měly zcela jiný přístup k dětem, každá se starala asi o 10 dětí (tedy 2-3 učitelky na 20-30 dětí). MŠ pořádala mnoho akcí, a proto se tam Lence líbilo, ba i po obědě ve školce zůstávala spát. Jednou z akcí bylo spaní ve školce přes noc, se čtením pohádek a vyprávěním - Lenka vše zvládla velmi dobře, měla pocit bezpečí. Před nedávnem chtěla spát o víkendu u kamarádky (u přátel rodičů), ale večer plakala, chtěla domů a rodiče pro ni museli přijet.

Období vzdoru se u dívky nijak zvlášť neprojevilo, nikdy se nevztekala a vždy postačila vlídná domluva. (Starší Jindra „sebou mlátil po zemi".) Lenka se někdy urazí a odejde, ale nevzteká se. Po čase sama přijde a třeba si i zpívá. Doma je jinak velká slečna a s každým je „hned hotová", je „babiččino zlatíčko" - milá a vlídná. Velmi na ni působí prostředí, ve kterém se nachází - ve škole spíše okoukává.

Základní škola

Do školy se velmi těšila, ale když uviděla svoji budoucí učitelku, tak najednou do školy nechtěla. Paní učitelka se jí nelíbila. Matka jí zařídila změnu třídy - svoji současnou paní učitelku znala již od svého staršího bratra, má k ní takovou důvěru, že se na ni až upnula. Lenka soudí podle prvního pohledu. Dnes je ve třídě spokojená, má dost kamarádek a je oblíbená, společenská - se zařazením do kolektivu nemá příliš velké potíže. S dětmi

je veselá, spontánní, snáze se seznámí, je-li jí člověk sympatický, též když druhý udělá „první krok".

V letošním školním roce se přihlásila do kroužku šikovných rukou, učitelka se jí však nelíbila, a tak zkusila jít za školu. Domů přišla v neobvyklém čase, matka se jí vyptala na důvod, Lenka zprvu zalhala, ale pak se přiznala. Matka dceru přehlásila do vhodné skupiny a problém byl vyřešen. Vícekrát se nic podobného neopakovalo.

Ke školním povinnostem přistupuje snaživě, ale snadno zapomíná. Zvláštní cvičení (za trest - např. že o přestávce divoce běhá po třídě) dostává jen výjimečně. Doma se učí odpoledne s matkou (Jindra je již samostatný, a tak se matka věnuje dceři). Po příchodu ze školy má Lenka chvíli volno, pak se chvíli učí, zase má pauzu a opět se chvíli učí. Procvičuje právě probíranou látku, píše diktáty, doplňuje i/y s odůvodněním, cvičí vyjmenovaná slova, počítá, čte... učení se střídá s odpočinkem. Ve škole je při práci snaživá, pilná, pečlivá.

Své školní přípravě musí dát daleko více úsilí než jiní žáci, výsledky ale neodpovídají vynaložené námaze, je velmi nejistá, má trému a „neumí prodat, co ví", často ví víc, než se odváží říci. Někdy nepochopí otázku, je nervózní a potí se jí ruce. Píše poměrně rychle, chvátá, protože ví, že toho musí hodně stihnout, ale dává si pozor, aby psala hezky, jinak mamka trhá sešit a Lenka musí vše přepisovat. Ve škole je hodnocena pouze do trojky, horší známky učitelka po domluvě s rodiči nedává, jen příp. ☹. Takové ohodnocení se sama snaží opravit. S kázní Lenka žádné potíže nemá.

8. Somatické zdraví - tělesné

V 5 letech onemocněla Lenka mononukleózou a byla hospitalizována. V první třídě měla časté horečnaté spálové angíny a spálu, také byla hospitalizována, téměř dva roky často užívala penicilin. Pokud byla v nemocnici, tak vždy s otcem, aby nebyla sama. Matka se dotázala i ve škole, zda tam není nějaký bacilonosič. Dnes je Lenka bez angín, zdravá. Jen občas se vyskytne lehké nachlazení. Jiné běžné dětské nemoci a choroby neprodělala ani neutrpěla žádný úraz, nebyla operována a netrpí žádnou alergií.

Lenka v jídle není vybíravá, jí všechno. Matka se snaží dávat dětem bohatou a pestrou stravu, hodně ovoce, téměř ke každému jídlu zeleninový salát, vaří především bílé maso, které je asi 3 - 4x do týdne. Děti mají rády sladkosti, které však nemají denně. Jeden čas byla Lenka velmi hubená a matka se obávala anorexie. Dívka se seznámila s novou kamarádkou a ta na ni zřejmě zapůsobila (silný vliv prostředí). Doma o problému matka s dcerou hovořila a vše jí vysvětlila. Dnes vypadá Lenka zdravě, rozhodně není hubená, i když za poslední rok vyrostla o 12 cm.

Spát chodí Lenka ve všední den v 8 hodin, o víkendu nejpozději v devět, starší Jindra smí zůstat vzhůru o něco déle, oba spí dobře. V rodině nikdo nekouří.

9. Emocionální vývoj

Doposud byla Lenka stále s rodiči, jen výjimečně zůstala někde sama a to jen pokud chtěla a líbilo se jí tam. Matka se dětem hodně věnuje, dává jim pocit harmonie a bezpečí, v rodině panuje klid, jistý řád, spokojenost, laskavost, pohoda bez stresu a nervozity. Děti se samy rozhodují, zda chtějí být s rodiči, a to obvykle chtějí. Prarodiče bydlí ve stejném domě, přesto Lenka u babičky ještě nikdy nespala, sama nechtěla, potřebuje jistotu rodičů.

O loňských prázdninách (po první třídě) jela na čtrnáctidenní tábor s angličtinou - moc se jí tam líbilo a vrátila se velice spokojená. O letošních prázdninách se po týdnu vrátila ze skautského tábora, kde vedoucí děti strašili a učili je tak nebát se. Dívka byla vyděšená a za žádnou cenu tam nechtěla zůstat. Tam, kde se Lenka cítí bezpečně, vydrží bez potíží sama.

Rozčilených lidí, i učitelek, se bojí, je citlivá a plačtivá (při náhlé změně učitelky dlouho plakala a nebyla k utišení), lidi si řadí a hodnotí podle chování, záleží na prvním dojmu a sympatiích. Velmi na ni působí změna situace, snadno propadá panice. Bojí se např. jet trolejbusem, je nejistá, má strach, že přejede nebo vystoupí špatně. Jede-li s matkou, nechá se snadno uklidnit, od babičky to tak lehce nepřijímá. Celkově na ni pachy lidí (kuřáci) a stísněné prostředí trolejbusu působí nepříjemně. Rodina se snaží co nejvíce eliminovat možné příčiny úzkosti, nevystavovat dítě stresu a chránit ho.

Lenka je velice pohyblivá, ráda střídá činnosti, u ničeho nevydrží příliš dlouho, potřebuje změnu a odpočinek, pak se k započaté práci vrací, aby ji dokončila. Jinak je klidná, oproti jiným dětem je pomalejší, váhavější, avšak vlastní postoje si zachovává, dá na rady rodičů.

10. Vývoj postojů k hodnotám a povinnostem

Žebříček hodnot si dívka teprve vytváří, zatím má vlastní systém a dětské představy. Začíná chápat význam a cenu peněz, rozlišuje majetkové vztahy (např. co patří jí a co je bratrů), neničí bezdůvodně věci druhých ani si je nepřivlastňuje.

Pokud se někdy pokusí zalhat, matka to ihned pozná a Lenka se zastydí. Žádný trest nenásleduje, jen domluva a slovní výchova vede děti k poctivosti - lhaní je skrývání se - děti nemají potřebu se skrývat, nehrozí jim žádný trest. Lenka je svědomitá a ke svým povinnostem se staví přímo. Pokud se jí něco nechce hned udělat, stačí chvíli počkat a přijde sama, když ví, že má povinnost. Stane-li se, že na svůj úkol zapomene, stačí jej krátce

připomenout a jde ho splnit. Učení není přímo Lenčiným koníčkem, ale neodmítá se učit a ledacos ji i baví a zajímá. Má více zálib a koníčků, navštěvuje několik zájmových kroužků, které ji těší.

11. Vývoj sociálních vztahů

Lenka je v kolektivu oblíbená, se spolužáky si dobře rozumí, baví se se všemi, nevyhledává konflikty a ani není pro konflikty vyhledávána (nebyla by z její strany žádná odezva), nikoho nezlobí a nikdo nezlobí ji. Dlouho trvá, než se s někým sama skamarádí, ale snadno „se chytne" kontaktu od druhého. V místě bydliště má několik kamarádek - mladších i starších, je na nich do jisté míry závislá. Není samotářská, má ráda společnost. Je zakřiknutá, potřebuje hodně pozornosti, nesmí se na ni „zvednout hlas", pak se rozpláče.

Jak už bylo řečeno, Lenka hodnotí lidi podle prvního dojmu a vlastních sympatií. Tak je tomu nejen u dětí, ale hlavně u dospělých, i u učitelů, resp. učitelek. Např. zarostlí muži se jí nelíbí, a tudíž k žádnému nepůjde. Doma jsou vztahy dobré, kamarádské, rozumí si s oběma rodiči i se sourozenci, dobře přijímá i ostatní členy vzdálenějšího příbuzenstva - jedná se o lidi již známé.

Lenka špatně snáší změny, každá ji vyvede z míry, snadno propadá panice. V 1. a 2. ročníku byla velmi „upnutá" na svoji učitelku, dnes je situace o něco lepší. Při stresu se zarazí, zablokuje, pláče, potřebuje ukonejšit, někoho se chytit. Jinak je její chování bez problémů, je milá.

12. Návyky

Dodržuje běžné stravovací a hygienické návyky - pravidelné jídlo (chodí do školní jídelny) i spánek (rodiče dbají, aby děti spaly dostatečně dlouho a chodily zavčas spát), spí klidně, bez buzení a těžkých snů.

Jako zlozvyk se svého času objevilo pouze kousání nehtů, ale dnes je Lenka velká slečna, nehty si lakuje, a proto si je nemůže okusovat, ale někdy „to odnášejí" rukávy. Jiný nežádoucí zlozvyk nikdy neměla.

Děti si často hrají společně. Pro Lenku není problém přerušit hru kvůli povinnosti a pak se k ní zase vrátit. Matce pomáhá s drobnými pracemi v domácnosti.

13. Zájmy, aktivity

Hlavním Lenčiným koníčkem je tanec - balet. Doma stále hopsá, pobíhá, tancuje. Při vystoupení nemá tak velkou trému jako jindy (např. ve škole při zkoušení). Při tanci

si je jistější, dobře si pamatuje pohyb, současně je ve skupině dětí, není sama, dobře na ni působí známost prostředí. Má možnost vyniknout, byla i první a vedla děti do kroužku, který pak cvičil podle ní. To vše jí dává pocit sebedůvěry a sebeuspokojení. Při tanci se dokáže uvolnit, je zcela bez stresu. Pocit bezpečí a jistoty jí také dodává matka, která ji všude doprovází. Lenka má velice ráda pohyb, sport - chodí na aerobik. Při školním sportovním dnu jela lyžovat.

Navštěvuje kroužek ručních prací - Šikovné ruce, kde je značně zručná a její práce je pečlivá. Velmi ji baví angličtina - chodí k soukromé učitelce, kde je příjemná, uvolněná atmosféra. Ráda čte - když sama přečte nějakou knížku, dostane novou podle vlastního výběru - přes veškeré potíže má velice dobrý vztah ke čtení. Ve svém volném čase si také ráda hraje s panenkami, které češe, maluje, lakuje, obléká, zdobí a jinak zkrášluje.

Když Lenku nějaká aktivita plně zaujme, dokáže u ní setrvat i delší dobu. Jinak aktivity střídá. U televize dlouho nevydrží. Když maluje, na chvíli činnost přeruší (potřebuje si odpočinout) a pak se zase vrátí a výkres dokončí. Nedá se říci, že by přebíhala od jedné aktivity ke druhé, ale nedokáže se delší dobu soustředit. Při dvouhodinovém psychologickém vyšetření její soustředěnost značně klesá, i když se činnosti obměňují.
Ve svých zájmech je jinak stálá. Balet i angličtinu „dělá" od první třídy a stále ji oboje baví.

14. Výchovné potíže, poruchy

U Lenky se neprojevily žádné výrazné poruchy chování. Pokud se pokusila zalhat, matka lež poznala a stačilo několik slov o ošklivosti takového jednání, aby se lhaní neopakovalo. Jednou zkusila jít za školu a opět pomohla domluva.

Období vzdoru se nijak neprojevilo, proběhlo v klidu, puberta teprve přijde (matka byla v pubertě klidná).

V rodině není žádná závislost na nikotinu, kofeinu, drogách, hracích automatech…

15. Vývoj abnormálních, hraničních a patologických jevů - počátek a průběh poruchy

První podezření na SPU měla u Lenky paní učitelka již v polovině první třídy. Lenka si těžko pamatovala písmenka, otáčela je, psala je zrcadlovitě, d - b - p lhostejně zaměňovala. Ve škole se vyučuje genetickou metodou, kdy čtení vypadá jako dvojí, ale není. Genetická metoda umožňuje domýšlet písmena do slov podle smyslu.

Lenčiným rodičům byla doporučena návštěva PPP kvůli potížím ve čtení a v matematice. V prvním pololetí druhé třídy byla potvrzena dyslexie prvního stupně. Při druhé návštěvě PPP byla na základě provedených testů prokázána také dyskalkulie.

Třetí návštěva PPP proběhla na konci ledna 2006 a jednalo se o matematické vyšetření, jehož výsledky rodiče zatím neobdrželi.

Lenka si špatně pamatuje gramatické jevy, neumí uplatnit poučky a pravopisná pravidla, soustředí-li se na háčky a čárky, nedokáže přemýšlet ještě nad i/y. Plete tvrdé a měkké slabiky, nedokáže je rozlišit sluchem, v důsledku velkého soustředění na pravopis má kostrbaté písmo. Doma s maminkou hodně trénuje, učí se, je snaživá, což přináší také výsledky. Bez tohoto úsilí by zřejmě byla „na propadnutí", zejména v matematice - dlouho jí trvá, než dopočítá příklad, správně sestaví slovní úlohu, ale už ji nedokáže spočítat. V první třídě psala opačně číslice a počty do deseti zvládla za pomoci prstů. Při počítání s přechodem přes desítku nastal velký problém, pomohlo počítadlo. Sčítání a odčítání do 20 ještě nemá zažité a dělá chyby. Počítat do sta zpaměti je schopná jen s pomůckou (počítadlo), nemá matematickou představivost. Čísla do tisíce nejdou jednoduše znázornit na číselné ose, Lenka se v nich ztrácí, a proto se učí sčítat a odčítat písemně pod sebe nebo za pomoci kalkulačky. Chybí jí logické myšlení u slovních úloh - zvládne napsat jednoduchý příklad, ale při malé změně naučeného vzorce neví jak dál.

Paní učitelkou je hodnocena podle vlastního pokroku a zlepšení. Dnes sice není výborná, ale drží se v dobrém průměru, rozhodně nezaostává. Spolupráce mezi rodinou a školou probíhá velmi dobře a nese výsledky. Matka je přístupná, chápe potíže své dcery a snaží se jí pomoci.

II. Vojta B., žák 8. ročníku ZŠ, 14 let (*léto 1991), (bratr Šárky)

1. Rodinně anamnestické údaje

Je pravděpodobné, že je Vojtův otec dyslektik - v první třídě psal krasopisně, ale příliš pomalu, nestačil tempu ostatních dětí, pod tlakem dělal mnoho chyb. Během školní docházky měl stále potíže, od druhé třídy byl téměř denně po škole, protože nestačil školnímu tempu a přepisoval své chyby. Otcova sestřenice Slávka trpí také SPU. Z matčiny strany nejsou v rodině žádné potíže se čtením či poruchy učení.

Vojtova starší sestra má prokázanou dyslexii a dysgrafii, starší bratr měl ve škole podobné potíže, ale na vyšetření do PPP poslán nebyl. Starší bratr měl v dětství astma.

Vojtův dědeček z otcovy strany čte po celý život pomalu, je tedy možné, že by mohl mít také určitou formu dyslexie, ve škole měl vždy vynikající prospěch. Vystudoval VŠ - AMU, hru na klavír. Se svým otcem hrál odmala šachy (a dobře), které později naučil své syny a ti zase své děti. Od dětství měl astma po černém kašli, který prodělal asi ve třech letech. Se svou ženou je dlouhá léta rozveden.

Vojtova babička nepřijímá nikoho, kdo se stýká s jejím bývalým manželem. Distancuje se od vlastní rodiny (je svým způsobem nemocná - „hysterka"), nebyla v kontaktu ani se svou matkou, nešla za ní, ani když umírala, nebyla jí na pohřbu, rodinu o její smrti neinformovala. Postupně „vyhodila" z domu všechny tři své syny. Svou rodinu pomlouvá a očerňuje. Jinak je v místě svého bydliště oblíbenou učitelkou hudby.

2. Vlastní primární rodina

Rodina je úplná, oba rodiče jsou středoškolsky vzdělaní a maximálně se věnují dětem. Podporují je v jejich zájmových činnostech, sportu, hudbě, umění... Vojta se pokouší o jednoduché animace hraček a věcí. Za pomoci digitálního fotoaparátu a počítače oživuje malé předměty, učí se zacházet s technikou a vymoženostmi současného světa. Je velice šikovný a má zajímavé nápady.

Při výchově dětem vždy stačila domluva, byly rozumné. Na učení byl nejslabší nejstarší syn, s mladšími dětmi nebyly problémy. Rodiče se snaží vést děti k šetrnosti (jen nejstarší syn nedovede šetřit), k poctivosti a svědomitosti. Pokud si děti někdy za něco zasloužily trest, pak jim rodiče zakázali televizi, nesměly ven, musely třeba něco psát - např. opsat jednu větu z nějaké knihy, bity nebyly, i když táta řekl, že za něco musí dostat „nařezáno". Děti „řvaly", ale bity nebyly, skončilo to nanejvýš plácnutím přes zadničku.

Ekonomické poměry rodiny jsou dobré, otec má malou firmu, matka je v současné době na mateřské dovolené s nejmladší dcerkou. Děti mají, co potřebují, a přitom nejsou rozmazlované zbytečnostmi. Např. Vojta si půl roku přál lyže, jeho přání bylo trvalé, rozumné, využitelné, a proto je dostal k Vánocům, podobně tomu bylo i s kolem. Starší bratr si ve stejném věku přál motorku, kterou ovšem nedostal. (Dnes si dobře vydělává, a tak si před nedávnem s otcovou pomocí pořídil na půjčku starší auto.) Kapesné děti dostávaly za jedničky, což byla dobrá motivace k učení, i když u nejstaršího syna ne vždy plně účinná.

Před pěti lety se rodina přestěhovala do nového rodinného domku (ještě splácí hypotéku, na stavbu dostali státní příspěvek), každé z dětí zde má svůj pokoj (krom nejmladší dcerky). Zařízení je moderní, vkusné, bez módních výstřelků, příjemné.

Rodiče se hodně věnují dětem a volný čas tráví převážně pospolu. V létě jezdívali společně s přáteli a jejich dětmi na přírodní indiánské tábory (na 14 dní), kde trávili dovolenou v teepee a žili přírodním způsobem života. Vzájemně se učili mnoha dovednostem, jako je drhání, tvorba korálků z hlíny, které pak vypalovali ve vlastnoručně zhotovené vypalovací peci, drcení obilí mezi kameny na mouku, z které pekli svůj vlastní chléb, na vaření stavěli speciální pec nebo vařili na ohni... Dnes dovolené tráví cestováním a výlety po naší republice. Stejně tak i o víkendech jezdí na výlety po okolí, hradech a zámcích nebo je prožívají u babičky, jezdí na návštěvy k příbuzným. Doma rádi hrají různé společenské hry, jako je Člověče, nezlob se, dáma, šachy... Rodiče podporují sport, pohyb a veškeré dětské aktivity.

3. Sourozenci

Vojta má tři sourozence. Staršímu bratrovi bude v létě 21, je vyučený automechanik, práce ho zajímá a baví. V současné době bydlí kvůli práci na ubytovně a domů jezdí na víkendy. Starší sestře bude 20 a studuje výtvarnou VŠ. Čtrnáctiletý Vojta je v pořadí třetí. Po něm přišla na svět ještě jeho nejmladší sestra, a to na podzim 2004.

Jako malí se, jako většina sourozenců, často prali, byli velcí rivalové, neústupní, každý si chtěl prosadit svůj názor. Ti starší vyrůstali spolu, téměř jako dvojčata, chodili do jedné třídy. Šárka byla upovídaná a doma pověděla vše o sobě i o klucích. Je pečlivá, což kluci tolik nejsou, jsou k mnoha věcem lhostejnější. Vojta si hledí svých věcí a povinností více než lajdáčtější bratr, je také šetřivější a svědomitější.

Dnes mají všichni sourozenci mezi sebou dobrý, kamarádský vztah, ti starší už u rodičů nejsou tak často, žijí mimo domov. Vídají se daleko méně než dříve, a proto si jsou vzácnější. K nejmladší sestře se všichni chovají vlídně a láskyplně. Vojta si s ní doma

často hraje, je k ní pozorný, všímavý, ale ven s ní moc nechodí, to se před kamarády trochu stydí. Nejstarší se naopak rád sestřičkou pochlubí, ochotně ji vezme kdykoli na procházku. Nedávno šli spolu na dětský maškarní bál, dobře si rozumí. Podle matčiných slov z něho jednou bude dobrý táta.

4. Prenatální období a porod

Žádné z dětí nebylo plánované, ale všechny byly chtěné a vítané. Starší přišli do roka po sobě, a tak se matka cítila unavená a uvázaná u dětí. Na začátku prvního těhotenství byla krátce v nemocnici, ale jinak už žádné komplikace neměla. V těhotenství s Vojtou byla spokojená a bez potíží. Chlapci a nejmladší dcerka vážili po narození úplně stejně (3,65 kg). Vojta se narodil včas, přirozeně a bez komplikací.

5. Raný vývoj

U Vojty se objevila novorozenecká žloutenka (měli ji i ostatní sourozenci), jinak byl zdravý. Staršího bratra matka kojila asi 5 měsíců, Vojtu 14 měsíců.

Sedět začínal v šestém měsíci života, v chůzi byl trochu pomalejší, všichni (bratři i sestry) se v chodítku stavěli na nožičky od 10 měsíců, chodili až v 15 měsících. Žádné z dětí nelezlo po čtyřech, kluci se plazili po břiše, dívky hopsaly po zadečku. Všechny děti byly ve vývoji trochu pomalejší, než běžně děti bývají. První zoubky Vojtovi začaly růst v 10 měsících. V té době přišla i první vědomá slůvka.

Lžičku dostal do ručičky asi v osmi měsících a přibližně od 16 měsíců měl snahu se samostatně krmit. Ve dvou letech byl zcela bez plenek, i v noci.

6. Další vývoj a jeho charakteristiky

První období vzdoru, kolem 3 let, se u Vojty nijak neprojevilo, byl vždy klidný. Výměna prvních zubů za druhé probíhala později, než tomu obvykle bývá. Začala v 7 letech a ještě neskončila, zuby má celkem zdravé, měl jen málo kazů.

Puberta právě probíhá - Vojta je klidný, spíše flegmatický, spousta věcí je mu lhostejných, má vlastní názory, ale nehádá se, s rodiči v klidu mluví. Když dostane nějaký úkol, např. jít nakoupit, matka mu vše důkladně vysvětlí, dvakrát zopakuje, co má přinést a nač se ptát. Vojta vyjde a za chvíli se vrátí, znova se přeptá, co že to má koupit. Je nepozorný, plně nevnímá, co se po něm chce, zaobírá se svými myšlenkami. Nevyvádí nepřístojnosti, netrucuje, nevzteká se, nehádá se.

S rodiči má kamarádský vztah, k matce je možná trochu sdílnější než k otci, vzájemně se mají rádi, doma vládne klid a pohoda, je cítit mír a bezpečí. Se staršími sourozenci se dnes nevídá tak často, takže vzájemná rivalita vymizela, rádi si povídají, dobře si rozumí. S malou sestrou si doma rád hraje a věnuje se jí, na procházky s ní moc nechodí, ostýchá se před vrstevníky.

K příkazům se někdy staví flegmaticky, nereaguje hned, poslechne, až přijde ten správný okamžik, často při tom zapomene, co má vlastně udělat.

7. Navštěvované školy

Žádné z dětí nechodilo do jeslí (otec byl v jeslích od půl roku a prohlásil, že by se raději rozvedl, než aby dal své děti do jeslí - sám tím velmi trpěl).

Vojta šel do školky ve třech letech, líbilo se mu tam, zvykl si velice dobře, rychle se skamarádil s ostatními dětmi a brzy tam chtěl i po obědě spát. Období vzdoru u něho proběhlo bez potíží, byl klidný, nevztekal se, nechal si vždy vše vysvětlit. Byl společenský, rád si hrál s dětmi.

Do školy se těšil, měl rok odklad, je narozen v létě, píše levou rukou a celkově je pomalejší. S dětmi se spřátelil brzy, do kolektivu se začlenil bez potíží. V první třídě chtěl psát pečlivě, snažil se o krasopis, ale nedostal k tomu dostatek času, musel spěchat, což znamenalo stres a ztrátu zájmu o školu. S učiteli má dobré vztahy, neodmlouvá, není příliš drzý, rád tropí žerty (podle vyjádření učitele je „číslo"), je otevřený a přímý. Při domácí přípravě často na něco zapomene (pak přinese poznámku za lajdáctví), i když ho rodiče kontrolují. V nižších ročnících dohlíželi např. na ořezané tužky v penále, zda má pravítka a všechny sešity a učebnice atd. V tomto směru je dnes Vojta samostatný, ale trochu lajdák a nesoustředěný. Do školy se nerad připravuje a potřebuje jistý dohled.

Je celkově pomalejší než ostatní spolužáci. Z českého a anglického jazyka má 3, z matematiky 2, nedokáže se soustředit jak na psaní, tak na přemýšlení. V matematice dělá v písemce více chyb jen proto, že se zároveň musí soustředit na psaní (je levák).

Jinak má školní výsledky dobré, na vědomostech mu záleží. V chování žádným směrem nevyčnívá, je klidný, kázeňské problémy nemá, zařazuje se mezi ostatní děti.

8. Somatické zdraví - tělesné

Všichni sourozenci jsou alergičtí na prach, pyl, seno, roztoče, Vojta ze všech dětí nejméně. Nejstarší měl astma, od druhé třídy (po přestěhování) je bez potíží. Šárka měla ještě dětský ekzém, který jí zůstal už jen na rukou.

Z dětských nemocí všichni prodělali neštovice. Vojta byl ve třech letech hospitalizován s laringitidou, později si asi dvakrát podvrtl kotník a nedávno si hřebíkem poranil ruku. Oba kluci si v dětství urazili kousek předního zubu - na Vojtu spadla sprcha. Rýmu, kašel, angínu nebo chřipku měl jen málokdy a bez vysokých teplot. Neprodělal žádnou operaci.

S jídlem a spánkem nikdy nebyly potíže. Děti jedly s chutí, pravidelně a všechno, bez vybírání, matka dodržuje zásady zdravé výživy - denně trochu ovoce, často zeleninové saláty, asi dvakrát až třikrát do týdne většinou vařenou drůbež, pokaždé jinak. Děti vždy spaly dobře, rády a dlouho, těžké sny je nikdy netrápily.

9. Emocionální vývoj

V rodině vládne klid, mír a pohoda, laskavost, spokojenost, rodiče dávají dětem pocit jistoty a bezpečí, hodně se jim věnují (dle slov rodičů i dětí). Jistý řád dodává pravidelnost každodenních „rituálů" - jako je společné jídlo, snídaně, obědy i večeře (otec podniká v obci a na jídlo chodí domů). Když byly děti menší, musely se hned po večeři umýt (asi v 6) a jít do postele. Večer jim otec před spaním četl. Jako starší chodili spát o víkendu později.

Rodiče s dětmi podnikají často výlety, chodí na procházky, hrají různé společenské hry, dělají společné aktivity.

Od čtvrté třídy jezdí Vojta na letní tábory, které se mu líbí, nikdy se nebál jet někam bez rodičů, je samostatný. Celkem snadno se seznamuje, rád navazuje nová přátelství. Na návštěvy k příbuzným, k babičce a dědovi, k bratrancům, tetám, ke známým apod. jezdí s rodiči.

Často a rád střídá činnosti, když ho však něco zaujme, dokáže se déle soustředit, ale nevnímá při tom okolí. Je klidný až flegmatický, nevyhledává konflikty. Pokud se vyskytnou nějaké problémy, tak se jim nevyhýbá a řeší je s rozvahou, příp. přijde k rodičům pro radu a vždy najde pomocnou ruku. Rodiče jsou benevolentní, nechávají mu volnost v rozhodování, i když leckdy musí poslechnout nějaký příkaz. Nebojí se říci svůj názor, je otevřený, nemusí se bát trestu, přestupky se řeší domluvou.

Není běžné, že by se rozčiloval, netrpí úzkostí ani trémou, nespěchá, do ničeho se nežene po hlavě. Pubertální vzdorovitost se u něho nijak výrazně neprojevuje.

10. Vývoj postojů k hodnotám

Uvědomuje si hodnoty věcí a majetku, nemá potřebu ničit práci druhých, naopak si jí umí vážit, hodně přemýšlí o duchovních hodnotách, s otcem čtou Bibli, má náboženské

cítění a zájem o duchovní stránky života. Nikdy netoužil po módních výstřelcích, drahém oblečení, značkových věcech apod. Zajímá se o přírodu, vědu a techniku, rád sleduje naučné televizní dokumenty.

Lhát nepotřebuje, i když to také několikrát zkusil. S rodiči jsou k sobě otevření a kamarádští. Nemusí se bát trestů, pokud někdy nějaký trest přišel, pak to byl např. zákaz televize, dříve tzv. domácí vězení nebo opsání jedné věty z knihy apod. Fyzické tresty byly výjimečné, obvykle jen plácnutí.

11. Vývoj sociálních vztahů

Mezi vrstevníky je Vojta oblíbený, snadno se seznamuje, je přátelský, má dost kamarádů, nepere se, je vtipný. K dospělým není drzý, ani se jich nebojí, ví, kolik si může dovolit, nemá strach z nového, cizího prostředí.

K příslušníkům rodiny se chová vlídně, přívětivě, k malé sestřičce je pozorný a laskavý. Se staršími sourozenci se dříve dost prali, ale dnes je situace jiná. Bývalá rivalita je pryč, dobře si rozumějí, vzájemně si pomáhají, rádi si spolu povídají.

12. Návyky

Vojta nemá žádné zvláštní návyky, zvyky nebo zlozvyky. Vždy jedl pravidelně, celkem rád, nikdy s ním nebyly potíže a nikdo ho nemusel do jídla nutit. Spát chodí také pravidelně, bez řečí, obvykle kolem deváté, o víkendu o něco později, spí klidně, bez buzení a těžkých snů. Nikdy neměl zlozvyky jako kousání nehtů nebo peřiny apod.

13. Zájmy, aktivity

Vojta si vždy dokáže najít nějakou zábavu, aby se nenudil. Aktivity střídá častěji, potřebuje změnu, často je zamyšlený a nesoustředěný, nevnímá okolí.

Rád sportuje, v zimě hlavně lyžuje, v létě se prohání na kole, je často s kamarády venku a podnikají průzkumné výlety po okolí. Má rád přírodu, často sleduje cestopisné a dokumentární pořady v televizi (ovšem jen podle toho, kolik rodiče dovolí, nesmí sedět u televize příliš dlouho). Zajímají ho české filmy, zprávy i některé seriály a telenovely. Rád pracuje na počítači, kde se pokouší o různé grafické úpravy fotografií, vytváří animace, oživuje předměty, hračky, tvoří minifilmy.

Otec učí Vojtu hrát na klavír, jemu se někdy moc nechce, ale musí, dochází i do „Lidušky". Starší bratr na klavír nehrál, sestra však ano, oba rodiče jsou dobří muzikanti a zpěváci. Vojta s bratrem se jako samouci naučili hrát na bubny, oba jsou šikovní a do hraní

zapálení. Starší se začal učit v 8. třídě, Vojta o něco dříve. Jeho zájmy jsou stálé, nemá potřebu je často a náhle měnit.

14. Výchovné potíže, poruchy

S výchovou u Vojty nebyly žádné potíže, je rozumný a nechá si v klidu domluvit a vysvětlit situaci. Za školu nechodil, nekouří ani nepodlehl žádné jiné závislosti.

15. Vývoj abnormálních, hraničních a patologických jevů - počátek a průběh poruchy

Má prokázanou dyslexii vyšetřením v PPP ve druhém ročníku a na kontroly chodí asi jednou za rok, poslední byla v listopadu 2005. Při psaní vynechává písmenka, zapomíná háčky a čárky, má okénka, když má psát, soustředí se na psaní a zapomíná na pravopis a diakritiku. V diktátech dělá nesmyslné chyby, brzy se unaví. Dnes je schopen číst plynule nahlas, ale při únavě se zadrhává. Od narození je pomalejší, ve škole si nestačí opisovat poznámky z tabule, při spěchu píše s chybami. Při dostatku času by v matematice neměl problémy, ale běžně nestačí školnímu tempu.

I v myšlení je pomalý a někdy se dá jen stěží rozlišit, kdy chce nebo nechce rozumět, někdy něco slyší třikrát a ještě se zeptá, až mu dojde, co se po něm vlastně chce.

III. Šárka B., studentka 1. ročníku VŠ, 19 let (*léto 1986), (sestra Vojty)

1. Rodinně anamnestické údaje

Stejné jako u Vojty - z matčiny strany žádné problémy, starší bratr a otec jsou pravděpodobně dyslektici, otcova sestřenice zcela jistě také. Je možné, že i otec otce trpí jistou formou dyslexie, je vysoce inteligentní, ale čte velmi pomalu.

Babička z otcovy strany se s rodinou nestýká. Před časem bylo dětem líto, že nemají druhou babičku, a tak ji Šárka spolu se starším bratrem a sestřenicí asi před dvěma lety navštívila. Babička je sice přijala, prohlédli si společně fotky, avšak Šárčin celkový dojem z návštěvy nebyl příjemný. Vraceli se zklamaní, s pocitem, že o ně babička nestojí.

2. Vlastní primární rodina

Jako u Vojty - rodina je úplná, funkční, rodiče mají maturitní vzdělaní, děti podporují v jejich zájmových činnostech, umění, hudbě, sportu... všestranně se jim věnují.

Rodiče mají k dětem kamarádský přístup, problémy se řeší ústně, Šárka má trochu bližší vztah k matce, může se jí s čímkoli svěřit. I bratři si raději o některých problémech promluví s matkou než s otcem. Jsou však okamžiky, kdy je pro ně otec nepostradatelný. Rodiče se nehádají, doma vládne klid a pohoda, jen výjimečně se objeví neshody, které však nikdy netrvají dlouho.

Šárka byla vždy rozumná, odmala si nechávala domluvit, tresty nebyly potřebné, nanejvýš měla zakázáno dívat se na televizi. Pohlavek (podle vlastních slov) dostala jen jedenou, a to asi v 16 letech a věděla, že zaslouženě, jinak nebyla nikdy bita. Ve škole byla pečlivá a svědomitá, bylo na ni vždy spolehnutí. Se starším bratrem chodila do jedné třídy a měla přehled o svých i bratrových školních povinnostech a činnostech. Matka se od ní dověděla vše o svých dětech, Šárka povídala o sobě i bratrech.

Za jakýkoli úspěch rodiče děti pochválili a za jedničky bylo odměnou drobné kapesné, které bylo pro Šárku a Vojtu velkou motivací, starší bratr se k tomu stavěl liknavě.

V současné době je otec přes den zaměstnán ve své firmě, matka se stará o nejmladší dcerku, se kterou je na mateřské dovolené. V rodinném domku, kde rodina bydlí, má Šárka vlastní pokoj, přizpůsobený její tvůrčí aktivitě. Sama si jej zařídila a namalovala na stěny obrazy. Dnes jezdí domů asi 1 - 2x za měsíc a vždy doma najde zázemí.

Rodiče podporují Šárku na VŠ a svým způsobem se jim tak naplňuje jejich životní sen. Oba jsou umělecky nadaní, dobře malují, hrají na klavír a zpívají, což se také prolíná

do společného trávení volného času celé rodiny. Šárka ráda vzpomíná na prázdniny v teepee, časté výlety, koupání, pobyty u babičky nebo prababičky, kam jezdívali nejen o letních prázdninách, ale často i o víkendech. Různé společenské hry (Člověče, nezlob se, pexeso, šachy…) hrávali více s otcem. Rodiče se hodně věnovali dětem.

3. Sourozenci

Šárka je ze čtyř dětí, má dva bratry a jednu sestru. Staršímu bratrovi bude v létě 21, Šárka se narodila rok po něm, tedy jako druhá. Mladšímu bratrovi Vojtovi bude o letních prázdninách 15 a malé sestřičce je rok a půl.

Šárka se starším bratrem vyrůstali společně jako dvojčata. Bratr byl v předškolním věku silný alergik, šel o rok později do školy, a proto chodil do třídy se sestrou. Ta se starala nejen o své, ale i o bratrovy školní povinnosti. Doma si s matkou povídala o každodenních událostech a o obou bratrech, kvůli čemuž pak mezi sourozenci vznikaly spory a pranice, vládla mezi nimi velká konkurence. Vliv Šárčiny péče o bratra se projevil na třetím stupni školní docházky, když byl náhle sám a byl „jako ztracený". Nějakou dobu mu trvalo, než si zvykl, že se musí o své úkoly starat sám. Postupně se šarvátky mezi nimi vytrácely, rivalita ustupovala a dnes jsou dobrými kamarády, rádi si spolu povídají, vzájemně se svěřují. Jsou na sebe navzájem pyšní. Když však jsou dlouho spolu, objeví se (ač už jen výjimečně) dřívější půtky, brzy se ale zase usmíří.

Šárka byla vždy sdílná, starší bratr byl mlčenlivější, mladšího Vojty se matka musela více vyptávat. I v tomto ohledu se situace změnila a oba chlapci jsou hovornější.

Všichni byli vedeni k šetrnosti, Šárka je na rozdíl od staršího bratra pečlivá, umí šetřit, je svědomitá. S malou sestrou si velmi ráda hraje a chodí s ní na procházky.

4. Prenatální období a porod

Šárka sice nebyla plánovaná, rozhodně však byla chtěná a s radostí očekávaná. Matka neměla žádné potíže, ani nebyla nemocná, cítila se celkem dobře, ale byla unavená. Když podruhé otěhotněla, měla tříměsíčního synka. V dalších dvou těhotenstvích byla spokojená a to poslední si (dle vlastních slov) „přímo vychutnávala".

Porod sám byl bez komplikací, byl však - po zkouškách plodové vody - vyvolávaný asi o 14 dní dříve. Podle vyjádření lékaře byla Šárka trochu nedonošená. Oproti svým sourozencům, kteří se narodili všichni stejně velcí a se stejnou porodní váhou, byla malá a vážila 2,90 kg.

5. Raný vývoj

Po narození měla Šárka novorozeneckou žloutenku, jako i ostatní sourozenci. Šárka dobře prospívala, matka ji kojila 3 měsíce, na rozdíl od nejmladší dcerky, kterou ještě v roce a půl stále kojí. Jako kojenec byla Šárka zdravá a ani později nebyla nijak často nemocná, pokud jde o běžná nachlazení, angíny nebo chřipky.

Sedět začala v půl roce, na nožičky se v chodítku stavěla v 10 měsících, chodit začala asi v 15 měsících. Byla pomalejší než jiné děti. Po čtyřech nelezla, ale stejně jako mladší sestřička hopsala po zadečku (chlapci se plazili).

První zub se Šárce objevil asi v 9 měsících a také začala říkat první slova. Lžičkou se sama snažila krmit asi v 15 měsících, od 2 let byla zcela bez plenek.

6. Další vývoj a jeho charakteristiky

Šárka byla v předškolním věku hodně vzdorovitá a urážlivá, rozplakala se, odešla a později se vrátila a štěkala nebo chrochtala - přišla s hrou a humorem a zloba byla zapomenuta. Její bratři nebyli vzdorovití.

Druhá dentice u ní začala v sedmi letech, probíhala později, než je obvyklé. Výměna zubů po stoličky (7) již skončila, osmičky ještě nenarostly. Chrup má zcela zdravý, bez kazů.

Šárka byla vždy kamarádská, přístupná, otevřená, měla však své názory, od kterých občas nebyla ochotná ustoupit a pak nastávaly mezi ní a rodiči názorové střety, ovšem bez hádek. Vzdorovala jen někdy, tu a tam se urazila, sama říká, že nerada poslouchala. Někdy měla sama chuť doma pomoci v domácnosti např. s vysáváním, ale protože jí to matka připomněla, tak se jí to nelíbilo. Přece příkazy poslechla a matka si ji chválila. Stejně tak se jí nelíbily občasné zákazy diskoték a návštěv pohostinství - centrum společenského dění jejich vesnice je právě tam. Šárka sama říká, že se jí toto prostředí moc nelíbí, alkohol nijak nepije, ale ráda se setkává s přáteli. Starší bratr byl často drzý.

Ve vztahu k dalším dospělým a učitelům neměla potíže, vycházela s nimi dobře.

7. Navštěvované školy

Do mateřské školy šla Šárka ve třech letech, spolu se starším bratrem, kterému byly čtyři roky a ve školce se mu nelíbilo, byl uzavřenější. Protože matka musela z finančních důvodů nastoupit do zaměstnání, nebyla jiná možnost. Šárka byla ve školce spokojená, každého zdravila, dospělých se nebála, byla společenská, kamarádská, ráda si hrála s ostatními dětmi.

Do školy se těšila, byla však zklamaná, když měla v prvním pololetí na vysvědčení dvojku. Do prvního ročníku šla v 6 letech, její bratři v 7, spolu se starším bratrem chodili do stejné třídy. Na začátku druhého ročníku se rodina přestěhovala do nového bydliště, přičemž děti změnily školu a navíc nastoupily do druhé třídy asi o dva až tři týdny později. Do nového kolektivu se začlenily bez potíží. Šárka byla svědomitá, pečlivá, spolehlivá, vedla bratra ke školní práci. Ten na ni v mnohém spoléhal a o nic se nestaral. Byla pro něho „tahoun". S bratrem byli věční rivalové a konkurenti. Bratr často zapomínal úkoly, bral sestře svačinu... - a tak si nadávali a hádali se. Otec se za to na ně zlobil. Sourozenecké hádky nikdy netrvaly dlouho, vynadali si a hned se zase normálně bavili dál.

Šárka byla pilná, doma se připravovala, sama se starala o své úkoly, měla strach, hodně se učila, několikrát za školní docházku měla vyznamenání. Od páté třídy měla několikrát trojku z matematiky, v osmém ročníku pět dvojek, ZŠ vycházela se třemi dvojkami. Starší bratr měl dvě trojky. Jedinou potíží bylo její nehezké, až nečitelné písmo. Na domácí přípravu dohlížel často otec, kontroloval nejen sešity, učebnice a další pomůcky, ale také děti zkoušel ze znalostí. Starší bratr se moc neučil a občas přinesl poznámku za drzost.

Šárka vystudovala střední grafickou školu, kde se naučila různé druhy písma, dokáže psát krasopisně, ale rukopis jí přesto zůstal špatně čitelný „hrabopis". O střední školu měla velký zájem, od 15 let byla mimo domov a vracela se na víkendy. Přijížděla v pátek až večer, ráda si užívala domácí pohody a rozhovory s matkou. Nyní studuje výtvarnou VŠ.

8. Somatické zdraví - tělesné

Už jako malá měla Šárka dětský ekzém, mezi 2. a 3. rokem se u ní objevila alergie na prach, pyl, seno, roztoče. V šesti letech jela na ozdravný pobyt do Holandska k moři (sama, bez rodičů), a od té doby se její potíže hodně zlepšily. Alergie se zmírnila a poslední zbytky ekzému má jen na rukou, protože pracuje s barvami, které nedovolí další zlepšení.

V předškolním věku prodělala plané neštovice, jinak běžná nachlazení, kašel, rýmy - bez vysokých teplot a jen málokdy. Asi v pěti letech silně prochladla a byla s vysokou horečkou odvezena do nemocnice. Lékaři měli podezření na zánět ledvin. Otec dceru denně navštěvoval. Dvakrát jí lékaři rozháněli zánět slepého střeva, na operaci nebyla. V sedmé třídě si na školním lyžařském výcviku poranila vazy v koleně a později při jízdě na kole nabourala do stojícího auta a zranila si ruku. Dvě horečnaté angíny prodělala asi v 15 a 17 letech.

Šárka vždy dobře a ráda jedla. Stejně tak i se spánkem neměla nikdy žádné potíže. Jídlo i spánek byly a jsou pravidelné.

9. Emocionální vývoj

Oba rodiče se dětem hodně věnovali, trávili s nimi veškerý volný čas, povídali si, hráli hry, jezdili na výlety, k příbuzným, hráli společně na hudební nástroje, kreslili a malovali... Šárka byla vždy otevřená a samostatná, zároveň ale citlivější a plačtivější než její bratři. Pobyt u moře, kde byla sama, bez bratra a rodičů (v 6 letech), zvládla velice dobře. Odmala byla důvěřivá, otevřená, ke všem přátelská, lidí se nebála. Podle vlastních slov neměla moc ráda cizí lidi, styděla se např. zeptat na cestu, ale dnes se lepší.

Večer před spaním jim otec pravidelně četl pohádky a příběhy. V prvním bydlišti jezdívala celá rodina na prázdninové tábory pod teepee, kde žili po indiánsku. Později, po přestěhování, jezdila Šárka na letní tábory společně s bratrem. Na druhém stupni ZŠ jezdili na čtrnáctidenní až třítýdenní turistické závody. Tyto aktivity se oběma sourozencům velice líbily. Šárka se snadno seznamuje, je milá, přívětivá, klidná.

Ve škole docela trpěla trémou, při diktátech doma byla klidná a psala bez chyb, ale ve škole ve stresu snadno zazmatkovala a chybám se neubránila. Před zkoušením se bála, někdy i třásla, písemné testy zvládala lépe. Na VŠ má před zkouškami strach, je jí nevolno, potí se jí ruce, podobně jako před vystoupením, když hrála na klavír. Jakmile však vstoupila na jeviště, tréma z ní spadla a hrála dobře. Dodnes se stydí hrát.

Asi v 9. třídě se Šárka krátce domnívala, že není vlastním dítětem svých rodičů, ale že si ji osvojili. Po jejím narození se matka hodně věnovala ročnímu synovi, který v té době potřeboval velkou péči. Šárka také postrádala fotografie z doby jejího útlého dětství. Brzy se však tento rozpor vysvětlil a ona již nemá pochyb a svém původu.

Temperamentově je klidná, zbytečně se nerozčiluje. U práce vydrží obvykle jen chvíli, často odbíhá a zase se vrací. Někdy se stane, že dílo, na kterém pracuje, ani nedodělá.

K problémům se staví přímo, překážky neobchází, snaží se vše vyřešit. Za svými názory si stojí.

10. Vývoj postojů k hodnotám

Šárka nelpí na materiálnu a penězích, svět a život cítí „přes Boha", velmi jí záleží na umění, duchovních a duševních hodnotách, váží si tvorby druhých. Nikdy si nekupovala módní výstřelky, značkové oblečení atd. Pokud si chtěla něco dražšího koupit, šla na brigádu (např. prodávat zmrzlinu) a potřebné peníze si vydělala. Umí se o sebe postarat a je schopná si něco ušetřit.

V dospívání raději trávila svůj volný čas s kamarádkami než doma, dnes je ráda s rodinou, rodiči, bratry a sestrou. Váží si svých blízkých. Velmi důležitá je pro Šárku vysoká

škola a vzdělání, které by jí mělo zajistit i dobré pracovní uplatnění. Peníze pro ni nejsou to hlavní, důležitější je přátelství, láska a poctivost. Uvědomuje si, že její vzdělání nyní závisí jen na ní samotné. Sama cítí, že dospěla a její nazírání na svět a své okolí se v mnohém změnilo. Své povinnosti bere vážně, snaží se vše poctivě splnit, protože jinak má špatné svědomí. Za školu na ZŠ nechodila, nikdy ji to ani nenapadlo. Na střední se výjimečně stalo, že nešla např. na tělocvik. Pokud dnes vynechá výuku, pak získaný čas využívá k malování a další práci. Úmyslné záškoláctví a lhaní u ní nebylo.

11. Vývoj sociálních vztahů

Mezi vrstevníky měla vždy dost přátel, snadno se seznamovala, velice ráda trávila volný čas s kamarádkami. V novém prostředí se rychle skamarádí. Ve společnosti je oblíbená, má ráda rovnocenné partnerství, rozumí si se staršími. V pubertě měla jeden čas pocit, že ji nikdo nemá rád, to se ale celkem brzy změnilo. Dnes má pocity docela jiné, ze strany rodiny i přítele. Šárka je již dospělá a její okolí ji také tak přijímá. S dospělými má rovnocenný partnerský vztah, k profesorům a rodičům cítí respekt.

K lidem byla od dětství otevřená a ke všem přátelská. Má vlastní názory, o kterých se nebojí mluvit. I když někdy mezi ní a rodiči dojde ke střetu, jsou si rovnocennými partnery, mluví spolu v klidu a bez hádek. Drobné rozpory někdy nastávají v náhledu na Šárčinu tvorbu, když si myslí, že rodiče jejímu umění nerozumí.

S bratry si rozumí velmi dobře, jsou dobrými přáteli. Dřívější sourozenecký konkurenční boj se v průběhu času rozplynul. Se starším bratrem se vzájemně svěřují a rádi spolu rozprávějí, mladší Vojta není tolik povídavý. K malé sestřičce je Šárka pozorná a všímavá, ráda si s ní hraje a chodí spolu na procházky.

12. Návyky

Rodina dodržuje běžné stravovací a hygienické návyky, jako je pravidelný čas jídla, ke kterému se všichni scházejí doma, pokud jsou nablízku. Šárka si v jídle nevybírá, jí všechno a velice ráda (postavou není nikterak hubená, ani příliš silná, je „tak akorát"). Se spaním u ní také nikdy nebyly potíže, jako děti chodily spát celkem brzy a otec jim předčítal. Dnes spí pravidelně, vydrží být dlouho do noci vzhůru, ale pak musí ztracený čas dohnat a dospat. Nikdy ji netrápily těžké sny.

Když se zabere do práce (malování), která ji baví a daří se jí, vydrží u ní dost dlouho, dokud ji někdo neodvolá, snaží se práci dokončit. U jiných činností obvykle tak dlouho nevydrží a potřebuje častější změnu.

Žádné ze čtyř dětí nemělo zlozvyky, jako je kousání nehtů, cumlání cípu peřiny a podobně.

13. Zájmy, aktivity

Všechny děti měly vždy dostatek zájmů, takže neměly čas na hlouposti. Rodiče s nimi podnikali výlety, jezdili ke známým a příbuzným na návštěvy. Doma spolu hráli na klavír a zpívali, „muzicírovali" (rodiče hráli v otcově kapele, zpívají v místním chrámovém sboru), malovali, hráli různé hry.

S kamarádkami Šárka vyráběla mnoho dárečků k Vánocům a jiným příležitostem. Dodnes se navštěvují.

V dětství měla Šárka mnoho zájmových činností. Měla ráda přírodu, ráda kreslila, od 5. třídy chodila s matkou cvičit aerobik. Matka pro ni v místní sokolovně zavedla cviční dívek,dosud vedla jen cvičení žen, Šárka navštěvovala různé další sportovní kroužky - turistický, gymnastiku, florbal... Říká, že jí tělocvik nikdy moc nešel, ale bavil ji.

Ráda zpívá - v 8. ročníku vyhrála školní pěveckou soutěž. Do 8. třídy hrála velice dobře na klavír. Nikdy se ale nebyla schopna naučit noty. Všechny skladby měla odposlouchané od učitele, pamatovala si je hned napoprvé, učila se sluchem. Pak se začala intenzivně připravovat na střední grafickou školu.

Občas se ráda dívala na televizní seriály a přírodopisné dokumenty. Hlavním Šárčiným zájmem je malování, kterému se hodně věnuje od sedmé třídy. Velice ráda čte o umění, o tom, co ji zajímá, pak u knihy vydrží dlouho. Nic jiného nečte.

V dospívání, asi do 18 let, Šárka ráda trávila volný čas se svými kamarádkami, po společné dovolené s rodiči moc netoužila. Dnes je tomu naopak, ráda se vrací domů a na rodičích jí velmi záleží. Těší se na společné chvíle a malou sestřičku, se kterou si čtou její oblíbené říkanky v knihách.

14. Výchovné potíže, poruchy

Se Šárkou nebyly žádné výchovné potíže, za školu nechodila, nekouřila, neměla potřebu lhát atd. Občas se dokázala urazit nebo pohádat se starším bratrem, ale brzy se zase usmířili.

Šárčin otec dříve kouřil, v současné době je už dlouho nekuřák. Starší bratr kouří, Šárka má velice ráda čokoládu, hodně pije kávu, nekouří. Z drog zkusili s bratrem kouřit marihuanu (asi v 18), ale víc nemá o drogy a alkohol zájem.

15. Vývoj abnormálních, hraničních a patologických jevů - počátek a průběh poruchy

Do školy šla Šárka v 6 letech. V 1. třídě byla nesoustředěná, nebyla hyperaktivní, často neudržela pozornost, potřebovala střídat činnosti, byla nervózní, škrábala se, brzy se unavila. Při čtení domýšlela slova po přečtení první slabiky, dnes dokáže číst plynule nahlas.

První vyšetření v PPP bylo ve 2. třídě - měla moc pevnou, neuvolněnou ruku a byla jí diagnostikována dyslexie a dysgrafie. Nápravou bylo každodenní obtahování různých čar a obrázků, procvičování jemné motoriky. Dodnes nedotahuje písmena, a píše jako u, ač zvládá různé typy grafických písem, rukopis jí zůstal špatně čitelný.

V diktátech dělala mnoho chyb díky nervozitě a školnímu stresu, občas zapomínala háčky a čárky, zaměňovala i/y. Doma v klidu psala s minimem chyb.

Od sedmé třídy už nechtěla do PPP chodit, nastalo zlepšení především ve čtení, jednalo se zejména o vlastní pocit rovnocennosti s vrstevníky, nelišit se, vymanit se z označení „hloupé dys-". Nedostatkem zůstalo čtení not, které doposud nezvládla.

Podle IQ-testů v 9. třídě vůbec neměla jít na střední školu a ani na žádný umělecký směr, grafiku - přesto dnes studuje VŠ a tím naplňuje „umělecký sen" jejích rodičů.

16. Pracovní vývoj (u dospělých)

Na volbu povolání, resp. studijního oboru, měla vliv zájmová činnost rodičů. Oba dobře kreslí a dceři byli vzorem. Matka chtěla studovat uměleckou školu v Brně, ale nedostala se na ni. Oba jsou vyučení brusiči skla s maturitou.

Šárka od osmé třídy věděla, že chce studovat grafickou školu v Jihlavě, a proto se téměř dva roky intenzivně připravovala na přijímací zkoušky. V tom jí pomohla nová a velice dobrá učitelka na LŠU. Zvolený obor ji velice baví a naplňuje její představy. Pokud by měla volit jinou školu, pak zřejmě konzervatoř.

Do budoucna chce nejprve dostudovat a pak najít dobré zaměstnání nebo snad s kamarády založit vlastní firmu. Ráda by se věnovala ilustraci, grafice, příp. počítačové grafice, umění a designu.

17. Eroticko-sexuální vývoj

První informace získávala především ve škole, formou besed a filmů, o veškeré problematice se otevřeně hovořilo. Tzv. nevinných známostí měla více, vážnější partnery tři. S rozchody se vyrovnávala dobře, nikdy nebyla deprimovaná. V současnosti chodí s o několik let starším chlapcem ze sousedství.

IV. Ondra K., revizní technik, 30 let, (*podzim 1975)

1. Rodinně anamnestické údaje

V rodině se u nikoho nevyskytuje žádná duševní choroba, žádné potíže se čtením, žádná jazyková vada ani žádná specifická porucha učení

2. Vlastní primární rodina

Rodina byla úplná. Oba rodiče jsou středoškolsky vzdělaní, mají tři syny, Ondra je nejmladší a od bratrů věkově hodně vzdálen. Jelikož starší synové už byli rozumní, když se nejmladší narodil, měla matka na Ondru více času. Jeho výchovu zajišťovala především ona, a to obvykle domluvou. Otec nastoupil až v krajních situacích. Tělesné tresty byly výjimečné, Ondra byl velmi klidný, neodmlouval, zpravidla vše odsouhlasil, a pak se „zařídil po svém", jak sám uznal za vhodné. Na rozdíl od starších bratrů, kteří se s rodiči hádali.

Rodina žila ve skromných podmínkách, nelze hovořit o chudobě, chlapci měli vše, co potřebovali, ač by si přáli víc. Zařízení bytu bylo starší, prosté, ale zachovalé, oblečení po sobě hoši většinou dědili. Ondra vyrostl v centru Prahy a v dětství často jezdil s rodiči na návštěvy k babičkám na chatu nebo chalupu, kde měl venku vlastní volnost. Dovolené rodina trávila společně v tuzemsku.

Ondra sám nemá mnoho vzpomínek na útlé dětství, na školku a počátek školní docházky. Ráno před začátkem školy rád chodil za kamarádem místo do družiny, v pubertě se začal aktivně věnovat volejbalu, podobně jako jeho otec. Ve svém volnu podnikal s kamarády průzkumné výpravy po pražských sklepeních, zbořených budovách apod.

3. Sourozenci

Ondra je nejmladší ze tří bratrů s věkovým rozdílem 7 a 9 let. Bratři ho vždy chránili, hýčkali a ustupovali, když si Ondra něco přál. Byli k sobě srdeční a kamarádští. Se starším bratrem si Ondra často hrál a dováděl, více si rozumí. S prostředním bratrem, který je zvláštní povahy, má od dětství (jak sám říká) neutrální vztah.

Každý z bratrů je úplně jiný, starší dva chlapci netrpěli žádnou specifickou poruchou učení, prostřední měl možná slabou řečovou vadu. Povahově jsou velice rozdílní, starší je velmi pracovitý, poctivý, o něco méně inteligentní než prostřední bratr, který má sice vyšší intelekt, ale nerad „přiloží ruce k dílu". Ondra je velmi klidný, až flegmatický, nerad se rozčiluje, v některých situacích však umí být až cholerický. Svojí inteligencí prostředního bratra nepřevyšuje, zato je šikovný kutil.

Starší bratři se s rodiči často hádali, zda úkol či příkaz, který dostali, vykonají, např. vynést koš se smetím (v pubertě taková nařízení rozhodně odmítali). Mladší neodporoval, v klidu vyslechl matčinu žádost, ale nesplnil. Po několika upozorněních matka vykonala svůj požadavek sama. Prostřední syn je na matce svým způsobem dodnes závislý.

4. Prenatální období a porod

První těhotenství nedopadlo dobře a dítě se narodilo mrtvé. Další dvě byla plánovaná a oběma rodiči chtěná, probíhala bez potíží. Pak přišlo ještě jedno přerušené těhotenství. Ondra plánovaný nebyl, ale rozhodně byl chtěný (rodiče si přáli ještě holčičku). Vývoj posledního těhotenství byl bez problémů. Porod přišel v termínu, byl přirozený, bez těžkostí, celkem rychlý. Při všech těhotenstvích matka silně kouřila.

5. Raný vývoj

Novorozeneckou žloutenku Ondra neměl ani žádné jiné potíže, matka ho kojila 7 až 8 měsíců. Sedět začínal asi v 7 měs. a zcela samostatně, bez pomoci se dokázal posadit v 10 měsících. Ondra lezl od 9 měsíců a o chůzi se začal pokoušet asi ve 14, samostatně chodil v 15 měsících. Velmi dlouho vůbec nemluvil, na věci, které chtěl, jen ukazoval, při dorozumívání si pomáhal mimikou. Jednotlivá slova začal vyslovovat až ve třech letech, jednoduché věty mnohem později a v holých, krátkých větách se vyjadřoval až do puberty. Tento problém však matka nijak neřešila, na logopedii byl poslán až na počátku školní docházky. Čistý, bez plenek byl - přes den - asi ve 20 měsících a v noci ve dvou letech. Samostatně jedl také asi kolem dvou let. První období vzdoru se nijak neprojevilo, rád se s rodiči mazlil.

6. Další vývoj a jeho charakteristiky

Protože se Ondra narodil na podzim, šel do školy téměř v sedmi letech a v té době se mu začaly měnit první zuby za druhé. Stále moc nemluvil, komunikace mu proto činila velké těžkosti. Neměl mnoho kamarádů, asi dva nebo tři, platil za hloupého. Při mluvení nestačil polykat množství vytvořených slin, tím byl neoblíbený a vždy na okraji kolektivu. Byl klidný, až flegmatický, spory nevyhledával.

Když bylo Ondrovi 12 let, oženil se jeho starší bratr. Všichni bydleli asi jeden rok ve společném bytě. V té době na Ondru dohlížela jeho švagrová (na mateřské dovolené) více než rodiče. Po té, co se mladí manželé odstěhovali, už se nevídali tak často a jejich vztahy se uvolnily, jejich cesty se rozešly. S prostředním bratrem Ondra žádný bližší vztah neměl.

Puberta se u něho začínala projevovat kolem třináctého roku a v té době se citově vzdaloval od rodičů. Měl snahu o osamostatnění se, nechtěl poslouchat rodičovské příkazy a výchovné domluvy. S několika málo kamarády prolézal sklepy starých nebo rozbořených domů, prozkoumávali pražské podzemí, lezli po střechách. Rodiče se o jeho aktivity a kamarády příliš nezajímali, jen velmi povrchně. Později se, po vzoru otce, velmi aktivně věnoval volejbalu.

Asi v 15 letech začal Ondra jezdit na vandry, do lesa, do přírody, kde hledal samotu a klid. Začal si uvědomovat svůj problém s komunikací (mluvil v naučených jednoduchých frázích). Zde také našel nové kamarády a setkal se se zcela novým postojem vůči vlastní osobě. Mezi 16. a 17. rokem nastal zlom v jeho uvažování a chování, nové společenství na něho mělo výrazný vliv. Víkendy pravidelně trávil s tzv. K-klubem (občanské sdružení, které pořádá víkendové aktivity a letní tábory pro dospělé) mimo město a plně se zapojil do jeho činnosti. O svých akcích doma hovořil, přesto však rodiče nikdy neznali jeho kamarády a nevěděli, čím se zabývá. Po maturitě nastoupil do zaměstnání na jihu Čech a v 18 letech narukoval na vojnu. V té době se cítil finančně závislý na rodičích, psychicky byl samostatný od 15 let.

Rodiče a učitele uznával jako autority a nikterak jim neodporoval, ani s nimi neměl žádné neshody. Příkazy neodmítal, ale obvykle také neplnil.

7. Navštěvované školy

Do mateřské školy šel Ondra ve třech letech. Byl spokojený, líbilo se mu tam, špatná byla jen jeho komunikace, a proto si obvykle hrál sám nebo jen s jedním či dvěma kamarády.

Povinnou školní docházku nastoupil v necelých sedmi letech. Problém výslovnosti a špatného vyjadřování matka začala řešit až v 1. třídě, kdy s ním chodila na logopedii kvůli špatné výslovnosti více hlásek. Řečová vada byla z větší části odstraněna, zůstalo mu hrdelní r, některé hlásky má při výslovnosti špatně položené a nedostatečně artikuluje, je pomalý v myšlení. Potíže se špatným polykáním slin přetrvaly téměř do dospělosti, postupně se zlepšovaly, vymizely.

Do školy se Ondra těšil, zvykl si dobře, měl asi čtyři stálé kamarády, horší i lepší povahy. Větší zájem než o učení měl o hravé činnosti, pouštění lodí po potoce apod. Do páté třídy byl celkem spokojený, výsledky školní práce měl poměrně dobré, ač platil za hloupého a byl velmi pomalý. Setrvával na okraji třídního kolektivu. Povahou zůstával klidný a nevýbojný. PPP diagnostikovala dyslexii v páté třídě, 3 měsíce docházel na pravidelné kontroly - trpí zpomalenou funkcí mozku v řečové oblasti.

Na druhém stupni byl už méně spokojený, měl více nesnází, nedokázal se vyjadřovat, mluvil v jednotvárných naučených frázích a měl tudíž horší známky. Svízelné byly pro něho diktáty - vynechával a přehazoval písmena, byl velmi pomalý, nestačil školnímu tempu a nestíhal využít své znalosti. Pokud měl dostatek času na kontrolu a opravu chyb, byl schopen psát na výbornou. Tuto příležitost dostal jen jednou a dvojku dostal pouze proto, že několikrát zapomněl škrtnout tečku nad opraveným y. Jinak dokázal opravit všechny chyby a nedostatky. V logických předmětech byl vynikající. V matematice měl chvalitebnou jen proto, že nebyl schopný sestavit a napsat slovní odpověď. Čas, který ztratil při čtení zadání slovních úloh, získal bleskovým výpočtem. Bavila ho fyzika, chemie i dějepis, který mu však tzv. „nešel do hlavy". Ondra má velmi špatnou jazykovou paměť, ruštinu se nebyl schopný naučit (např. místo písemky si pod lavicí četl knížku). Učitelka pro něho měla pochopení, a proto ho nechala projít s trojkou. Dnes se často setkává s angličtinou a sám říká, že by měl k učení lepší přístup a větší motivaci, byl by schopný naučit se alespoň jednoduché základy. Výchovné předměty mu potíže nedělaly, měl z nich jedničky, o tělocvik měl zájem díky volejbalu. V osmé třídě se mu prostřední bratr snažil vysvětlit (bez velkého úspěchu) nutnost vysokoškolského vzdělání.

Po ZŠ nastoupil na střední odborné učiliště - obor elektrotechnik s maturitou. Doma se škole nijak nevěnoval, nepřipravoval se, co nemusel, bez motivace nedělal. Učil se jen to, co ho zajímalo a bavilo, např. dějepis byl zajímavý a matematika nesmírně napínavá (měl však dvojku, protože nenosil domácí úkoly). Složité početní příklady řešil zpaměti, rozepisovat řešení považoval za zbytečné, psal rovnou výsledek, odpověď však nedokázal sestavit. Ve fyzice nerozuměl svéráznému výkladu učitelky, a proto o předmět ztratil zájem. Látku pochopil lépe, když ho zaujala, velmi záleželo na přístupu vyučujícího, zda dokázal udržet ve třídě kázeň a zaujmout. Na dyslexii učitelé žádný ohled nebrali, jen v českém jazyce nemohl propadnout. Maturitou prošel s tím, že požadované znalosti má, v odbornosti je vynikající, ale své vědomosti neumí sdělit.

Výrazné kázeňské prohřešky u Ondry nebyly, přesto však jednou dostal dvojku z chování, a to za pozdní příchody a zapomínání. Na ZŠ se popral jen dvakrát, jednou ve druhé třídě, kdy chtěl „roztrhnout" dva rváče a ti se společně vrhli na něho, a pak v sedmém ročníku, kdy ho vyprovokoval spolužák tím, že mu několikrát za sebou podtrhl židli. Když Ondra nežaloval a neprozradil důvod svého rozbitého nosu, hodně stoupl u kamarádů v ceně a jeho „okrajové" postavení se zlepšilo. Jinak byl vždy klidný, lhostejný, účastnil se běžného školního života.

8. Somatické zdraví - tělesné

Ondra byl od narození celkem zdravý, neměl žádné alergie, z běžných dětských nemocí prodělal neštovice a příušnice, opakovaně měl zánět středního ucha. Během školní docházky se mu nevyhnuly běžné angíny, chřipky, drobné úrazy, rýmy apod. Nebezpečnou angínou onemocněl v 18 letech, kdy byl 14 dní hospitalizován a brali mu mandle. Jinak operován nebyl.

Mezi druhou a třetí třídou Ondru pokousal pes, v devíti letech narazil hlavou na skříňku a ránu mu lékaři museli sešít. V 10 si zlomil ruku, ve 14 si rozřízl ruku o rozbitou láhev, v 17 skočil ze skály do vody, kde narazil opět na skálu a rozrazil si čelo.

Ondra nemá žádné zdravotní potíže, má rád jídlo i spánek. Jí všechno a nemusí jít jen o zdravou výživu. V dětství jedl pravidelně, nikdy ho netrápily těžké sny, spal klidně.

9. Emocionální vývoj

Ondra nikdy neměl pocit, že by ho někdo neměl rád, citově nestrádal (dle vlastních slov), v dětství se rád s rodiči mazlil, s matkou chodíval na procházky po Praze, rád si hrál s nejstarším bratrem. Otec ho později přivedl k volejbalu. Dovolené trávili všichni společně, měl vlastní volnost, mohl běhat venku, jak se mu líbilo. Na výlety po Čechách rodina nejezdila, ale víkendy často trávila u babiček na chatě nebo chalupě, kde Ondra volně vybíhal do přírody a volný čas trávil bez rodičů, zatím co ti odpočívali a povídali si a nikterak se Ondry na jeho aktivity nevyptávali, jen povrchně.

Na letní tábory jezdil každý rok již od 7 let, pravidelně na stejné místo, kde se mu líbilo. Od páté třídy se také každoročně účastnil volejbalového soustředění. Na letních pobytech mimo domov byl vždy samostatný, rodiče mu nechyběli, dobře si zvykal, byl přizpůsobivý, nebál se být sám.

Ondra sám byl klidný, tichý, mírný, netrpěl strachem, trochu úzkosti pociťoval jen při školních písemkách, když neuměl danou látku, a pak před maturitou, jinak ne. Nikdy však nezmatkoval, zůstával pokojný, flegmatický. Pokud se rozčílí, umí být až cholerický, dokáže se ovšem rychle uklidnit. Je rozvážný, v ničem nespěchá, problémy si nepřipouští, je k nim lhostejný.

10. Vývoj postojů k hodnotám

V pubertě se citově osamostatnil, odpoutal od rodičů. Kamarádů nikdy moc neměl, a proto si jich vážil. Dnes mu záleží především na vlastní rodině, prvořadá je láska a harmonické partnerství.

Své povinnosti v dětství plnil nahodile, když si vzpomněl, když věděl, že musí, tak je vykonal, jinak se k nim stavěl lhostejně. Zajímal se více o volejbal než o školu.

Dnes má Ondra na prvním místě rodinu, druhá je práce, pak přijdou kamarádi, hmotné zabezpečení a na závěr vlastní koníčky. Mezi ty počítá především volejbal, tancování country tanců, K-klub, pro který tvoří lanové překážky na stromech ve výšce 10 m a posléze zajišťuje bezpečnost odvážlivců, kteří je překonávají. Nese při tom odpovědnost za jejich život, a proto musí být všechno připraveno se 100% jistotou.

Velmi zodpovědně až puntičkářsky přistupuje také ke svému zaměstnání, jako revizní technik má opět velkou zodpovědnost. Svou práci přijímá velmi vážně a má ji rád.

11. Vývoj sociálních vztahů

Ondrovo dětství bylo poznamenáno neschopností komunikovat, a proto stál dlouho na okraji kolektivu, nebyl nijak oblíbený. Z tohoto problému se začal vymaňovat na konci základní školy. Na střední škole už jeho vyčlenění nebylo tak výrazné, přesto pociťoval rozdíl mezi sebou a vrstevníky. Nechodil na diskotéky, nepil ani nekouřil, ale jezdil do lesa, ven z města, hledal klid a samotu. Našel si nové kamarády a s nimi trávil víkendy, jezdil na společné prázdninové akce, začal se podílet i na jejich organizaci a zároveň měl příležitost pracovat sám na sobě, na své schopnosti komunikovat s lidmi. Mezi novými kamarády byl nyní oblíbený, s těmi starými se už nestýkal. Změna prostředí (mezi 16. a 17. rokem) ho přivedla mezi studenty a vysokoškoláky, kteří s ním jednali jako rovný s rovným a přijali ho kamarádsky mezi sebe. Už nebyl ten nejhloupější. K-klubu věnoval mnoho času a energie.

K autoritám měl vždy kladný vztah, přijímal je s respektem, jen rodinné příslušníky (matku a otce) v době puberty moc neuznával. Ve vztahu k rodičům v té době nastala změna, snažil se vymanit z jejich vlivu, osamostatnit se a přestat poslouchat příkazy. Měl touhu po vlastní organizaci svého volného času a osobního života.

Po vojně zůstal na jihu Čech, kde se oženil a se svou rodinou žije dodnes.

12. Návyky

Ondra nemá žádné zvláštní návyky ani zlozvyky. Jídlo a spánek jsou pravidelné, jen se občas v noci budí a jde se napít a „na sušenky".

Když se pustí do nějaké práce, obvykle ji neopustí, dokud ji nedokončí. V té době obvykle nevnímá okolí, stejně jako když se začte do knihy. Dokáže se velmi dlouho soustředit, rád vymýšlí hlavolamy a logické problémy, které jsou někdy pro ostatní neřešitelné. Nemá potřebu od práce odbíhat, ve svých zájmech a zálibách je stálý.

13. Zájmy, aktivity

V dětství to byly průzkumy pražského podzemí, sklepů, rozpadlých domů a skákání po střechách. Zajímala ho věda a technika, rád nahlížel do technicky zaměřených časopisů pro mládež - ABC a Mladý technik. Od páté třídy věnoval hodně času volejbalu.

V dospívání se seznámil s K-klubem, ve kterém je dodnes velmi aktivním členem, je mistrem ve vázání lanových překážek. V 19 letech začal tancovat americké country tance, těm se věnuje stále. Rád hraje na kytaru, dobře zpívá, čte dobrodružnou, sci-fi a fantasy literaturu. Baví ho práce se dřevem, je šikovný domácí kutil, s puntičkářskou přesností vyrábí stolní hry a dřevěné hlavolamy. Když se do něčeho pustí, práci neopustí, dokud není hotova, je pečlivý a svědomitý. S radostí pracuje s lidmi, organizuje a řídí zábavné akce, učí country tance. Ondrovy zájmy se od doby jeho dospívání nijak nezměnily, jejich šíře je velká a stabilní.

14. Výchovné potíže, poruchy

V pubertě s kamarády kradli v samoobsluze čokoládu a zmrzlinu. Ondra nikdy neměl žádné kapesné a čokoládu měl nesmírně rád. Obvykle se jednalo o sázku s kamarády, jestli to dokáže. Jednou byl přistižen, a tak přestal. Jiné konflikty neměl. Kouření si vyzkoušel, ale nikdy mu nepropadl, ani drogám, kávu dnes pije jen příležitostně, podobně jako alkohol. Jen láska k čokoládě mu zůstala.

Za školu nechodil, ale pravidelně chodil pozdě a hodně zapomínal, škola ho moc nezajímala.

15. Vývoj abnormálních, hraničních a patologických jevů - počátek a průběh poruchy

Ondra začal mluvit s velkým zpožděním, jednotlivá slova až ve třech letech. Do té doby jen ukazoval. Měl závažnou vadu řeči, která se začala odstraňovat až téměř v sedmi letech logopedickým cvičením. Špatně vyslovoval r, ř a některé další hlásky, špatně artikuloval, při výslovnosti málo otvíral ústa a mluvil nesrozumitelně. Do 15 let používal krátké, jednoduché, naučené fráze, většinou holé věty. Do dospělosti mu zůstalo hrdelní r, chybné nasazení některých hlásek a špatná artikulace. Dnes je však schopný vyjadřovat se téměř stejně jako každý jiný člověk, jen s minimálním omezením.

Dyslexii mu PPP diagnostikovala v 5. ročníku ZŠ. Na kontroly chodil pravidelně každý týden na 2 hodiny, po dobu tří měsíců. Z českého jazyka ho učitelé hodnotili dostatečnou, nesměl propadnout, rusky se nikdy nebyl schopný naučit - nemá jazykovou paměť. Neměl žádná nápravná cvičení. V závěru bylo Ondrovi v poradně vysvětleno,

že má zpomalenou funkci mozku v řečové oblasti a rychlosti myšlení. Do té doby měl silný pocit méněcennosti a sám si celý rozsah své vady neuvědomoval.

Na konci 7. třídy o sobě začal více přemýšlet a měl velkou snahu o nápravu.

Během školní docházky četl velmi pomalu, přehazoval a vynechával písmena, slabiky, někdy i celá slova. V rychlosti a stresu nebyl schopný najít chybu, při dostatku času však ano. Těžko udržel pozornost, pokud ho problém nezaujal a tím si jej ani nepamatoval. Dnes je schopen číst plynule nahlas, i když občas dělá chyby v těžších a dlouhých slovech, někdy domýšlí konce slov i celých vět. Nedokáže číst jen očima, text si v duchu odříkává, přesto je při tichém čtení velice rychlý (v porovnání s manželkou).

16. Pracovní vývoj (u dospělých)

Původně chtěl být kuchařem, ale to mu matka zakázala. Poslala ho na rodinný obor - elektrotechnik. Našla mu školu, kde byl přijat bez zkoušek. Věděla, že je Ondra technický typ. V rodině se tento obor dědí, otec, matka i jeden z bratrů pracují ve stejném oboru. Po ukončení studia mu matka zařídila i první zaměstnání, kam byl přijat na dva měsíce na zkoušku jako zkušební a revizní technik. Podle vlastních slov by se sám na takové místo nikdy nedostal. Osvědčil se a pracoviště dodnes nezměnil. Jako revizní technik je neustále v kontaktu s lidmi, organizuje jejich práci, hledá a odstraňuje chyby ostatních, na kvalitě jeho práce závisí životy mnoha dalších. Zastává místo vysokoškoláka a svými znalostmi v oboru své okolí leckdy převyšuje. Se svou profesí je velmi spokojený, práce ho baví, rád řeší profesní hlavolamy. Místo svého působení nezměnil a měnit nechce, rád by zde setrval. Vyskytne-li se nějaký konflikt, podle vážnosti jej obvykle řeší vysvětlením, domluvou, není agresivní ani útočný. K mnoha problémům se staví až flegmaticky, jen výjimečně se rozčílí.

17. Eroticko-sexuální vývoj

V pubertě byli Ondrovi zdrojem informací především kamarádi. V rodině se o tomto tématu vůbec nemluvilo. Hodně se dovídal od starších chlapců na táborech, ve škole v přírodě, z časopisů. Vlastní zkušenosti začal získávat v 18 letech. Zažil i několik málo neúspěchů a rozchodů, se kterými se však vyrovnal dobře, přijal novou situaci bez potíží.

Dnes má spokojené manželství, dvě krásné zdravé dcery (4 roky a 1 a půl roku) a vlídnou ženu, která si ho pro jeho schopnosti velmi váží. V rodině je cítit klid, pohoda a bezpečí.

V. Slávka J., studentka 5. ročníku VŠ, 38 let (*konec léta 1967), (sestřenice Šárčina otce)

1. Rodinně anamnestické údaje

V rodině se objevuje dyslexie z obou stran rodičů. U otce to dokládá příhoda, kdy ho Slávčina matka požádala, aby dětem přečetl pohádku na dobrou noc. Při čtení dělal mnoho chyb, četl nesmyslná slova, nečetl plynule, zadrhával, domýšlel konce slov i vět, při čtení se zakoktával. Na opravy reagoval vztekle a víckrát dětem nečetl. Vůči vlastní primární rodině i manželce se často stavěl do opozice. Během života měl několik vážných úrazů - asi ve 28 letech si pořezal koleno motorovou pilou, později ho srazilo auto a byl několik týdnů hospitalizován, přibližně ve 40 se pořezal na „hoblovce" a přišel o dva prsty na pravé ruce. Před rokem si při pádu z žebříku naštípl několik obratlů. Jiné vážné nemoci neměl.

Z matčiny strany je v genetické výbavě mírné opoždění vývoje. Ona sama pochází z dvoujazyčného manželství, je třetí v pořadí, první slova začala vyslovovat až ve třech letech, ale pak se velmi rychle rozpovídala a vyrovnala se svým vrstevníkům. Chodit začala kolem jednoho roku. Nečte příliš rychle, neodkáže číst pouze očima, čte slovo od slova. Její o šest let starší bratr začal chodit v 15 měsících. Po celý život čte velmi pomalu, není schopen číst pouze očima, musí si v duchu odříkávat každé slovo jednotlivě. Ve škole měl vždy vynikající prospěch, vystudoval VŠ - AMU, hru na klavír. Jeho nejstarší syn měl v první třídě potíže s rychlostí psaní i čtení, nestačil školnímu tempu, ve stresu dělal mnoho chyb, přehazoval nebo vynechával písmena i slabiky, dodnes čte pomalu, je pravděpodobně dyslektik. Jeho děti měly stejné potíže, Šárka a Vojta mají potvrzenou dyslexii, Šárka navíc i dysgrafii.

Poválečné poměry Slávčině matce po ZŠ nedovolily žádné vzdělání. Sama měla 3x snahu vystudovat střední ekonomickou školu, ale vážné rodinné události jí zabránily v úspěšném dokončení. V pubertě jí lékaři našli nějakou srdeční vadu, kterou má dodnes, ale tehdy hodně sportovala, tančila balet a jezdila na lyžích, takže si srdce trénovala. Mezi 35. a 40. rokem si léčila nervy, později byla hospitalizována na psychiatrii, byly jí zjištěny vředy na dvanácterníku. V současné době je v důchodu, po psychické stránce se cítí dobře, žije sama, uzavřela se do vlastního duchovního světa. Dceru podporuje na studiích.

Slávčin starší bratr četl vždy velice rychle a dobře, jen písmo měl kostrbaté. Mladší bratr se narodil s vrozenou vadou ledvin, do školy šel o rok později, čtení a psaní mu dělalo potíže, ale do PPP poslán nebyl.

U prarodičů již nelze zjistit případné vady řeči a čtení, Slávčiným rodičům nejsou známé žádné vady. Babička z matčiny strany (původem Němka) byla za války (po narození

dcery) na půl roku nasazena na nucené práce, kde se denně bála o svůj život, a to silně poznamenalo její nervovou soustavu, ale neléčila se nikdy na psychiatrii. Měla velmi slabý žaludek a později i zrak (sklerózu sítnice). Otcova matka měla vysoký tlak, ve středním věku si velmi oblíbila alkohol (vinou špatného zacházení jejího manžela s ní) a kvůli tomu dříve zemřela.

2. Vlastní primární rodina

Slávčin otec byl hajným, vzděláním dřevorubec, měl dva roky lesnického učiliště a následně dva roky mistrovské učiliště, bez maturity. Později se stal lesním technikem, dnes podniká jako truhlář. Celá rodina žila na hájence, na samotě uprostřed lesa.

Matka byla s prvními dvěma dětmi sedm let doma, věnovala se dětem a velkému hospodářství, kde krom drůbeže, králíků a psů nechyběla ani prasata, ovce, koza nebo kráva. Práce bylo tolik, že někdy musela nechat malé děti sedět doma v „ohrádce" poměrně dlouhou dobu a věnovat se zvířectvu nebo zahradě. Stávalo se, že děti i půl hodiny plakaly, než matka přišla. Když začínaly mluvit, tak téměř křičely a trvalo velmi dlouho, něž se naučily mluvit tišeji. Dnes je Slávka naopak až příliš tichá. Otec byl obvykle celé dny v lese, přicházel na oběd a pomoci s větším dobytkem, pak zase odcházel, často do vsi, večer pak do hostince. Nezřídka se vracel opilý, což se časem jen o málo zlepšilo. Děti byly převážně v péči matky, otec jim byl vzácný. Ve dvou a třech letech (mezi dětmi je rok a půl odstup) je měl otec jedno odpoledne hlídat, aby matka mohla vyprat (automatickou pračku neměla), ale večer se velmi rozčiloval, že s nimi neudělá žádnou práci, a proto je vícekrát nehlídal. Po sedmi letech musela matka do práce, protože se manželovi nelíbilo, že doma „zahálí". To šla Slávka právě do školy. Pro matku i dceru nastala nová situace a matka tudíž neměla na školní začátky dítěte dostatek času. S o rok starším synem v první třídě hodně četla a věnovala se mu. U dcery to bylo jiné.

Když už byly děti větší, hrávaly s oběma rodiči společenské hry jako Člověče, nezlob se, pexeso, dámu, karty apod. Ve volném čase běhaly děti po lese a vyváděly „lotroviny", např. zbytkem zelené barvy na okapy natřely vše, co bylo v jejich dosahu - kolo, tříkolku, slepice, husy... Po takových zábavách občas následoval trest v podobě tří ran vařečkou na zadničku. Děti vždy věděly, zač jsou trestány a že jsou tresty oprávněné. Takový trest padl naposledy, když bylo Slávce 10 let, později stačila domluva. To už byl na světě mladší bratr, před kterým starší děti trestány nebyly, protože plakal za ně. Otci vadilo, když rány dávala matka, a naopak matce se nelíbilo, když vařečkou trestal otec.

Pozdější otcovy tresty byly často nepřiměřené, např. patnáctiletý syn měl půl roku „domácího vězení" za špatné vysvědčení, ale přitom neomezenou televizi, dovolené kino a žádný dohled nad učením, takže syn seděl jen u televize. Stalo se pravidlem, že otec úmyslně rušil tresty, které dala matka, a ta naopak zmírňovala ty jeho nesmyslné, ovšem jen tak, aby o tom nevěděl.

Do Slávčiných 12 let žila rodina na samotě, pak se přestěhovala do města do „paneláku", který otec pomáhal svépomocí stavět. Na počátku manželství měli rodiče velmi málo peněz, ale co bylo potřeba k jídlu, to běhalo po dvoře nebo rostlo v zahradě. Ošacení měly děti často děděné po bratrancích a jedné sestřenici a po sobě navzájem, což jim v lese bylo lhostejné, ani Slávce to nikdy nevadilo. Hájenka měla vlastní zdroj vody, brzy byla zavedena elektřina, koupelnu otec postavil, jen topení bylo v každé místnosti samostatné, teplá voda až po ohřátí na kamnech nebo v kotli. Pračku si matka koupila, když bylo Slávce asi 10 let, televizi měli o něco dříve. Ve městě se finanční poměry rodiny mírně zlepšily.

O víkendech občas jezdila celá rodina na návštěvy k otcovým rodičům do města, o prázdninách jezdily děti k matčiným rodičům na Šumavu. Na dovolenou jezdili obvykle všichni společně, i když měl každý z rodičů jiné přání. Obvykle jeli na Šumavu nebo jinam po Čechách. Jen pokud jela matka s tanečním souborem na zájezd do zahraničí, jel otec s dětmi na dovolenou sám a pak putovali po horách. To už dětem bylo kolem 11-12 let a taková dovolená se jim líbila. Nebylo ani výjimkou, že zůstávali v okolí bydliště.

Rodiče se rozvedli, když se matka dověděla o otcově nevěře. Slávce bylo 17 let. Rodiče se po celý její dosavadní život velmi často hádali. V dětství jejich hádky až tolik nevnímala. Přesto si vzpomíná na dva výrazné okamžiky, když jí bylo asi osm, seděla před dětským pokojem na schodech v 1. patře, plakala a přemýšlela, s kým by měla zůstat, kdyby se rodiče rozvedli. Ve třinácti pak došla k přesvědčení, že nevydrží s jedním člověkem po celý život za takových podmínek, jaké viděla doma. Po rozchodu rodičů zůstala s matkou a mladším bratrem, po roce se odstěhovali z města, matka chtěla být z dosahu svého muže. Od té doby se Slávka s otcem nestýká. Vídá ho jen při náhodných setkáních. Za dvacet let se s ním vědomě setkala jen dvakrát. Z každého setkání byla nakonec velmi zklamaná a měla pocit jen povrchního zájmu.

3. Sourozenci

Slávka je ze tří dětí, má dva bratry, o 17 měsíců staršího a o 8 let mladšího. Se starším na sebe byli v dětství velmi vázáni, spolu prováděli „lumpárny", hráli si, prali se, jezdili na letní tábory. Vzájemně se chránili a bránili, dodnes mají kamarádský vztah, i když

se nevídají tak často. Starší bratr četl od první třídy velmi dobře, byl šikovný a velice vnímavý. O školu zprvu moc zájem neměl, byla mu lhostejná. Líbilo se mu však krasobruslení v televizi, a tak mu matka slíbila, že když bude mít ve škole jedničku, tak se spolu pojedou do města na krasobruslení zeptat a zapsat ho tam. Bratr jedničku přinesl s obrovskou radostí, ale otec prohlásil, že jedna jednička nestačí a cestu do města zakázal. Od té doby se Slávčin bratr už nikdy neučil, vyučil se obráběčem kovů, přestože byl chytrý a snadno by zvládl i vysokou školu.

Při třetím těhotenství bydlela matka s dětmi přes zimu sama ve městě v podnájmu, i když otec slíbil, že tam půjde s nimi, nakonec si to rozmyslel. Po návratu matky na hájenku však děti zůstaly u otcovy matky ve městě, proti vůli jejich vlastní matky (aby prý měla klid). Otcova matka zbožňovala svého prvního vnuka, Slávčina bratra, a stejnou měrou neměla ráda Slávku od samého narození, až se na to bratr své matky zeptal, proč babička Slávce ubližuje a zakazuje jí, co jemu dovolí. On směl všechno. Matka sama si toho nikdy nevšimla. Později mezi matkou a tchyní vládlo silné napětí a přetvářka. Slávka v té době chodila do druhé třídy, bratr do třetí a hrál na klavír. Protože ho nikdo nevedl ke cvičení, „byl z nástroje vyhozen". V tom roce si zlomil nohu na lyžích a dostal „nechodící" sádru. Babička ho však nechala běhat venku bez berlí. Měl velké štěstí, že s nohou nemusel na operaci.

Mladší bratr se narodil s těžkou vadou ledvin, v roce a půl byl na operaci, která mu zachránila život. Do šesti let prodělal příušnice, zápal mozkových blan, spálu, operaci slepého střeva, krátce na to vběhl pod motocykl a měl frakturu lebky. Později měl ještě silný otřes mozku. Do školy šel na doporučení psycholožky o rok později. Podle tehdejšího vyšetření neměl matematickou představivost. Doma nikdy nechtěl hrát Člověče, nezlob se ani pexeso, ve škole měl potíže v počtech. Je pravděpodobné, že trpěl nějakou poruchou učení, ale během školní docházky už do PPP poslán nebyl. Vyučil se truhlářem. Oba bratři mají dodnes velmi podobné, špatně čitelné písmo.

Všechny děti hrály na hudební nástroj, starší na klavír, později přešel na violoncello, Slávka na housle, mladší na flétnu a klarinet. Otec však byl proti všem zájmovým kroužkům, protože sám vyrostl na ulici.

Všichni tři si spolu rádi hráli, dováděli, zlobili se navzájem a před cizími se bránili. S mladším bratrem se hodně učili, nešlo mu čtení a matematika. Slávce naopak počty šly, takže někdy počítala úkoly staršímu bratrovi. Starší bratr byl vždy velmi společenský a snadno a rychle se seznamoval. V tom byla a je Slávka jeho opakem, byla odmala uzavřená, samotářská, špatně se seznamovala, byla osamělá, často i smutná, ale matka se vždy zlobila, proč je naštvaná. Mladší bratr byl rád ve společnosti dětí, ale hůř se seznamoval.

4. Prenatální období a porod

Slávčina matka byla celkem pětkrát těhotná, čtvrté dítě si nepřál manžel, páté nepovolili lékaři kvůli silné anemii. První dvě těhotenství byla chtěná oběma rodiči, třetí už jen matkou.

Druhé těhotenství se Slávkou probíhalo bez zvláštních potíží. Počáteční nevolnost brzy přešla. Lékaři v průběhu gravidity u matky poprvé zjistili anemii. Letní horka matce nedělala dobře, nesměla na prudké slunce, ale jinak měla hodně pohybu. Měsíc před porodem snědla bramborák, který jí neudělal dobře, manžel jí z obavy odvezl do nemocnice, kde už zůstala až do porodu, ač neměla žádné potíže. Na hájence nebyl telefon ani auto, jen motocykl, a proto lékaři nedovolili návrat domů.

Porod byl lékaři o týden uspíšen, podle matčiných výpočtů předčasně, podle lékařů v termínu. Byl rychlý, bez komplikací, holčička měla jen omotanou pupeční šňůru kolem krku, ale přidušená nebyla. Sama říká, že až do dospělosti nesnášela nic zepředu na krku, zvláště roláky.

V prvním těhotenství matce lékaři našli vysoký obsah bílkovin v moči, ve třetím po celých devět měsíců nesnášela veškerá vařená jídla a jejich pach, bylo jí nevolno a měla velkou chuť na pivo určité značky („černá Plzeň"), porod byl dlouhý a přišel o něco později, než čekali lékaři.

5. Raný vývoj

Žádné z dětí nemělo novorozeneckou žloutenku. Matka Slávku kojila tři měsíce a musela ji přikrmovat, měla málo výživné mléko, což se u třetího dítěte ukázalo velkým nedostatkem, když lékařka přikrmování nedovolila, aby matka déle kojila.

Sedět Slávka začínala kolem šestého měsíce a hned si začínala zvykat na nočník, v 1. roce byli Slávka a starší bratr čistí přes den, bez plenek v noci v roce a půl. Ve dvou letech běhala Slávka přes léto venku nahatá a pak byl problém, aby si znovu zvykla na oblečení a zavčas „doběhla". Později se jí občas v noci zdálo, že sedí na toaletě a „vše šlo do peřin", časem se těchto snů zbavila. Mladší bratr měl vinou vady ledvin větší potíže.

Jako batole Slávka nelezla, ale plazila se, chodit začala 14 dní po prvních narozeninách. První zub se objevil v 8 měsících, jednoduchá slova začala vyslovovat na začátku 10. měsíce, první věty kolem dvou let, podobně jako její bratři.

Děti se s matkou jako větší nemluvňata nechtěly mazlit. Všechny si musela na mazlení naučit, kluci pak byli velcí „mazlové", ale Slávka zůstala uzavřená a odtažitá. Otec se s dětmi nemazlil, trochu až s nejmladším.

Jídlo měly děti pravidelné, v dostatečném množství, jedly takřka všechno. Slávka neměla ráda vařenou zeleninu, ale zvykla si na ni. Nesnesla však celer, vařené zelí a velké množství tuku, příp. přehřátý olej. Sladkosti děti nedostávaly, nebylo na ně dost peněz.

6. Další vývoj a jeho charakteristiky

Zuby se Slávce začaly měnit v první třídě, tedy v šesti letech, od páté třídy mívala často kazy (otcova matka měla velmi špatné zuby). Před čtyřmi lety přišla o zadní stoličku a necelé dva roky poté jí začala růst osmička, která ještě roste.

Období vzdoru se u Slávky nikdy nijak neprojevilo. Byla vždy tichá, nechala si domluvit i puberta probíhala velmi klidně, měla hodně zájmů. Stejně tak tomu bylo i u bratrů. Slávka byla odmala velmi citlivá, zejména na zvýšení hlasu, křik a nadávání, byla plačtivá. Matka měla mnoho práce kolem hospodářství, otec byl málokdy doma, bratr chodíval za kamarády do vsi. Hrávala si sama, doma i ve školce, dokázala se vždy zabavit, najít si nějakou činnost, aby se nenudila. Neměla si s kým povídat, cítila se osaměle, a proto si vymyslela imaginárního kamaráda, který jí byl dlouhou dobu společníkem. Z neznámého důvodu si nikdy nešla povídat s matkou, ta se jí občas vyptávala, ale Slávka k ní nikdy nebyla sdílná. Ráda si hrála s mladším bratrem, často ho hlídala, když měla matka práci venku. Se starším bratrem obvykle běhali po lese, stavěli si doupata, hráli fotbal na louce, chodili sbírat lesní plody, houby, maliny..., měli naprostou volnost, bez hrozby civilizačních nebezpečí.

Situace se změnila, když se rodina přestěhovala do města. Bydleli však v okrajové čtvrti, a tak bylo blízko do přírody. Toho později Slávka využívala k běhání s kamarádkou.

Žádosti a příkazy rodičů obvykle plnila bez odmlouvání, někdy si nechala více času, než se do práce pustila, nebo na ni i zapomněla. Matka si myslí, že plnila jen to, co chtěla. Sama byla ve výchově nedůsledná, dávala tak dětem příležitost nařízení neplnit. S běžnými pracemi, jako přinést dříví, zatopit, nasypat drůbeži, dát káčatům... nebyl problém, v domácnosti, např. s nádobím, to už bylo horší.

Ostatní příbuzné a dospělé přijímala s respektem.

7. Navštěvované školy

Všechny děti šly do místní mateřské školy ve dvou letech. Nejstarší syn si zvykl velice dobře, bez pláče přijal společnost dětí, kterou potřeboval. Slávka si naopak zvykala velmi špatně, i když byla ve školce spolu s bratrem, dlouho plakala. Nejmladší si nikdy docela nezvykl. Do školky děti chodily od jara do podzimu, pokud to dovolily povětrnostní podmínky, tedy za pěkného počasí, kdy se dalo dobře dojít do vsi. Slávka si hrála převážně

sama, když si ostatní děti hrály na školu, zajímala se více o hračky, které neměla doma, hra na školu pro ni zajímavá nebyla.

První třídu děti navštěvovaly ve stejné vsi jako školku. Škola byla jednotřídní, čtyři ročníky v jedné třídě. Slávka tam šla v rovných šesti letech na dva měsíce na zkoušku. Do školy se celkem těšila a zprvu se jí ve škole líbilo. V matematice byla výborná, v ostatních předmětech velmi dobrá, jen ve čtení - dokud se slabikovalo, byla výborná, ale když měla skládat dohromady slova, už to nešlo. Učitelka neměla s dyslexií žádné zkušenosti.

Od druhého ročníku chodila Slávka do školy do města, kde děti s matkou přes zimu bydlely v podnájmu (asi 4 měsíce), kam měla jít celá rodina. Druhé pololetí děti bydlely u otcovy matky ve městě, která však na školu příliš nedohlížela. Když Slávka nesměla ven, protože si to babička nepřála, hrávala si doma loutkové divadlo.

Vadu objevila dětská lékařka, která dívku poslala do PPP. V polovině 4. ročníku byla Slávce potvrzena dyslexie. Třídní učitelka tomu nechtěla věřit, protože v ruštině slabikovala perfektně, ale brzy při četbě celých slov nastal problém. Na zmíněnou vadu však učitelka nebrala ohled, což ostatně nedělal nikdo po celou školní docházku. S poněkud odlišným přístupem se setkala až na VŠ.

Ve škole nikdy moc úspěšná nebyla, v prvním ročníku měla dvojku, brzy se začaly na vysvědčení objevovat trojky. V matematice by byla úspěšnější, kdyby měla dost času na čtení slovních úloh. Nikdo však na ni ohled nebral, o její vadě se zprvu ani nevědělo. Od šestého ročníku měla z českého jazyka 4, z matematiky a ruštiny často také, ostatní naukové předměty byly mezi 2-3. Z výchov mívala jedničky. Byla velmi šikovná na ruční práce a rýsování. Z devátého ročníku vycházela se třemi trojkami. Velkým problémem zůstávalo čtení a pravopis. Jen jedenkrát měla z velkého diktátu výbornou, protože se na něj učila s novou kamarádkou, jinak mívala čtyřky, pětky a známky doháněla větnými rozbory. Doma se nikdy neučila, neměla žádnou motivaci, vždy platila za hloupou a pomalou, nikdy neměla ani možnost zjistit, jestli by mohla v něčem vynikat. Občasné diktáty s matkou nestačily.

Paměť měla dobrou, podle příhody, kdy se zapomněla naučit látku z dějepisu, přestože věděla, že má být druhý den zkoušená. Matka jí text před spaním přečetla, ráno ještě jednou a ve škole z toho byla jednička. Látku si pamatovala i po půl roce, při celkovém opakování (dostala druhou jedničku). Dodnes se dobře učí poslechem, když ji věc dostatečně zaujme, snadno si pamatuje. Byla klidná, neodmlouvala, a proto neměla žádné kázeňské problémy, krom toho, že často zapomínala domácí úkoly a školní pomůcky.

Vyučila se dámskou krejčovou, kde byla velmi zručná a mistrové odborného výcviku ji chválily. Práce ji také bavila. V prvním ročníku měla téměř vyznamenání a spolu s matkou

přemýšlely o přestupu na střední průmyslovou školu textilní, což ale okolnosti nedovolily. Pak se rodiče rozváděli a známky se zhoršily. V průběhu učení (po 3. roč.) se matka se Slávkou a mladším bratrem přestěhovala a Slávka už jen přijela složit závěrečné zkoušky po půlroční povinné odborné praxi.

Po dalších třech letech krejčovské praxe se na přání matky společně přihlásily na čtyřleté večerní studium ekonomické školy, kde byly přijaty bez přijímacích zkoušek. Slávka přemýšlela nad denním studiem na gymnáziu, ale tehdejší režim jí to neumožnil. Matka musela (pro nemoc rodičů) po roce studia zanechat, Slávka ho úspěšně zakončila maturitou. Hned se přihlásila na další dvouleté pomaturitní studium na textilní průmyslové škole v Praze, které opět úspěšně dokončila téměř s vyznamenáním. Po nějaké době pobytu v zahraničí byla přijata na pedagogickou fakultu, obor - Učitelství pro první stupeň s německým jazykem. Nyní je studentkou závěrečného ročníku.

8. Somatické zdraví - tělesné

Narodila se jako zdravá holčička a v předškolním věku měla běžná dětská onemocnění jako zarděnky, neštovice a v 5 letech příušnice, občas rýmu a kašel. Angíny měly obě starší děti pravidelně na jaře a na podzim 4 - 5x za sebou a vždy, když lékařka řekla, že příště půjdou mandle ven, angíny ustaly. V mladším škol. věku měla alergii na kyselé okurky.

Na konci druhé třídy, kdy Slávka bydlela u babičky, měla venku velkou žízeň a nechtěla jít pít domů, aby tam nemusela zůstat, tak se napila vody z řeky. Nikomu to však neřekla, dostala velmi vysoké horečky a pak asi měsíc ležela s pravděpodobnou otravou na infekčním oddělení, lékaři nevěděli, co si s ní počít. Byla sama na pokoji a velmi se jí stýskalo po otci.

Asi v deseti letech spadla z houpačky a měla otřes mozku, v zimě na to si na lyžích vymkla koleno, o dva roky později si při pádu ze zídky poškodila krční páteř a byla hospitalizována. Ve 13 byla na operaci slepého střeva, o Vánocích si při louskání ořechů propíchla nožem ruku, v 15 měla „vyhozený" meniskus a nohu v sádře a v 16 poprvé zlomený nos (později ještě třikrát). V 18 letech si z učňovských zkoušek přivezla chřipku, při které měla opět vysoké horečky, na které ani zábaly nepomáhaly. O nějakou dobu později měla ještě „zlou" angínu, po které se dva měsíce cítila malátná a slabá. Až po návštěvě babičky na Šumavě se cítila opět v pořádku. Do dospělosti jí zůstaly časté rýmy a krvácení z nosu, které se jí objevovalo při nachlazení pravidelně asi od devíti let, kdy jí otec zaměnil kapky do nosu a do úst. O Vánocích byl v rodině pravidelně někdo nemocný.

Dnes jí nachlazení, angíny a chřipky tolik netrápí. Přibližně od pětadvaceti let změnila svůj způsob stravování, jí více syrové zeleniny a ovoce, méně masa, nyní je téměř vegetarián a někdy se blíží k dělené stravě, i když ani jedno nechce dodržovat stoprocentně. Ve 28 letech si na dovolené v horách natáhla úponky svalů v kolenou a během půlroční lékařské rehabilitace velmi špatně chodila. Pomohla až reflexní terapie. Před čtyřmi lety ji zlobily zuby a jinak skoro nebyla nemocná.

Spánek má Slávka od dospívání velmi špatný. V noci se často budí (mezi třetí a čtvrtou), hlavou se jí honí mnoho myšlenek a trvá obvykle 2 hodiny, než opět usne. V současné době bydlí na studentských kolejích, kde jí bezohlední sousedé nedopřejí klid (bouchání dveří i po půlnoci, oslavy, křik...). Pokud může, spí osm až devět hodin. Pak se cítí „fit".

9. Emocionální vývoj

Slávka byla vždy zamlká, měla svůj vnitřní svět. Matka měla hodně práce kolem hospodářství, ale jak mohla, věnovala se dětem. Slávka si obvykle vystačila sama, na samotě v lese neměla žádné kamarádky, dokázala se zabavit a vymyslet si nějakou činnost, aby se nenudila. Měla spousty zajímavých nápadů, ale ne všechny mohla uplatnit. Matka se s dětmi ráda mazlila (otec ne), ale Slávka ji odmítala. Byla až přecitlivělá, často plakala jen při hlasitější řeči, nebo když ji bratr zlobil a posmíval se jí. Pokud se někdy ocitla v úzkých a nevěděla kudy kam, pak její reakcí bylo naprosté strnutí. Obvykle ale reaguje duchapřítomně, např. když si kamarádka pořezala ruku, nebyl pro ni problém ji ošetřit.

Asi v pěti letech se ptala sama sebe, proč je na tomto světě, co tady dělá, když jí nikdo nerozumí. Cítila se zbytečná, bez zájmu okolí o ni, opuštěná, nepochopená, měla dojem,že dospělí jen zkazí každou radost, že sem nepatří.

Své rodiče měla Slávka vždy moc ráda. Otec byl v dětství pro děti velmi vzácný a do osmi let na něm „visely". Každého vzal jednou do lesa na „čekanou", ale jinak se o ně tolik nezajímal. V dospělosti se Slávky dotklo, když ho slyšela říkat, že vedl děti k přírodě. Nějak to v dětství nepostřehla. S matkou byly děti stále v kontaktu, i když na ně neměla tolik času, kolik by si přála. Matka byla vždy autoritativní a děti musely poslouchat bez odmlouvání. Slávka se matky obávala, vnitřně se až chvěla, když ji matka chtěla zkoušet nebo když s ní psala diktát, protože matka měla skrytou radost, když přistihla děti při nevědomosti (i když své potěšení nedávala přímo najevo). Svůj strach a úzkost Slávka pochopila až v dospělosti, když se k tomu matka náhodně přiznala.

Na výlety rodina moc nechodila ani nejezdila, jen na návštěvy prarodičů a občas k dalším příbuzným. Celé léto a podzim chodili na houby, borůvky, maliny, jahody…

Od Slávčiny druhé třídy jezdila s bratrem téměř každý rok na začátku prázdnin na letní tábory, kde se jim obvykle líbilo, nikdy nebyla úplně sama a nikdy si nestýskala. Část prázdnin trávili u babičky na Šumavě. V páté třídě byli v ozdravovně, protože hájenka byla kamenná, studená a vlhká. Pobyty bez rodičů přijímaly děti dobře, pokud někdy „fňukaly", tak jen než rodiče zmizeli za rohem, pak už ne.

Asi ve 14 letech měla Slávka panickou hrůzu z otce, neví přesně proč, až když si toho matka všimla a upozornila ji na to, trochu se uklidnila. Respekt však měla stále. Dnes se nevídají.

V současné době se Slávka bojí všech zkoušek, trpí nevolností, nevěří vlastním schopnostem, špatně spí a cítí se velmi unavená, při učení ji často bolí hlava, krátký odpočinek nepomáhá, v poslední době si i špatně pamatuje.

10. Vývoj postojů k hodnotám

Sama říká, že je těžké správně vybrat to nejdůležitější v životě. Asi v 8. ročníku psali ve škole jakýsi test pro nějaký průzkum, kde měli žáci uvést, co by si přáli. Ona si přála hodného manžela, aspoň tři děti a spokojený život. Nemá ani jedno. Asi proto klade na první místo lásku a přátelství, uvědomuje si důležitost dobrých mezilidských vztahů. Sama se vyhýbá hádkám, snaží se vše řešit domluvou, často druhým ustupuje, pokud se někdy rozčílí, špatně se ovládá a pak se za to velmi stydí. Od 15 let si přála osamostatnit se, starat se o sebe a vlastní rodinu, nemuset poslouchat příkazy rodičů, vymanit se z jejich vlivu.

Nadmíru důležitá je pro Slávku příroda, její čistota a neporušenost, která se ale v dnešním světě těžko hledá. Dříve měla touhu, žít v klidu daleko od lidí a umět využívat dary lesa, být na lidech a civilizaci nezávislá. Dnes uznává některé technické vymoženosti, váží si vědeckých výzkumů, pokud nejsou lidmi zneužívány. Vyšla z poměrně chudého prostředí, a proto si také plně uvědomuje hodnotu peněz, kterých má soustavně poskromnu, ale v žádném případě se za nimi nehodlá honit.

V době školní docházky pro ni byly důležitější dětské hry než škola, byla k mnoha úkolům lhostejná, lajdácká, často zapomínala, neměla žádnou motivaci. S přibývajícím zájmem o vzdělání změnila své jednání (asi v 15 letech), snaží se všechny (nejen školní) povinnosti svědomitě a co nejdříve splnit, aby na ně už nemusela myslet. Dnes je spolehlivá, pečlivá, při práci puntičkářská, když něco rozdělá, snaží se to dokončit, i když při práci nezřídka odbíhá a zase se vrací, dělá více věcí najednou, jak jí skáčou myšlenky. Dříve bylo

(zejména u matky) zvykem opustit rozdělanou práci a už ji nedokončit. Asi ve čtrnácti si to Slávka uvědomila a snaží se vše dohotovit dřív, než o věc ztratí zájem. Dříve se dokázala např. začíst do knihy a nevnímat okolí, to už nedokáže, vše ji ruší, každý pohyb, každý zvuk, trvá dlouho, než se „zabere" do učení a pak stejně odbíhá, protože se často učí celé hodiny a dny. Koníčkům a zálibám se dnes nevěnuje, nezbývá jí na to čas, ale touží po návratu k nim.

11. Vývoj sociálních vztahů

Tím, že Slávka vyrůstala na samotě, přišla poměrně málo do styku s vrstevníky. Do školky šla proto, aby si zvykla na kolektiv a nebyla tolik uzavřená, na rozdíl od jejího bratra, kterému společnost silně chyběla. Slávka si jen málokdy s někým rozuměla tak, aby ho mohla považovat za kamaráda, za přítele. Až ve čtrnácti poznala svoji první kamarádku, se kterou se dodnes vídá a ráda si s ní povídá. Vždy stála na okraji kolektivu, děti ji nepřijímaly mezi sebe, nedokázala se sama začlenit, pro ostatní nebyla zajímavá, pomáhala slabším, rozuměla si více s mladšími, mezi kterými našla „pár spřízněných duší". Vyhýbala se hádkám a konfliktům, neměla zájem o diskotéky, cigarety a alkohol, nikdy nebyla společenská, tak jako její starší bratr a otec.

Výrazný zážitek měla v asi 18 letech, po změně prostředí, kdy s ní náhle někdo počítal (se svačinou) a uvědomila si, že také existuje. Po odstěhování z rodného města začala o víkendech jezdit s bratranci do lesa, do přírody, kde se seznámila s budoucím manželem. Společně chodili tančit country tance, kde se Slávka cítila lépe a poznala několik lidí, kteří ji přijali mezi sebe, většinou studenti SŠ a VŠ.

U svého otce od dětství viděla časté lhaní, starší bratr to vnímal intenzivněji a rychleji se od něho učil, matka nikdy nic nepoznala, většinou všemu věřila, otci i dětem. Děti tedy lhaní zkoušely, a úspěšně, ale nestalo se jim natolik vlastní, tak jako jejich otci. Postupem času nebylo třeba jakkoli klamat, Slávka později ani lhát nechtěla a díky své uzavřenosti jednoduše neřekla všechno.

Váží si každého poctivého člověka, každého, kdo něco umí, něco dokáže. Uznává a respektuje autority a samostatné jednání lidí, pokud nikomu neubližují a svým chováním druhé neomezují.

12. Návyky

Odmala matka učila děti jíst vše a pravidelně i spát chodily ve stejnou dobu. V současnosti má několik návyků, ale ne vždy je může zachovávat. Podle okolností se snaží o pravidelnost stravy (oběd v poledne, večeři kolem šesté). Večer má ráda klid, obvykle se učí

a mezi desátou a jedenáctou jde spát, kolem sedmé vstává. Před spaním občas poslouchá hudbu, aby snáze usnula. Často spí neklidně, budí ji velký hluk na chodbě a v sousedních pokojích a pak špatně usíná. Těžkými sny netrpí.

V dětství si jeden čas kousala nehty a cumlala palce místo dudlíku (asi ve třetí třídě), ale pak to odeznělo.

Při práci se snaží mít kolem sebe pořádek, všechny potřebné věci na dosah ruky. Když se do něčeho zabere, vydrží u toho dlouho, nerada přerušuje rozdělanou činnost - např. při práci na zahradě už nestačí číst nebo malovat, a když se dá do učení, nechce ztrácet čas a měnit myšlenky, vytrhovat se ze soustředění. Když však vaří nebo něco vyrábí, stačí u toho ještě uklízet, odbíhat a vymýšlet další činnosti.

Od dětství pomáhala matce v domácnosti s nádobím, vytíráním..., jen od vaření se držela dál. Starší bratr vařil rád už od 11 let. Slávka začala vařit, až když se vdala, dnes se s matkou v kuchyni nesnese, především vinou matčina malého smyslu pro pořádek.

13. Zájmy, aktivity

Slávka byla vždy velmi hravá, dokázala si hrát kdykoli a s čímkoli. Po dědečkovi z matčiny strany a otci Slávka zdědila lásku k lesu a přírodě. Na hájence chodila od šesti let tajně štípat dříví, rodiče jí to zakazovali, protože byla ještě malá, ale ona prostě chtěla, a tak si prosadila svou, až jí to raději povolili a měli nad ní kontrolu. Záliba v jakékoli práci se dřevem a v lese jí zůstala dodnes. Miluje přírodu, procházky, pozorování volného života, výlety, vandrování a vodáctví. Odmala zná kdejakou rostlinku, ráda pěstuje vše, co roste, zajímá se o botaniku a zoologii. Jinak jí byly často zakazovány činnosti, které se hodí pro chlapce, ale ne pro dívky.

Od druhé třídy chodila s bratrem na balet, ale jen krátce (učitel byl velmi zlý k dívkám a příliš laskavý k chlapcům). Později tančila v dětské části lidového souboru písní a tanců - jako její matka. V dospívání se spolu s bratrem v jedné taneční skupině učila standardní a latinsko-americké tance, ale nikdy neměla stálého partnera a s bratrem se příliš hádali. Po přestěhování chtěla ve standardních tancích pokračovat, byla však odmítnuta, že nemá partnera. Později poznala country tance, kterým se s přestávkami věnuje dodnes. Ve 25 letech vedla dva roky dětský taneční kroužek.

V 8 letech se začala učit hrát na housle. Pokud s ní matka doma cvičila, zapomínala na čas a hraní ji velice bavilo. Takových chvil u klavíru bylo poskromnu, a tak u hraní často plakala, ani učitele neměla ráda (křičel na ni), a proto po necelých 7 letech přestala. Hudba se stala povinností. Později se sama učila na flétnu. Od 11 let hrála divadlo v dramatickém

kroužku, ale po dvou letech, kvůli nepříjemnému nedorozumění ze strany učitelky, odešla. Po vystoupení jí matka vždy velmi chválila, že hrála přirozeně. Opět nastaly potíže se čtením.

Ve volném čase nejraději něco vyráběla z papíru, látek (šila na panenky) nebo jiných dostupných materiálů, zejména přírodnin. V dospívání ráda četla dobrodružné příběhy a romány, dívčí literaturu odmítala.

Z ručních prací si oblíbila pletení, háčkování, šití a vyšívání. Před šesti lety se Slávka dostala do kurzu kreslení, které se stalo jejím novým koníčkem. Uvažovala i o studiu malby, ale netroufla si jít k přijímacím zkouškám a nyní má jen málo času a příležitostí.

14. Výchovné potíže, poruchy

Se Slávkou nikdy nebyly žádné potíže, dala si domluvit. Za školu nechodilo žádné z dětí, někdy zalhat nebyl problém, ale nezvykla si pravidelně lhát, protože si pak nepamatovala, co kde říkala, a jen by se do lží zamotávala.

Období vzdoru probíhalo v klidu, spíše se uzavírala do sebe. Pokud o ni někdo projevil zájem, byla otevřená a ráda si povídala.

V úzké rodině nebyla nikdy žádná vážná závislost. Slávka sama nekouří, nepije alkohol ani kávu. Otec kouřil jen u piva v „hospodě" a u ohně na chatě, doma výjimečně. Bratři v dospělosti také příležitostně kouřili, ale dnes nekouří, příležitostně pijí kávu. Jen otcova matka skrytě pila, její manžel pil otevřeně.

15. Vývoj abnormálních, hraničních a patologických jevů - počátek a průběh poruchy

Do první třídy šla Slávka hned po šestých narozeninách na dva měsíce na zkoušku, jestli jí učení půjde. Na podzim bylo vše v pořádku a zkušená učitelka ji chválila, že prý by to byl ztracený rok, kdyby zůstala ve školce. Ve slabikování byla výborná i v matematice, ostatní předměty jí šly velmi dobře. Jakmile však měla skládat slabiky do slov a vět, nastaly potíže a učitelka si myslela, že dívka „ztratila dech", s dyslexií se vyučující dosud nesetkala. Od 2. ročníku chodila do městské školy. O vadě čtení nikdo nevěděl.

Na začátku 4. ročníku se dětská lékařka ptala na prospěch dětí a matka si postěžovala na čtení. Lékařka zajistila vyšetření v PPP, ke kterému došlo po půl roce. Prokázalo vývojovou dyslexii. Slávka dostala na čtení malé čtecí okénko, ale odmítala ho používat a u čtení brečela.

Říká, že jí strašně vadilo, že nevidí nic okolo. Dnes občas používá záložku, aby se držela jednoho řádku a snáz nalezla řádek následující, ale i ta jí někdy vadí. Pak drží prst na začátku čteného řádku. Záložku považuje za lepší než ukazování prstem na slova.

Na kontrole byla asi dvakrát nebo třikrát. Při poslední návštěvě četla text, který již znala z předchozí návštěvy a pamatovala si ho. Neměla žádná nápravná cvičení. Matka na ni měla málo času (sama je také pomalejší), k mírnému zlepšení došlo až velkým tréninkem na VŠ, ale v poslední době má pocit, jako by se velkou námahou opět zpomalovala.

Dnešní potíže - přehazování a vynechávání písmen, přehazování slabik a tvoření přesmyček, velkým problémem je pravopis, zapomíná naučená pravidla - vyjmenovaná slova - pokud je neopakuje, špatně nachází chyby, v poslední době píše poměrně rychle, ale s mnoha chybami, nedopisuje slova, u některých slov pravidelně zapomíná napsat poslední písmena a někdy i háčky, což se jí dříve nestávalo. Sama má pocit, že „blbne". Nedokáže se dobře naučit psát na stroji, každé druhé slovo má špatně, nesmyslně zaměňuje písmena, plete si je, má okénka - zarazí se a neví jak dál, chvíli trvá, než se zase „rozběhne" - u psaní i čtení.

Občas při čtení přeskakuje řádky, někdy se vrací o větu zpět, pokud jí uniká smysl. Není schopná číst nahlas, velmi se zadrhává, u těžkých a dlouhých slov používá dvojí čtení, potí se, chvěje a při delším textu se rozbrečí nad svou neschopností a ostudou, pak se zarazí a není schopna slova, zablokuje se. Má pocit, že ji lidé většinou (až na výjimky) nechápou, ani mnozí vzdělaní, kteří by měli mít představu o jejím problému. Její porucha je poměrně silná. Na VŠ si nikdo z kolegů neuvědomuje, kolik námahy musí do studia vložit, často slyší posměšky, že se jen učí a nikam nechodí, neumí se bavit jako jiní studenti. Dosažené výsledky zdaleka neodpovídají jejímu úsilí a z toho je zklamaná.

I v myšlení je pomalá, nestačí ostatním lidem, potřebuje hodně času, neumí se bránit (ani matce). Od dětství jí byla pomalost vytýkána, všichni ji považovali za hloupou a i dnes se s tím setkává. O své vadě dříve vůbec nebyla schopná mluvit, styděla se. Dnes je situace poněkud odlišná a s určitými lidmi je ochotná se o své zkušenosti podělit. Přesto v ní zůstávají velké zábrany.

16. Pracovní vývoj (u dospělých)

V 8. ročníku byla Slávka nerozhodná, neměla představu, čím by chtěla být. S výběrem povolání jí pomáhala matka, a tak společně vybraly učební obor dámská krejčová. V učení se Slávce líbilo a obor ji zajímal. I školní výsledky se zlepšily, a proto přemýšlela o maturitě na SPŠT nebo o dvouleté večerní nástavbě po vyučení. Tu jí však podnik nepovolil se slovy, že chytrých lidí má dost, ale dělníků málo. Sedavé zaměstnání s sebou neslo i potíže s krční páteří.

Přála si mít maturitu, a tak se spolu s matkou přihlásila na večerní ekonomickou školu, kterou po čtyřech letech dokončila. Před začátkem a v prvním roce studia spolu s matkou

podnikaly (prodávaly pletací příze). Matka pak odešla za svými rodiči a Slávka s pomocí kamarádky našla kancelářskou práci v pražské pobočce jedné nové firmy. Už během školy pochopila, že jí účetnictví nebaví a takovou práci dělat nechce.

Rozhodla se pro další studium, aby mohla pokračovat ve svém oboru. Také chtěla překvapit matku další maturitou na textilní průmyslové škole, i tu zvládla. V té době byl její přítel na stáži v zahraničí, Slávka chtěla za ním. Přišla o práci, protože firma zkrachovala, a tak se pokusila najít agenturu, která by jí zprostředkovala hlídání dětí v německé rodině v blízkosti jejího přítele. To se jí povedlo. Odjela původně na půl roku, ale s přítelem se rozešla, a tak v Německu zůstala déle a prošla více rodin.

Poslední rodina ji přesvědčovala, že by mohla zkusit něco studovat a prodloužit si tak pobyt. Slávka se tedy začala zajímat o studijní podmínky a jednou z nich bylo přijetí na českou VŠ. Udělala přijímací zkoušky a byla přijata. Administrace v Německu však trvala příliš dlouho, a i když byla nakonec přijata i tam, rozhodla se zůstat v Čechách, kde mezitím nastoupila do prvního ročníku, protože jí vyučovaná látka zajímala a lépe jí rozuměla.

Plány do budoucna si žádné nedělá, neboť jí nikdy nevycházejí. Nechává věcem volný průběh a problémy řeší v klidu, s rozvahou, až když přijdou.

17. Eroticko-sexuální vývoj

První informace získala ve škole od spolužaček, z hodin biologie a tzv. rodičovské výchovy. Od matky věděla tolik, že se při případném otěhotnění nemusí bát přijít domů.

V jedenadvaceti letech se vdala a po čtyřech letech vzrůstajících hádek se rozvedla. Potvrdila se jí myšlenka z dospívání, že s jedním člověkem celý život nevydrží. Při tomto rozchodu se jí velmi ulevilo a cítila se osvobozená.

Další vážný vztah navázala po dvou a půl letech a trval asi rok. Ač zůstali přáteli, rozchod ji hodně zasáhl a dlouho se z něho vzpamatovávala. Dál už přicházely jen platonické lásky krátkého trvání. Vždy velmi brzy zjistila, že to není „ten pravý". Řídí se především svými pocity a zkušenostmi.

12. Závěr

Teoretická část diplomové práce byla zaměřena na specifické poruchy učení, zejména na dyslexii, její možné příčiny, projevy, na práci a vývoj mozku, možnost nápravy a způsob práce s postiženými dětmi.

V praktické části jsou uvedeny životní příběhy pěti lidí trpících dyslexií. Velké věkové rozmezí umožňuje porovnání přístupů a znalostí dřívějších učitelů a speciálních pracovníků, pedagogů i psychologů, a současného poznání. Práce s žáky, metody používané ve školství, informovanost veřejnosti, přístup okolí k těmto lidem i jejich náhled na sebe sama.

Na sklonku 70. let a v 80. letech 20. stol. byla informovanost poměrně nízká, jak z hlediska veřejnosti, tak i ze strany odborníků a učitelů, kteří - zejména v malých městech a na vesnicích - neměli s dyslexií a podobnými poruchami žádné zkušenosti (a třeba o nich ani nikdy neslyšeli). Nemohli tedy poskytnout péči, kterou dítě potřebovalo. Ani ve školním hodnocení nebyl brán ohled na již prokázanou vadu. Děti platily za hloupé a tak se s nimi také jednalo.

Postupem času se situace měnila. Dnes se o poruchách učení ví mnohem víc a budoucí učitelé jsou na pedagogických fakultách lépe teoreticky připravováni. Bylo napsáno mnoho odborných knih a řada publikací se zabývá přímo nápravnými cvičeními. U začínajících učitelů už jde jen o získání praktických zkušeností a vlastní zájem postiženým dětem pomoci. V současné době však takových dětí značně přibývá. Někteří rodiče se snaží za dyslexii schovat snížený intelekt dítěte, jiní naopak odmítají návštěvu poradny a diagnózu dyslexie jako „nálepku", označení hlouposti, přestože dítě vadou prokazatelně trpí. Vyskytují se i žáci, kteří dyslexií omlouvají svoji lenost.

V rozhovorech s učitelkami jsem zaznamenala mnoho stížností na složitost výuky, kdy je ve třídách kolem třiceti dětí, z toho jsou dvě nebo tři hyperaktivní a další tři s poruchou učení. Při sebelepší vůli není možné věnovat se těmto dětem individuálně. Naopak pochvalně se vyjádřila paní učitelka, která měla ve třídě dvacet dětí, dvě děti s poruchou učení (dyslexie s dyskalkulií) a jedno hyperaktivní. Taková práce se podle jejích slov „už dá zvládnout".

Velmi důležitý je postoj a přístup rodičů, zda jsou ochotni (a do jaké míry) spolupracovat se školou a řídit se radami poradny. Příběh malé Lenky ukazuje, že spolupráce všech zúčastněných přináší úspěch. Bez aktivní domácí přípravy a matčina nasazení by Lenka ve třetí třídě prostě propadala. Díky nápravným cvičením se (dle slov učitelky) drží v dobrém průměru. Nepříliš velký zájem Ondrových rodičů ukazuje, kolik sil musí vynaložit dítě samo,

aby se dokázalo v životě uplatnit. Pokud by se „šťastnou náhodou" neseznámil s jinými lidmi a novým prostředím v jejich K-klubu, těžko by se „našel" ve svých současných aktivitách, které ho zcela pohlcují a naplňují. Dokáže nést odpovědnost za životy jiných lidí, našel „svou parketu" i v zaměstnání, kam by se sám, s pocitem méněcennosti a bez pomoci, zřejmě nikdy nedostal.

Šárka měla porozumění a pomoc rodičů, avšak ze strany odborníků, školy a spolužáků se velkého pochopení nedočkala. Sama se musela prosadit vlastní vůlí a silou své osobnosti dokázala překonat „předurčení" psychologických testů, které ji v žádném případě nedoporučily jít ani na střední školu, natož na VŠ. Svým studiem dokazuje, že ani odborníci nemají vždy pravdu. V dětství trpěla označením „hloupé dys-", to poukazuje na skutečnost, že mnoho dětí je už pouhou diagnózou „onálepkováno", zejména v malých městech a na vesnicích, kam výsledky bádání a moderní výuka docházejí se značným zpožděním.

U Vojty se dá těžko odhadnout jeho další vývoj, je však šikovný a má výborné nápady.

Slávka si nízké sebevědomí nese celým životem, nedokáže se prosadit a dodnes hledá uplatnění. I při sebevětší námaze zůstává v horším průměru, nedaří se jí dosáhnout lepších výsledků, zejména pokud jde o učení. Její okolí (seznámené s dyslexií) jí v některých situacích dává její vadu značně najevo nebo s ní naopak vůbec nepočítá ve chvílích, kdy se jedná právě o rychlost čtení. Nepříjemně se jí dotýkají i jen v žertu pronesená slova (od kolegů nebo i z rozhlasu), že je „někdo jako dyslektik", když se přeřekne nebo udělá chybu při čtení. Je možné se s tímto označením setkávat i v hanlivém významu. Učitelé by měli dbát na správný význam tohoto slova a především postiženým dětem jejich vadu nezdůrazňovat při každé příležitosti.

Pokud se dítěti dostane plné péče od rodičů a okolí, pak má velkou šanci překonat své problémy a časem se vyrovnat svým vrstevníkům. Samozřejmě záleží na závažnosti jeho vady a síle jeho osobnosti. Při zanedbané nebo nedostatečné péči si své potíže nese po celý život a jen těžko se s nimi vyrovnává. Stejně tak mají na dítě vliv i učitelé, kteří mohou hodně pomoci a to především vlastním přístupem, sebevzděláváním, hodnocením dítěte i vedením celého kolektivu. Zejména na prvním stupni je pro postižené děti důležitá motivace, možnost prožití osobního úspěchu a vědomí, že dítě má svoji cenu, že něco dokáže, i když mu zrovna nejde čtení nebo počítání. Jednoznačně se v prvních ročnících školní docházky osvědčilo slovní hodnocení, které může podpořit činnost a snahu dítěte. Velkou roli hraje i integrace do kolektivu.

Neméně důležité je rozpoznat hlavní zájmy dítěte, ve kterých má možnost vyniknout a tudy směrovat jeho další vývoj. Je-li vada závažná, znamená pak pro budoucnost velké profesní omezení. Přesto se postižené děti mohou dobře uplatnit a najít si svůj smysl života. Většina takových dětí má velké nadání v jiném, obvykle uměleckém směru, kde se dokáží uplatnit. O tom hovoří mnohá jména známých osobností jako malíř Vladimír Komárek, herci Michal Dlouhý, Jiří Pecha, zpěvci Karel Štědrý, Ivo Pešák a jiní. Mark Selikowitz ve své knize uvádí několik světoznámých jmen: pohádkář Hans Christian Andersen (1805-1875), sochař a malíř August Rodin (1840-1917), vynálezce Thomas Alva Edison (1847-1931), vědec Albert Einstein (1879-1955), politik a historik sir Winston Churchill (1874-1965) a další.

Na závěr bych chtěla ještě jednou zdůraznit, že děti s SPU potřebují pomocnou ruku především v začátcích svého vzdělávání, a to i na těch nejmenších školách a v zapadlých vesničkách. Jedině tak si mohou najít v své místo životě, uplatnit se a získat uznání okolí.

Seznam literatury

Matějček, Z.: Vývojové poruchy učení. SNP, Praha, 1974

Matějček, Z.: Dyslexie. SNP, Praha, 1987

Matějček, Z.: Dyslexie – specifické poruchy učení. H a H, Praha, 1993,1995

Zelinková, O.: Poruchy učení. Portál, Praha, 1994

Zelinková, O.: Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. Portál, Praha, 2001

Zelinková, O.: Poruchy učení – specifické vývojové poruchy čtení, psaní a dalších školních dovedností. Portál, Praha, 2003

Pokorná, V.: Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování. Portál, Praha, 2001

Selikowitz, M.: Dyslexie – a jiné poruchy učení. Grada, Praha, 2000

Skalková, J., kolektiv: Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu. SNP, Praha, 1983

Kucharská, A.: Specifické poruchy učení a chování – sborník 1995. Nakladatelství „Dys", Olga Zelinková, 1995

Kucharská, A.: Specifické poruchy učení a chování – sborník 1996. Portál, Praha, 1997

Mrázová, E.: Vybrané postupy při práci s dyslektickým dítětem. PF UJEP, Ústí n. L., 1994

Dvořáková, M.: Pedagogicko psychologická diagnostika I. a II. PF JCU, České Budějovice, 2000

Smutná, J., Novák, J.: Předpoklady k učení – u dětí dyslektických a dysgrafických. Nakladatelství Augusta s.r.o. Litomyšl, 1996

Sovák, M: Nárys speciální pedagogiky. SNP, Praha, 1982

Sovák, M.: Učení nemusí být mučení. SNP, Praha, 1990

Vágnerová, M.: Úvod do psychologie. Karolinum, Praha, 1997

Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M.: Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Portál, Praha, 2001

Ferjenčík, J.: Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Portál, Praha, 2000